

# KÜTFŐTÖREDÉKEK

A

MAGYAROK TÖRTÉNELME

JÁSZ KORSZAKÁHOZ

(Kr. e. 112—378. Kr. u.)

## A METANASTA JÁSZOK

MAGYAR NEMZETISÉGÉNEK

MEGÁLLAPÍTÁSÁVAL.

Írta

Dr. SZOMBATHY IGNÁCZ.

~~~~~  
(Az irói jog fenntartatik.)

-----  
  
GYÖR, 1875.

Nyomatott Czéh Sándornál.



NAGYMÉLTÓSÁGU ÉS FÓTISZTELENDŐ  
RANOLDER NEP. JÁNOS URNAK,  
VESZPRÉMI JUBILÁLT MEGYÉS PÜSPÖK,  
Ő CSÁSZÁRI ÉS APOSTOLI KIRÁLYI FELSÉGE  
VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSOSA,  
**A FELSÉGES MAGYAR KIRÁLYNÉ KORLÁTNOKA,**  
PÁPAI TRÓNÁLLÓ PÜSPÖK,  
A VASKORONA-REND ELSŐ OSZTÁLYU VITÉZE,  
**RÓMAI GRÓF,**  
A BUDAPESTI KIR. EGYETEMNÉL BEKEBELEZETT HITTUDOR  
stb. stb. stb.  
Ő KEGYELMESSÉGÉNEK

MINT EGYKORI EGYETEMI TANÁRÁNAK

mély tisztelete és hálája jeléül

ajánlja

*a szerző.*

## NAGYMÉLTÓSÁGU S FŐTISZTELENDŐ PÜSPÖK,

### KEGYELMES URAM!

Excellentiád szerénysége megtiltá dicső erényeit és érdemeit e munkám felajánlásával hirdetnem, és én megnyugvással fogadám e tilalmat; mert Kegyelmeségednek ez évben ünnepelt püspöki jubileuma alkalmával mások elmondák azokat, miket csekélységem csak megközelítőleg lett volna képes méltányló szavakba foglalni.

Mégis Kegyelmességed bocsánatát remélem, ha ez alkalommal hálaérzetem egyik mozzanatát, különösen munkám olvasói iránti figyelemből is, legalább megérinteni bátorodom.

A görög nyelv ismeretébe Excellentiád kegyeskedett egyetemi tanár korában csekélységemet bevezetni, mi ha akkor meg nem történik, e munkám létre nem jött volna. Ezért bátorodom jelen munkámat Kegyelmességed nagy nevével kapcsolatba hozni, és nagy örömemre szolgál annak tudata s kijelentése, hogy a bár

csekély mértékig terjedő görög nyelvi ismereteim alapját, és így jelen munkám eredetét is, Excellentiádnak, mint egykori tanáromnak köszönhetem.

Fogadja, Kegyelmes Uram, volt tanítványának ezen munkáját némi jeleül azon őszinte hálaérzet és mély tiszteletnek, melylyel maradok

Excellentiád

'APR 17 1933

alázatos szolgája

***Dr. Szombathy Ignác.***

## E L Ő S Z Ó.

A régi írók által „iazzyges metanastae“ néven említett „átköltözött jászok“ Magyarország közép té-reit négyszáz évig lakták (Kr. u. 378-ig) és ezután a hun birodalomba olvadtak be. Minthogy a Krisztus előtti században a sarmaták annyira terjeszkedének, hogy lassanként a Karpátok és (az első század közepén) a Visztula keleti részeit is elfoglalák, a római írók legkényelmesebbnek találták Európa északkeleti népeit az általános „sarmata“ névvel említeni, mint azelőtt a „scytha“ nevezetet használák. Így aztán annyira ment e tekintetben gondatlanságuk, hogy a jászok azon töredékét is, kik a sarmata iga alól menekülve a Tisza vidékén települtek le, és kiket a görög írók legalább a „metanasta“ jelzővel különböztettek meg, a rómaiak legkényelmesebbnek tarták szintén csak „sarmata“ néven nevezni. Mintha csak azon német írókat olvasná az ember, kik a Karpátoktól Adriáig minden nemzetet egyszerűen „Österreicher“ néven szeretnek említeni, úgy hogy talán ezer év múlva a tudósok még az „österreichische Sprache“ felett is fognak vitázni, és a „magyar“ nyelv az „oszt-rák“ nyelv egyik szójárásává fog a germán írók előtt törpülni.

A régi (latin és görög) történetírók ily tévedéseit tapasztalván, azon gondolat támadt bennem, hogy miután a m a g y a r vagy u g o r nevezet az ókor századaiban nem található, de a magyar nép-

nek akkor is élnie kellett, tehát más név alatt kell a nemzet hajdankorát keresnünk. Az általános scytha és sarmata nevezet alatt található népcsoportok külön neveit és szokásait kell szemügyre vennünk, ekkor rájöhethünk a magyar nép hajdankori töredékeire is. Hogy azonban a sok töredék nyomozásában el ne tévedjek és el ne lankadjak, kiválasztám magamnak azon néptöredéket, mely hajdan a Don folyónál, azután a Feketetengernél, végre a Tiszánál lakott. E néptöredék a jászok (iazyges) nemzete.

Ezen nép magyarságának földéritezése többféle előnnyel kecsegtetett a magyar nemzet javára, és így a fölkarolt terv kivitelében a többször beállott ellankadás és csüggedés újra és újra felvillanyoztatott lelkemben, míg végre célhoz értem. Most ezen hosszúságos kutatásom eredményét kívánom a magyar nemzet asztalára letenni.

Az által, hogy a „metanastae iazyges“ néven ismeretes nemzet a magyar nemzet rokonságába bevétetik, a magyarok történelme kétezer évre terjedő chronológiát nyer, s így a világtörténelemben kitűnő helyet foglal el.

Ha a magyar tanuló nemzeti történelmét ily hosszán tartó időrendben kezdi ismerni, mindenesetre könnyebben fogja a világtörténelmet tanulni, midőn így a világtörténelmi nagy események idejét mindig nemzete ugyanazon idejével összehasonlíthatja, és mintegy szellemi tornajátékban kapaszkodhatik a magyar történelem magas fájának törzsén, ágról ágra tovább és tovább, végig a jelenkor gyöngye hajtásaihoz. Így tesznek más nemzetek is a történelem előadásánál. Azonban mi magyarok annyira megfeledekezünk nemzetünkről, hogy nem egy világtörténelmi tanköny-



vünk van, hol a római császárokról a részletességig el van mondva, mit tettek ők Germániában; de a tanuló hiában keresi azt, hogy az alatt mi történt Pannonia, Iazygia és Dacia téerein. Még a hunok, avarok és pogány magyarok tettei is nagy részben mellőzvék, vagy minden kritika nélkül egyszerűen le vannak fordítva a bennünket lenéző és szándékosan becsmérő latin, német és szláv írók mendemondái.

Ha nemzeti történelmünket 2000 évre kiterjesztjük, láthatjuk, hogy őseink Európának minden jelentékenyebb részeit bejárták a középkorban, sőt később diplomatai uton is folyton érintkeztek a főbb államokkal. Így nemzetünk történelme némileg kis világtörténelemmé válik és jelentőségében tetemesen emelkedik. És mégis azt tapasztaljuk, hogy nem csak a jászok korszakát (mely még eddig kellőleg nem volt folderítve), de még a hunok és avarok korszakait is mellőzik iróink és tanáraink, valószínűleg azért, mert e korszakokat is csak a külföldi írókból ismerik és ott nem találhatnak dicséretre méltó dolgokat őseinkről. Pedig ha komolyan összehasonlítjuk a tényeket, láthatjuk, hogy pl. a kereszténynek magasztalt Nagy-Károly sok tekintetben eltörpül a pogány Atila előtt; csak ne az elfogultság, hanem a józan ítézet szemüvegén át nézzük az eseményeket, azok rugóit, körülményeit, változatait és az akkori korszellemet.

Ha a jászok korszaka is belevonatik a magyarok történelmébe, kitűnik, hogy nincs oly nemzetiség a Duna és Kárpátok téerein, mely a magyarnál régiebb volna. Még az oláh nép sem előzte meg a magyar fajt e nagy hazában, ha csak azzal nem akar kérkedni, hogy ő nem román, hanem geta nemzet, mely ősei nyelvét elfeledé és rómaivá alakult át.

Ott van az erdélyi Kárpátok közt egy magyar

nyelvű népcsoport, mely már akkor is magyarul beszélt, midőn a magyar nyelvet hun nyelvnek mondták; e székely nép ősi nyelvét és sajátságait is megtartá. Magyarország már (legalább kicsinyben) régóta fennállott, midőn Árpád népe bejött: az elpusztult Hunniából megmaradt a kis Sicilia hun-magyar lakosságával. Mily anachronismus tehát Magyarország alapításáról beszélni Árpád korában, midőn Magyarország már ezer évvel előbb létezett Iazygia, Hunnia, Sicilia és Avaria nevek alatt, és csak ezután következett a Hungaria nevezet!

Ha mi nem hagyjuk magunkat a külföld előtt folytonosan lenézetni; ha megmutatjuk, hogy önálló nagy történelemmel birunk; ha a reáltanodáinkból kikerülendő új nemzedék nem csak a német, hanem a francia nyelvben is jártassággal birand; ha magyar intelligentiánk nem csak német, hanem francia munkákat és hírlapokat is olvasand; ha majd nevezetesebb irodalmi termékeink francia fordításokban is olvastatnak Európa tudósai által: ekkor meg fognak szünni azon téves nézetek, melyek most, a német munkákban lerakva és innen a francia irodalomba második kézből átvéve, nemzetünk történelmét ferde világításban tüntetik fel.

Teremtsünk tehát alapos kutatásokra fektetett magyar történelmet tanodáink és népünk számára; járjunk a magunk lábán, midőn egészségesek vagyunk, és éljünk saját szellemi étkeinkkel, midőn ezek izletesebbek a német és szláv irodalom főzténél. És ne csak magunk fogyaszszuk egészséges és izletes szellemi étkeinket, hanem kínáljuk vele a külföldet is francia étlap mellett, hogy a világ helyesen ítéljen rólunk és megbecsülje minden jóra fogékony és tehetséges nemzetünket.

Ily eszmék és nézetek vezéreltek engem kutatásaim alkalmával. Kerestem a magyar irodalom termékeit, melyekben a jászok korszakának földterítésére akadhatnak; találtam is két derék munkát a jászok és kunok vidékéről, de ezek a metanasta jászok magyarságának kérdését alig érintik meg, és a hun-jászokra vonatkozólag történelmi tekintetben sem megbízhatók. Figyelemmel olvasám Thierry Atiláját, és ime a külföldi író munkájában felcsillámlott egy reménysugár, mely a kérdés további nyomozására vezetett. Ő fölfedezé Ptolemaeus törmeléke közt a kiragyogó gyémántot: „A bastarnák és rinoxalának közt vannak a hunok.” Mint varázsfény tűnt e sor szemembe; mindjárt bővebben tanulmányozám Ptolemaeust, melyben Chuni (Χοῦνοι) mellett Iazamatae, (Ἰάζαματα), Iazyges (Ἰάζυγες) és ismét Iazyges metanastae (Ἰάζυγες οἱ μετανάσται) nevű népeket is találtam. Ezután Ptolemaeus több kiadását hasonlítottam össze, és ime egy régi latin kiadásban olvasám, hogy Pesium város neve máskép Furtarca (Furtárka); de sokáig nem tudám ki vagy mi az a Furt. Csak legujabban Dionnál jöttem rá, hogy a jászoknak Furt nevű fejedelmük volt a második század közepe után, tehát épen Ptolemaeus idejében. Azután Amm. Marcellinusnál olvasám, hogy a jászok egy alkalommal „marha, marha!” magyar kiáltással támadták meg a hozzájuk beszélő római császárt. — Ennyi irodalmi adat már megerősített reményemben, hogy nem lesz sikertelen további kutatásom.

Most ezen buvárlataim eredményét kívánom jelen munkámban a magyar nemzetnek bemutatni, mely két részből áll:

Az első részben a jászok korszakára vonatkozó kutatótöredékek foglaltatnak a latin és görög

régi (egykoru) történetirókból kikeresve, összegyűjtve és magyarra fordítva.

A második részben a metanasta jászok magyar nemzetisége van történelmi, földrajzi, néprajzi és nyelvészeti adatokkal megállapítva.

Az első rész kutfőtöredékei öt évszázadon át nyomozzák a jászok történetét, kezdetben az Azow- és Feketetengernél, később a Tiszánál. (Kr. e. 112—378. Kr. u.)

A második rész a kutfőtöredékek történelmi adataiból vonja le és állapítja meg a metanasta jászok magyar nemzetiségét.

Ezen utóbbi részben foglalt értekezésem lehetőleg történelmi rendben adja elő nézeteimet; de a magyarság megállapításának adataiban első tényező a földrajz, második a történelem, harmadik a népisme és negyedik a nyelvészet. Ez utóbbinak azonban csak azon esetben adok helyet, ha a három első tényező által is együttesen vagy legalább egyenként támogatatik. Így az én nyelvészkedésem nem egyedül a hangzásból indul ki, és ez által különbözik az Otrokócsi, Horvát István, Jászay és a többi nyelvészkedő történetiróink eljárásától, kik nemzeti buzgalmukban túlmentek a kellő határon, és így a czélt eltéveszték.

A helyesírás tekintetében legczélszerűbbnek tartom a görög szavaknál is a rómaiak irmodorát követni, minthogy a gymnasiumban a latin, a reáltanodában a francia nyelv levén kötelező, ezen orthographia mindakét nyelvnél a legszokásosabb; a magyar szavaknál pedig meghagyom az összetett *cz*-t, mely a francia és latin szavak mellett a magyar kiejtés megkülönböztetésére könnyebbséget nyújt és nem kényszeríti az író a latin és francia szavak szokott orthogra-

phiájának megrontására az egyszerű *c* kedvéért. Azonban munkám első részében a görög kutfőtöredékek fordításánál a görögös irmodort követém, hogy kétes esetekben biztosabban haladhasson a kutató.

Kérem a t. olvasót, méltóztassék értekezésemet komoly figyelemre méltatni. Ha tévedek, szívesen elismerem hibámat; de amily komolyan és fáradságosan gyűjtém össze kutfőtöredékeimet, történelmi, földrajzi, népismeii és nyelvészeti adataimat, ép oly komolyságot óhajtanék t. olvasóim és bírálóim részéről is munkámnak mgnyerni.

Győrött, 1875. július 31.

**Sz. I.**



**Első rész.**

# **KUTFŐTÖREDÉKEK.**

(Kr. e. 112—378. Kr. u.)

*I. A Krisztus előtti század. 1—11. sz.*

*II. Első század. 12—39. sz.*

*III. Második század. 40—78. sz.*

*IV. Harmadik század. 79—88. sz.*

*V. Negyedik század. 89—135. sz.*



## A Krisztus előtti század.

### Mithridates (112—63).

1. (Kr. e. 100 körül.) Mithridates háborút indított a scythák királyai Scilur fiai ellen Diophant és Neoptolém vezérei által. Chersonesos szabad város, nehogy a scythák kezeibe kerüljön, valamint a Bosporus zsarnoka Parisades, neheztelven, hogy a scythák szokottnál nagyobb adót követeltek tőle, Mithridatesnek megadá magát, hasztalan tiltakozván Scilur fiai, kiket, számuk és atyja tanácsai szerint ismervén, Mithridates többszöri csaták által legyőzött. Posidonius 50, Apollonides 80 Scilur-fiuról tesz említést.<sup>1)</sup>

Ezen sikerek által buzdítatva Mithridates az egész világ uralmára vágyott, Ázsiát és a rómaiakat vetélytársakul kezdé tekinteni, lassanként meghódítván a tenger-melléki népeket.

2. (Kr. e. 90.) Mithridatesnek népes tartományai valának; amelyeket scytha nemzetek laktak, az emberek sokaságával nagyobb mennyiségben bővelkedének. Tehát ezekhez és a szomszéd sarmatákhoz követeket küldött, ígervén bő zsoldot, tisztességes hadviselést, gazdag birtokokat, biztos és nagy jutalmakat a rómaik ellen intézendő

---

<sup>1)</sup> A régi skytha nyelven a Don folyó Szil (határ-szél) nevet viselt. Scilur tehát (határ)szél-ur lehetett. A Don képezé a határt a skythák és ez időben idejött sauromaták közt. Egyszersmind Európa és Ázsia közös határaul is tekintetett.

fáradtságukért. A pártusok, médek és iberek a gallgörögökkel és bastarnákkal szintén a szövetségbe vonattak (89).

*Freinshemii Supplementa Livii*

(a 112. és 90. éveknél.)

3. (Kr. e. 89.) Mithridates Tigranessel a rómaiak ellen szövetséget köt, melynek szerződési feltétele volt, hogy a cappadociai városok és vidékek Mithridates birtokába, a rajtok levő emberek és ingóságok Tigranes hatalma alá kerüljenek. Ezután Mithridates, minthogy az indított háboru nagyságát fölismerte, követeket küldött a kimmeriekhez, másokat a gallgörögökhöz, ismét másokat a sarmatákhoz és bastarnákhoz, mindnyájuktól segílyt kérvén. Mindezen népeket, a rómaiak elleni háborut tervezvén, már előbb különféle jótéteményekkel és kedveskedésekkel lekötöztetvén magának. A skytháktól is hadsereget rendelt, és az egész Keletet a rómaiak ellen fölfegyverzé. Így nem nagy fáradtsággal legyőzé Aquiliust és Maltinust, kik egy ázsiai (elpuhult) sereggel jöttek ellene, és midőn ezeket Nicomedessel együtt elűzte vala, a városok által rendkívüli hajlammal fogadtatott. Itt a régi királyok gyűjteményeiben sok aranyat és ezüstöt és sok hadi szert talált; ezeket lefoglalván, kiegyenlíti a városok köz- és magán-adóságait és öt évre adómentességet enged. Ezután a harczosokat gyűlésbe híja össze, és lelkesítő beszéddel bátorítja őket a római vagyis ázsiai háborukra.

*Justinus XXXVIII. 3.*

4. Ide járul még, hogy a Tyra folyótól Maeot tóig <sup>2)</sup>

---

<sup>2)</sup> A maeoti (vagyis azowi) tó skytha neve *Temerind*, mi *Vidian* szerint „*mater maris*“ vagyis tenger szülője. *Mostani* kifejtés szerint lehet: *Tenger-ind(itó)*. A régiek azt hitték, hogy a tenger is folyóvíz, és így az *Azow-tengerből* indul ki a víz a *Fekete-, Márvány-, Földközitengeren* át az atlanti óceánba. *Most* is foly a *Don* torkolatába *Temer-nik* nevű folyócska; az *Azow-tenger délkeleti partján* pedig áll *Temer-ju* nevű város a tenger és egy nagy tó között.

terjedő tartományok és az egész tenger mellék, mely Kolchisnál végződik, Mithridates Eupator és vezérei által födöttettek föl.<sup>3)</sup>

Chersonesos városa kezdetben önálló volt és saját törvényei szerint kormányoztatott; de midőn a barbárok rohamainak nagyon kitéve volt, kénytelen lett Mithridates Eupator védelmébe adni magát, ki akkor egy nagy háboru előkészítéseül, melyet a rómaiak ellen szándékozott viselni, mindazon skythákat, kik a (kimmeri) földszorostól Borys-then folyóig laktak, legyőzte. Mithridates reményében megerősödván, örömet küldött Chersonesosba hadsereget, és egyuttal hadat intézett a Skilur alatt álló skythák ellen, akit gyermekeivel együtt Palakonnál fogságba ejtett, mire a Bosporust is, melyet Parysades, ki akkor birta, önkényt átengedett, elfoglalá. Ezen idő óta Chersonesos városa mindig a bosporusi fejedelmek uralma alá tartozott.

Ezen kimmeriai tengerszoros a maeoti (azowi) tenger déli részén elválasztja Európát Ázsiától, mit északi részén a Tana eszközl, mely észak felől jöván, ezen tengerbe két ággal ömlik, melyek hatvan stadiumra esnek egymástól. Itt e folyónál hasonnevü (Tana, *Tαναυς*) város is fekszik, mely Pantikapeon után a barbár kereskedelmi városok közt legnagyobb. — — A tengerpart-vidék e város európai (nyugati) részén pusztá és kietlen; az ázsiai (keleti) oldalon ellenben lakatik.<sup>4)</sup> *Στραβων* 14., 309., 310.

<sup>3)</sup> Mithridates ezen fölfedezése képezi a magyarok történelmének kiindulás-pontját. Tehát Kr. e. 112. évben nyílik meg e nemzet világosabb multja, és épen ezer év mulva látjuk Árpádot mostani hazánk földén. (Kr. e. 112 + 888. Kr. u. = 1000.)

<sup>4)</sup> Már az eddig előadottakból is kitünik, hogy a magyarok elei (a skythák) a Don folyónál tarták központi tanyájukat Mithridates betörése és a sauromaták benyomulása előtt. *Tαναυς* város volt a fő t a n y a, és a fővároshoz folyó T a n a a Tanya vize. Még mostani D o n nevében is az o a magyar a hangnak felel meg (a görög és orosz a hangtól megkülönböztetve). Miután a sauromaták a Tana

5. (Kr. e. 65.) Pompeius, sergeit három részre osztván, ő a tanai vidéken (έν τε τη χώρα τη Ταναϊτιδι) s a Kyrnos folyó mellékén tartott téli szállást. Tigranestől sok mindenfélét kapott, sokkal nagyobb pénzösszeget, mint amennyi kikötve volt. Leginkább ezen okból őt sokáig barátai és bajtársai közé számítá, és az ő fiát (ifjabb Tigranest) őrizet mellett Rómába kísérteté. *Δίων Κασσιος XXXVI.*

6. (Kr. e. 44—1. k.) Germaniának legészakibb népei az okeánnál laknak; közölük a Rajna torkolatától az Elbe (Albis) folyóig legismertebbek a sikamberek (σούγαμβροι) és a kimberek (κιμβροι). Ami azokat illeti, kik az Elbén tul az okeánig laknak, előttünk teljesen ismeretlenek; mert sem elődeink közöl senki sem hajózott az okeánon kelet felé a Káspitengerig, sem az Elbét a római hadseregek soha át nem lépték. Miután még egy magán-utazó sem mert ezen folyón átutazni: ezen vidékekről, melyek tovább kelet felé terülnek, semmi biztosat nem mondhatunk, és

---

vagy Szil és az Atil (ital) vagy Volga (a görögöknél Rha) folyók közé benyomulának, az addig egységes skytha nép két részre szakadt: az európai és ázsiai skythák tömegére. Még Nagy Sándor is annyira egységes népnek tartá a skythákat, hogy a Jaxartes folyót Tanaisznak képzelé; szerinte ő a Tana folyó baloldalán járt, melynek jobb oldalát Dárius már látta. A nyugati tömeg a Tanától kissé visszahúzódott; ezek közt valának a jászok (ιάζυγες), kik azelőtt épen a Tanya városát és környékét lakták: a folyó keleti részén levő jászok a sauromatáknak meghódolának. Később a sauromaták észak és nyugat felé terjeszkedvén, áttörtek a Tanya folyón is, és lassanként meghódíták az európai skythákat, köztök a jászok a t is, kik közöl aztán sokan a Tiszánál keresének uj hazát. A jászok ekép három csoportot képezének: a Tana folyó keleti mellékén maradtak jász-maták (ιάζαματα), a Feketetenger partján letelepültek jász-sarmaták (ιάζυγες σαρματα), a Tiszához vonulók jász-költözök (ιάζυγες μετανασται) nevek alatt lettek ismeretesekké. A rómaiak a győző és hódító sarmaták nevérol a jászokat is általában sarmatáknak nevezék, vagy átvették a görög elnevezéseket: iazamatae, iazyges sarmatae, iazyges metanastae.

minden, mit róluk állíthatunk, csak valószínű gyanítás, melyet az égaljak és egyenközű vonalak tanából vonhatunk le. Tehát nem könnyű megmondani, mily sajátságokkal birnak a Germania mögött fekvő országok; nem tudjuk, hogy mint legtöbbben állítják, a bastarnok mindjárt a germánokkal határosak-e, vagy hogy közepettük még mások lagnak-e, és ezek jászok (*ιάζυγες*), elszakadt alánok (*ρωζολανοι*), vagy más szekereken-élő (*ἀμάξοβιοι* vagy *ἀμάξοικοι*) népek-e. — Szintezen bizonytalanságban vagyunk a többi északi népek iránt is; mert ami a bastarnokat, sarmatákat (*σαυρομάται*) és minden más a Pontuson túl lakó népeket illeti, nem tudjuk róluk, mennyire esnek az atlanti tengertől, vagy hogy vele érintkeznek-e. Germania délkeleti része, mely az Elbén túl terül, először a svévek (*σοήβοι*) által lakatik, kik után a geták (*γέται*) földje következik. — A görögök általános véleménye szerint a geták thrák származásuak. Kezdetben a mysiakkal együtt, kik szintén thrákok, az Ister (Alduna) mindkét partján laktak. Azon mysiak, kik a lydiak, phrygiak és trójabeliek közt lagnak, ezen európai mysiaktól (moesiaktól) származának.

Azok, kik Bireviszt (*Βοιρεβίστιες*) megöletése után a kormányra jutottak, az országot több részre oszták, úgy, hogy midőn multkor Augustus császár egy hadsereget küldött ellenök, itt egy negyvenezer, ott egy másik ötvenezer emberből álló csapat saját fejedelemmel birt. De ezen vidékek nem állandók, hanem időnként változnak; egy másik már régi időktől fennálló beosztás is van náluk, egy részök dákok, másik getáknak neveztetnek. — A geták és dákok ugyanazon nyelven beszélnek. De a görögök előtt a geták sokkal ismeretesebbek mint a dákok, mert azok többször vándoroltak az Ister mindkét oldalán, és mert a thrákokkal és mysiakkal vegyest lagnak. Szint ily vándorlásoknak vannak kitéve a triballok, egy thrák népség. Már mondám, hogy a népek vándorlásokra kényszerülnek, ha

őket hatalmasabb szomszédok nyomják. Így az Isteren túl lakó skythák, bastarnák és sarmaták (jászok) gyöngébb szomszédaik földeit gyakran elfoglalták és onnan azokat kiűzték, úgy, hogy némelyek aztán a szomszéd szigetekre, mások Thrákiába menekültek. Így az Ister baloldalán lakó népek a bastarnák és sarmaták által nyomattak, midőn a jobboldalon lakók különösen az illyrek által szorítottak. — — Ami pedig a Borysthenes és Ister közti egész vidéket illeti, ennek első része a geták sivatagja (*ἡ τῶν γετῶν ἐρημία*), ezután következnek a Tyra-melléki geták (*Τυραγέται*), ezekre a jász-sarmaták (*ἰάζυγες σαρμάται*) és végre azon skythák, kik királyiaknak (*βασιλῆιοι*) és azok, kik urgoknak (*οὐργοί*) neveztetnek.

*Στραβων 294., 295., 304., 305., 306.*

7. (Kr. e. 35. 34.) (Oktávián még mint triumvir) se-regét Pannonia lakói ellen vezette, sem általuk soha meg nem bántatva, sem valamely bünt rájuk nem bizonyítva, csupán katonái gyakorlása és mások vagyonával tartása végett, mindazt jogosnak tartván, mit a hatalmasabb a gyöngébb ellen végez. A pannoniabeliek az Ister (Duna) folyónál laknak Norikumtól az európai Mysziáig (Moesia), a dalmaták szomszédai; az emberek közt legridegebb életet viselnek, minthogy sem földjük, sem levegőjük nem kedvező; náluk sem olaj, sem bor, vagy csak igen kevés terem, ezeket nem is termesztik, mert nagy részt kemény télben élnek; de árpát és kölest esznek, és azokból italt is készítenek. Egyébiránt azon emberek közt, kiket ismerünk, legerősebbek; minthogy azonban becsületes életmódra semmijök sincs, a haragra és öldöklésre nagyon hajlandók. Ezt én nem csak hallásból vagy olvasásból, de minthogy azon nemzet előjárója valék, a valóságból ismerve irom. Mert az afrikai főnökség után Dalmatia (melyet egykor atyám is egy ideig kormányzott) és felső Pannonia főnöke valék; ezért amit irok, tapasztaltam. — — A caesar Pannoniába

érkezvén, kezdetben a zsákmányolástól tartózkodott, ámbar a mezőségi lakosok falvaikat elhagyván, az ellenök intézendő erőszakot kikerülték; de midőn Siskia (Sziszek) felé közeledve általuk megsértetett, haragra lobbanván, vetéseiket fölégette és amennyire csak lehetett nagy zsákmányolásokat tétetett. Midőn a városhoz érkezett, a lakosok nagyai tanácsára mindjárt megadták magukat és túsokat adának. Azután pedig, midőn a kapuk bezárattak, ostromzár alá estek, mert erős falaikban és két hajózható folyójukban bíznak; minthogy a Kulpa (Κόλοπις, Colapis) folyó a falakat mosva a Szávába (Σαυος, Sauus) ömlik, mely nem messze a várostól folyt (Kr. e. 35.) és most (230) az egész várost körül folyja, miután Tiberius által nagy árokkal oda vezetettve ismét régi medrébe bocsáttatott; azon időben pedig, midőn a Kulpa a falakat mosta és a Száva távolabb folyt, üres tér maradt, mely árokkal és czövekekkel erősítettet meg. A caesar tehát azon hajókkal, melyeket a közeli szövetségesek készítének, a Dunán és Száván a Kulpába hatolt, és a várost szárazról és vizről megtámadá, hol aztán több vízi csatát rendezett. A barbárok készített csajkákkal a csatára kijövének és a folyón a többi közt Menát, Sextus Pompejus szabadosát, is megölték, a szárazon pedig a caesárt vitézül visszaverték; míg végre hallván, hogy többen társaik közül csalárdul bekerítettve elvesztek, bátorságukat vesztvén, megadják magukat. Így ezek a caesar hatalmába kerülvén, Pannonia többi része is elfogadá a béke föltételeit. A caesar seregének egy részét Fufius Geminus vezérlete alatt hagyván, Rómába visszatért, hol a neki szánt diadalmenetet elhalasztva, Oktavia és Livia számára szobrokat állított, és hogy gyám nélkül saját akaratjukkal élhessenek, határozá, hogy személyök szent és sérthetetlen legyen és oly jogokkal birjanak mint a néptribunok. Midőn aztán atyja példájára Britanniába is sereget vezetni törekedett és e végből már Galliáig haladott,

azon tél után, midőn a consulságot Antonius újra és Lucius Libo viselék (Kr. e. 34.), kitört a pannoniabeliek s velők a dalmaták lázadása. A pannoniabelieket ugyan Geminus, ámbár Sziszekből általuk kivettetett, mégis néhány csatában legyőzvé, visszafoglalá; a salassokat pedig és kik az ő lázadásuk részesei valának, Valerius Messala meghódította. A dalmaták ellen előbb Agrippa, azután a caesar maga vezetett sereget, ezek aztán őket több és nagy bajok közt (mert a caesar is megsebesült, némely katonának kihágásaik büntetéseül buza helyett árpa adatott, azok pedig kik soraikat elhagyák, megtizedeltettek) meghódították; a többiek ellen Statilius Taurus viselt háborut.

*Διων Κασσιος XLIX.*

8. (Kr. e. 35—10?) A dákok hegyek közt laknak, honnan Kotizo királyuk uralkodása alatt, valahányszor a befagyott Duna partjait összeköté, lefutni szoktak a szomszédok zsákmányolására. Tetszett Augustus császárnak a megközelíthetlen nemzetet kiszorítani. Ellenők küldvén Lentulust, a tulsó partra verte vissza; az innensőn őrtanyákat állított. Így most Dacia nem győzetett le; de kiszorított és eltolatott.

A sarmaták (jászok) a sík mezőkön nyargalásznak. Ezeket is ugyanazon Lentulus által a Dunától eltávolítani elég volt. Nincs egyebük havas és deres sikságai-  
gaikon erdejüknél; oly barbarság, hogy nem is tudják mi a béke.

*Florus II. 28. 29. (IV. 12.)*

9. (Kr. e. 25.) Caesar Octavianus — a világ többi részét vezérei által fékezte meg. Neki a pártusok azon hadjelvényeket, melyeket Crassustól vettek el, önkényt visszaadták; a hinduk, skythák, sarmaták (jászok), dákok, kiket meg nem hódított, ajándékokat küldének. Jánus templomát, mely előtte kétszer volt bezárva, sajátkezüleg zárta be.

*Aurel. Victor V. I. 79.*

10. (Kr. e. 15.) (L. Domitius és P. Scipio consulok



idejében) sok más mozgalom is támadt. A pannoniak a norikumiakkal Istriába betöréseket tevének; de Silius és vezérei által üldöztetvén, ismét békét nyertek, a norikumiaknak szolgaságot is okoztak. — — Thrákiában Marcellus Lollius Rhymetalk nagybátyjának és Kotys árvái gyámjának segítségét hozván, a beszeket meghódította; utána Gaius Lucius ugyanazon okból a sarmaták (jászok) ellen hadat viselvén, ezeket megverte és a Dunán átszorította. Egyébiránt ezen időben a legnagyobb háboru, mely Augustust is a városból (Rómából) kivonta, a germánok ellen viseltetett.

*Atov LIV.*

11. (Kr. e. 10.) Tiberius a lázadó dalmaták ellen indult, azután a pannoniabeliekhez, kik az ő és serege nagyobb részének távollétében új dolgokat forraltak, mindakettőt egyszerre megtámadván, és majd ide, majd oda nyomulván, hatalma alá hódította, mely tetteiért oly tiszteletet nyert mint Drusus. Azután Dalmatia, mely mindig és Pannonia közelsége miatt is fegyveres erőt igényelt, Augustus őrködése alá helyeztetett.

*Atov LV.*

## AZ ELSŐ SZÁZAD.

### Augustus végévei (1—14).

12. (Kr. u. 1—10.) Az Adriatenger és az Ister folyó közti vidék egy részét a dákok, a bojok és tauriskok ellen viselt háboruikban, teljesen elpusztították. Ez utóbbiak kelta (galliai) népségek, kik Kritasiros alatt e vidéket meghódították, mely a dákok földétől a Parisos (Tisza) folyó által választatott el. — — Ezen népek (a bojok, tauriskok és skordiskok) az illyr és thrák népekkel vegyest laknak e vidéken. — — Ami még hátra van, azt a pannonok lakják.

*Στραβων 313.*

13. Pannonia nevezetesebb népei a breukok, andizek, ditiónok, pirustok, mazaiak, dézítatok (Bató vezérökkel) és más kisebb népségek, kik egész Dalmatiáig terülnek.

Στραβων 314.

14. A skordiskok népsége az Isternél lakik és két ágra szakad: a nagyobb és a kisebb skordiskokra. E két nemzet közül a nagyobbik a Dunába ömlő két folyó közt lakott. A kisebb skordiskok lakhelye az Isternen túl a mysiek és triballok közelében volt.

Στραβων 318.

15. (1—50.) Azon vidéket, mely a kimmeriai bosporustól (a krimi félsziget tengersizorásától) a Tana folyóig terül, a meótiak lakják: toréták, arrékok, phikorok, a folyó torkolata közelében ixamaták vagy iaxmaták (ιάξ-μάται vagy jobban ιάζ-μάται = jász-maták). Ezeknél ugyanazon mesterségeket gyakorolják a nők mint a férfiak, annyira, hogy a katonáskodástól sem menttek. A férfiak gyalog szolgálnak és nyilakkal harcolnak; a nők lovas harcot vívnak, de nem vassal viaskodnak, hanem akiket hurkokkal megfogtak, huzkodva megfojtják. Férjhez is mennek; de hogy férjhezmenőknek tekintessenek, nem a kortól függ; hacsak ellenséget nem ölnek, szűzek maradnak. — A Tana partjait és vidékeit sarmaták (σαρμαται) birják: egy nemzet, néhány nép és néhány név.

Pomponius Mela I. 19.<sup>5)</sup>

16. (Kr. u. 7, 8.) Hogy a germánoknak újra békét kellett adni, ámbár hitöket megszegették, a Dalmatiában és Pannoniában kitört nagyobb, gyors elintézészt igénylő mozgalmak okozák. A dalmaták az adók behajtását kedvetle-

---

<sup>5)</sup> Strabon Kr. e. 20 és Kr. u. 20 közt írta nagy földrajzát; P. Mela Kr. u. 44 és 54 közt irt, de spanyol hazájából a keleti országokat nem utazván be, ezek adatait régebbi munkákból szedette, és úgy látszik, az itt előadottak még a Strabon korát is megelőző időre vonatkoznak.

nül fogadták; ámbár előbbi időkben csöndesen viselték magukat, most miután Tiberius Germaniában második hadjáratát végzé és vele a sereg nagy része elvitetett, sőt a dalmatáktól a császári sereggel Valerius Messallinus, Dalmatia és Pannonia helytartója szintén elment: ők összegyülenek és virágzó fiatalságuk felett szemlét tartának. Kezdetben kevesen aggodalom nélkül föllázadtak dézidiát Bato vezérlete alatt, ki őket leginkább buzdítá. Az ellenök induló rómaiakat szétvervén, a többi dalmaták is elpártolának. Erre a breukok, pannoniai népség, egy másik Bato vezérlete alatt Sirmium (most Mitrovicz Szerémségben) ellen indultak, mely római őrség alatt állt. Hogy a bevétel meg ne történjék, Caecina Severus, a szomszéd Mysia (Moesia) helytartója a lázadás megtudása után azonnal a Dráva folyóhoz sietett, hol a lázadókat csatában legyőzte. De minthogy ezen csatában sok római esedett, a barbárok szenvedett kárukat könnyen kipótolhatni remélvén, társaik segélyére is számítván, akiket lehetett magukhoz csatoltak. E közben a dalmát Bato Salona városához vezetvén seregét, egy szikla esése által sulyosan megsértetett; a harczot másokra bizta, kik a tengerpartot pusztitva Apolloniáig nyomultak, hol a rómaiakkal összeütköztvén, előbb legyőzve, új csatában azokat megverték. Ezekről értesülvén Tiberius és félvén, nehogy Itáliába is berontsanak, Germaniából visszatért, Messalint előre bocsátván, őt a nagyobb csapatokkal követte. Bato ezek közeledtét megtudván, ámbár sebéből még nem gyógyult ki, ellene ment Messalinnak, vele összeütköztvén, győzött; de csalárdságok által környeztetvén, meggyőzetett és a breuk Batohoz futott, kivel csatlakozván, egyesült erővel elfoglalák Alma hegyet. Itt a thrák Rhymetalk által, ki ellenök Severtől küldetett, kis csatában legyőzettek és magának Severnek erejét is érezték. Ez innét Moesiába, melyet a dákok és sarmaták (jászok) hábor-

gattak, visszatérvén, Tiberius és Messalin pedig Sziszekben időzvé, ők a rómaiak szövetségeseinek földjeit pusztiták és többeket vontak a lázadásba; Tiberiussal, ki már feléjük közeledett, összeütközni vonakodván, másfelé kóboroltak és sok pusztitást vittek végbe, minthogy a vidék ismerése és könnyű fegyverzetük mellett mindenfelé menekülhettek, kivált a tél beköszöntésével.

Amazok (a jászok), kik már Makedoniába is betörttek, Rhymetalk és őcscse Raskupol által megverettek, a többiek társaiktól elszakadván, a természet által megerősített helyeikbe menekültek, honnan alkalmas időekben lefutásokat tettek. Ezek krétai Qu. Caecilius Metellus és A. Licinnius Nerva Silanus consulok idejében történtek. Ezekről értesülvén Augustus, Tiberiusra gyanakodott, hogy ámbár az ellenséget rövid idő alatt legyőzhetné, a háborut szándékosan huzza, hogy e végből tovább maradjon fegyverben, ezért Germanicust küldé a táborba, ki ekkor quaestori méltóságot viselt, adván neki még több katonát mind a szabadok, mind a szabadosok közül, kiket férfiak és nőktől váltott ki és szabadított föl. — — Midőn Germanicus Pannoniába érkezett és a seregek mindenfelől összehuzódtak: a két Bato kiválasztván azon időt, míg Sever Moesiából közeledik, váratlanul megrohanták a volkai mocsároknál felállított tábor; azokat, kik a sánczokon kívül valának, azok közé beüzték, de a bent levők beszorított társaikkal kitörvén, a pannonokat megverték. Most a rómaiak több felé oszolva az ellenség földjeit pusztiták; más nevezetes dolog nem történt. Germanicus a dalmát mazeokat csatában megvervén, nekik nagy károkat okozott. Ezek ugyanazon évben történtek.

Azután M. Furius Camillus és Sextus Nonius Quintilianus consulok idejében (Kr. u. 8.) Pannonia és Dalmatia megbékéltetését előidézte előbb az éhség, azután a betegség, mely a különféle füvek és gyökerek evéséből származ-

zott; de a hozzájuk küldött legatusoknak még ekkor is ellenálltak, minthogy a rómaiktól semmi üdvöst nem reméltek. Midőn Germanicus, Drusus fia, ellenök hadat vezetett és erős városukat ostromlá, de be nem veheté, Pulus német lovag egy szikla-darabbal úgy megdobta a falat, hogy az a hozzá támaszkodott férfival együtt összeesett; ez annyira megijeszté a benlevőket, hogy előbb a várba vonultak vissza, azután ezt és magukat megadták. Erre Bato, ki a dalmatákat lázadásra izgatta és a rómaiaknak sok bajt okozott, Tiberius által a béke föltételeinek szerkesztése végett értekezésre hivatott; másnap megjelenvén, Tiberius kérdezé őt, miért pártoltak el és miért lázongtak oly sokáig. Bato felelé: Ez a ti hibátok, mert nyájaitok őrzésére nem kutyákat és pásztorokat, hanem farkasokat küldöttök. Ekkép Dalmatia részint háborúval, részint békéltetéssel a rómaiakhoz került.

Ugyanazon időben a breuk Bato, ki Pinne átadásaért jutalmul a breukok földét visszanyeré, a másik (dézi-diát) Bato által elfogatott és kivégeztetett. — Erre a pannoniak újra fellázadván, Silvanus sereggel ment ellenök, a breukokat legyőzte, némelyeket csata nélkül meghódíta. — Végre a többi pannonok is elfogadák a béke föltételeit, és meghódolának.

*Livy* LV.

### Tiberius (14—37).

17. (14.) Pannoniában is katonai lázadás támadt. Ezek Augustus császár halálát megtudván, egy városkába gyűltek össze, s azt megerősítvén sok lázongást vittek végbe; a többi közt Junius Blaesus helytartót megölni, szolgálit keresztre feszíteni határozzák, és követelék, hogy a 16 évig szolgáló katonák elbocsáttassanak, a zsold pedig egy denárral napjára fölemeltessék, fenyegetőzván, hogy

ha kérelmük megtagadtatnék, a tartományt fellázítva Róma ellen indulnak. Alig bírhatta rá őket Blaesus, hogy követeket Tiberiushoz küldjék. — Innen Drusus a testőrségi katonákkal hozzájuk menvén, minthogy kivánságukat nem teljesíté, ismét zendülést támasztván, a kíséretből többeket megsebesítének, és éjjel Drusust fegyveresekkel vették körül, hogy el ne szökjék. Azonban a holdfogyatkozástól megijedvén, az erőszakoskodással felhagytak és más követeket küldének Tiberius császárhoz. Közben iszonyu zivatar támadván, mindenki saját sátrába vonult vissza, hol a legdühösebbek Drusus kísérdi által egyenként megölettek; a többiek annyira lecsillapodának, hogy a lázadás szerzői közül némelyeket a kivégezésre is átadának. Ez lett vége a pannoniai lázadásnak. *Διωv LVII.*

18. (17.) Drusus Illyricumba küldetett, hogy szokják a katonáskodáshoz és hadi tanulmányokat szerezzen; egyszersmind azt vélte Tiberius, hogy az ifjunak a városi fényűzés puhaságától távol jobb a táborban tartózkodnia, és magát biztosabbnak is érzé, ha mindakét fia (Drusus és Germanicus) legiokat kap. De a svévek segílyt kértek a cheruskok ellen, minthogy a rómaiak eltávoztával, érezvén a külső félelem hiányát, részint szokásból, részint a dicsőség iránti vetélkedésből a nemzet ereje és a vezérek vitézsége egyaránt fegyvert fogott egymás ellen; de Marbód király neve gyűlölt a nép előtt és a szabadságért harczoló Armin kedves neki. Ezért nem csak a cheruskok és társai, Armin régi katonái, indítottak háborut; de Marbód országából is a svév nemzetek, semnonok és langobardok átpártoltak hozzá, kikkel együtt (Armin) tulnyomó lett, ha Inguiomer védenzei seregével Marbódhoz át nem tért volna, nem más okból, mint hogy fivére fiatal fia alatt szolgálni az öreg nagybátya szégyenlett. — Ujra csatát remélettek, ha Marbód táborát a dombok közé nem vonja. Ez félelem jeleül vétetvén, a szökevények

által lassanként megfogyva, a markomannokhoz szállt és követeket küldött Tiberiushoz segílyt kérni. Azon választ nyerte, hogy jogtalanul kéri a cheruskok ellen a rómaiak segílyét, ki a rómaiakat ugyanazon ellenség elleni harcban semmivel sem segíté. Elküldetett mégis Drusus a békekötés megerősítőjeül.

19. (19.) Midőn ezen év nyarát Germanicus (Egyiptomban) több tartományban tölté, nem csekély dicsőséget szerze Drusus, a germánokat viszályba kevervén, mely a már megtört Marbódot végveszélybe sodrá. Volt a gotonok közt Katualda nevű nemes ifju, ki egykor Marbód erejétől elfutott és most ismeretlen okokból boszuállást merénylett ellene. Ő erős sereggel a markomannok határába tör és társaiul nyervén az előkelőket, beront a székvárosba és a mellette levő erdőbe, ott találja a svévek régi zsákmányait és a mi tartományainkból való főzőket és kereskedőket, kiket a kalmárjog, a pénzszerzés vágya és a haza elfeledése az ő lakhelyeikből az ellenség táborába vezetett. Marbód mindenfelől elhagyatva, nem talált más segílyt, mint a császár könyörületét. Átlépvén a Dunát, hol ez Noricum tartományt érinti, irt Tiberiusnak, nem mint szőkevény vagy esedező, hanem előbbi szerencsésjének emlékéből, hogy azon nemzeteknél, melyek az egykor jeles királyt meghítták, Róma barátságát többre becsüli. — És Marbód Ravennába jutott, honnan, ha egykor a svévek elbiznák magukat, országába visszatérni ígérkezett. De Italiából nem ment ki huszonkét évig, és megöregedett nagyon megfogyott hírességében az élethez ragaszkodásáért. Katualdának sem lett más menekvése; nem sokára a hermundurok segílyével Vibil vezér által elüzetvén és (a rómaiak által) befogadtatván, Forum Juliiba, narboni Gallia gyarmatába küldetett. Mindakettőnek barbár kísérei, nehogy a békés tartományokat közjök keverve megzavarják, a Dunán túl a Marus (March) és Cusus

(Ipoly?) folyók közé telepítették, királyul adatván nekik Vannius a quadok királya.

*Tacitus An. II.*

20. (33?) Midón (Tiberius) iszonyu dühösséggel rokon és idegen gyűlölteit bünteté, a katonai fegyelem meglazulván, Armenia a partusok, Moesia a dákok, Pannonia a sarmaták, Gallia a szomszéd népek által fosztogatott.

*Aur. Victor Ep. 7.*

21. (35.) A keleti királyok közül az iberiai Mithridates Phraramant elüzi, ravaszsággal és erővel kívánván övéit segíteni, és találkozáskor megvesztegetők, Artaces minisztereit sok arannyal a gonoszságra kényszerítik; egyuttal az iberek<sup>6)</sup> nagy sereggel Armeniába rontanak, és Artaxata városát elfoglalják. Mit Artabán (partus király) megtudván, fiát Orodot boszura készíti, ad partus seregeket és küld zsoldosokat. Ellenben Pharamán emberei magukhoz csatolák az albánokat, megnyerték a sarmatákat, kiknek törzsfőik mindenfelől ajándékokat nyervén, nemzeti szokásuk szerint különféleképp fegyverkeztek. De az iberek a helyeket ismervén, a kaspi uton a sarmatákkal Armeniát gyorsan előzönlük, és kik a partusokkal jöttek, könnyen vissza is nyomatának, minthogy a többi nyílások elzárattak, az egyetlen pedig a tenger és az albáni hegyek

<sup>6)</sup> Sajátságos, hogy Ázsiában oly népesoportokkal találkozhatunk, melynek Európában is léteztek a történelem folyamában. Spanyolország, Franciaország déli része és a földközi tenger nyugati szigeteinek őslakói iberek valának: a kaspi tengernél új Iberia keletkezett. Gallia őslakói valának a kelták, ezekből Pannonia is kapott telepeket, de Kisázsia is eljutott egy részök, hol Galatiát alkoták, a kelták itt Gallia nevével galaták vagy gallgörögöknek neveztetvén. A Duna déli mellékén laktak a mysia, és ime Kisázsia is keletkezett Mysia. A rómaiak így különböztették meg a tartományokat: Celtiberia (később Hispania) és Iberia, Gallia és Galatia, Moesia és Mysia. Róma őstörténelmében előjönnek az albánok: a kaspi tengernél is volt Albania; most így nevezik Törökország nyugati részét. Ezekből kitetszik, hogy népvándorlások az őskorban is valának.



végei közt a hőségtől járhatlanná lett. — Végre a pártusok a kellemetlenségeket nem tűrhetvén, körülveszik a királyt és csatát kérnek, de ezeknek csak lovasságukban áll erejük, Pharasman pedig gyalogsággal is rendelkezett; az iberek és albánok sziklás helyeken lakván, a bajokat és türelmet jobban megszozták. — — A sarmatáknál nem egy parancsoló vezér van; ők egymást bátorítják, hogy ne nyilakkal kezdjék a csatát, hanem az ütközetet közlelről fogadják. Különféle a harcsmodor; a pártus utánnomulni vagy elfutni egyaránt szokott, szétbontja a csapatokat, ütéseivel réseket keres; a sarmaták félre-téve az íjat, melylyel kevésbbé ügyesek, csáklyákkal és kardokkal rohannak; lovas csata szerint pedig homlokot és hátat fordítva, néha testeikkel összetartó csapatban a megszalasztottakat üzik vagy általuk üzetnek. — — Artabán csatát vesztvén, Armeniából a szomszéd Scythiába futott.

*Tacitus An. VI.*

### **Claudius (41—54).**

22. (49.) Vannius, a svéveknek Drusus caesar által adott király, elüzetik országából. Uralkodása kezdetén jeles és népének kedves volt; de később kevélységre hajolván, mind népének gyűlölsége, mind házi viszályai által körül-vétetett. A lázadás szerzői valának: Jubillius, hermondurok királya, és Vannius nővérenek fiai Vangio és Sido. Claudius császár, ámbár többször kéretett, a barbárok küzdelmeit fegyverrel nem gátolá, Vanniusnak biztos menedéket igérvén, ha elüzetnék; irt P. Atellius Histrusnak, ki Pannoniát kormányzá, hogy a legiót és a tartományból szedett segélyhadat a dunai partokhoz vezesse a legyőzöttek segélyére és a győzők ijesztésére, nehogy a szerencsétől elkapatva a mi békénket is megzavarják. Mert a ligiak és más nemzetek nagy ereje közelgett a gazdag ország

hirére, melyet Vannius 30 éven át (19—49) zsákmányolások és adóztatások által növelt. Neki saját gyalogsága volt, lovassága a sarmat jászokból állt, mely az ellenség sokaságával nem mérkőzhetett; tehát várak által kívánta a háborut viselni. De a jászok az ostromot nem tűrhetvén és a közeli mezőkön barangolván, a csata kényyszerűségét előidézték, minthogy a ligiak és hermundurok őket megrohanák. Így kilépvén Vannius erődeiből, csata által szétveretik, ámbár e balsorsban dicsérhető, hogy kezeivel a csatát víta, midőn más oldalról sebeket kapott. Végre a Dunán működő hajóhadhoz futott; csakhamar követték őt a védenczek (rómaiak cliensei), kik Pannoniában földeket kapván, megtelepítették. Az országot Vangio és Sido egymás közt feloszták; Róma iránt nemes hűséggel, alattvalók iránt, önkényt-e vagy kénytelenségből, midőn az uralmat megnyerék, sok szeretettel, de később nagyobb gyűlölettel viseltettek.

*Tacitus An. XII.*

### Otho és Vitellius (69).

23. (69). A polgári háborúra irányulván a kedélyek, a külügyekre semmi gond sem fordított. Annál bátrabban a sarmat nép roxalán nemzete, miután a múlt télen két csapatot felkonczolt, nagy reménnyel Moesiába kilenczezer lovassal tört be, kegyetlen sikerrel és a zsákmánylásra inkább mint a csatázásra törekedve. A barangoló gondatlanokat a harmadik legió a segélycsapatokkal egyesülve hirtelen megtámadja. A rómaiaknál minden a csatározásra alkalmas; a sarmaták szétszóródva a zsákmányvágya által, már ezek terhei alatt és az utak sikamlóssága miatt elveszvéen lovaik gyorsasága, mintha megköttözöttek volnának, megöletének. Mert, csudálatos, mintha a sarmaták vitézsége kívülök állana. Senki sem oly gyáva a gyalogcsatában; midőn csapatonként jövének, alig álltak ki

egyetlen ütközetet; hanem a nedves időben és feloldott fagyon sem lándzsáikat, sem kardjaikat, melyek igen hoszszuak és mindakét kezükkel emeltetnek, nem használván, elestek lovaikkal és vértjeik sulya alatt. A vezérek és nemesek vértzete vaslemezekkel vagy vastag bőrrrel van összeállítva, mely amint az ütések ellen áthatlan, úgy a rohanó ellenség támadásai alatt a fölkelésre alkalmatlan. Egyszersmind a hó magassága és puhasága által is súlydezték. A római katona könnyű vérttel és hajító dárdával vagy lándzsával előtöre, ahol kivántatik, könnyű karddal a fegyvertelen sarmatát (mert nem szokása pajzsosul védeni magát) közelről döfő át, míg kevesen, kik a csatából megmaradtak, a mocsárokba rejtezének, hol a tél kegyetlensége és a sebek fájdalma által vesztek el. Midőn ez Rómában tudva lőn, M. Aponius, ki Moesiát nyerte, diadal-szoborral, Fulvius Aurelius, Julianus Titus és Numisius Lupus, a legiók vezérei, consuli diszletekkel jutalmaztattak, örülvén Otho és a dicsőséget magának tulajdonítván, mintha szerencsés harczolás mellett, az ő vezérei és segei által, a köztársaságot nagyította volna.<sup>7)</sup>

*Tacitus Hist. I.*

### Vespasianus (69—78).

24. (70.) Iratott Aponius Saturninusnak, hogy a moesiai sereggel siessen. De, nehogy a fegyvertelen tartományok a barbár népeknek kitétessenek, a sarmat jászok törzsfőnökei, kiknél az állam kormánya van, az együtt-harczolásba vonattak. A népet és lovasság erejét, melylyel egyedül használhatók,<sup>8)</sup> szintén felajánlák; de elengedettett

<sup>7)</sup> A 21. és 23. töredék nem a jászok, hanem a valódi sarmaták harczmodorát mutatja.

<sup>8)</sup> A 22. és 24. töredékből kitűnik, hogy a jászok harczmodora nem a sarmatakéhoz, hanem a hunokéhoz hasonlított.

ama kötelesség, nehogy a viszályok közt ellenkezésekre vetemedjenek, vagy más oldalról ajánlandó nagyobb zsoldért a jog- és igazságból kivetkőzzenek. A pártba vonatnak Sido és Italicus svév királyok is, kiknél a régi hódolat Róma iránt, és a hűségükre bizott nemzet türelmesebb.

25. (70.) (Cremona ostrománál.) Ez volt a sasok és jelvények rende: a katonák a sötétségben a véletlen szerint vegyest, a testőrség zászlaja a harmadévesek közelében, a segélyhadak csapatai a végeknél, az oldalak és hátaik lovassággal körülvéve; Sido és Italicus, a svévek, a nép választottaival a (jász) törzsfőnökök az éleken valának.

*Tacitus* H. III. 5. 21.

26. (77 k.)<sup>9)</sup> A kárnok és japydok mögött, amerre a nagy Ister foly, a rhaetokhoz csatlakoznak a n ó r i a k. Ezek városai: Virunum (Volkmark a Drávánál), Celeia (Cilley), Teurnia (Villach), Aguntum, Viani-omina (Bécs), Claudia (Klagenfurth), Flavium Solvense (Solfeld). Noricumhoz számítatnak: Pelso (Fertő) tava, Bójok sivataga, már Claudius császár gyarmata (colonia divi Claudii) Sabaria (Szombathely) és Scarabantia Julia (Sopron) város (oppidum) által benépesítve.

27. Ezek után a makktermő Pannonia, merre az álpok szelidebb gerinczei Illyricum középebe északról délfelé irányulva jobbról és balról gyöngé elágazásokkal huzódnak. Amely rész az Adriatenger felé néz, Dalmatia és az említett Illyricum; észak felé Pannonia terület s a Dunával végződik. Ebben gyarmatok (coloniae): Aemona (Laibach), Siscia (Sziszek). Jeles és hajózható folyói a

---

<sup>9)</sup> Idősb Plinius röviden összefoglalván a Vezuv vulkán kitörése előtti idő földrajzi viszonyait, sok tekintetben kiegészíti és kijavítja Strabon és P. Mela földrajzi adatait; miért czélszerűnek látszik, itt az ő adatait a Duna és Feketetenger vidékére vonatkozólag részletesebben bemutatni.

Dunába ömlenek: Dravus a nóri hegyekből szilajabban, Savus a kárni alpokból lassabban 120 ezer lépésnyi távolságban. A Dráva a serretek és serrapillok, jász-telep (iasi, ἰάσιοι) és andizetek közt; a Száva a Kulpa-mellékiek (Colapiani) és breukok közt foly. Ezek a főnépek; ezeken kívül az arivatok, azálok (Felső-Pannoniában), amántenek (Alsó-Pannoniában), belgitek, kurtárok (Alsó-Pannonia Kurta városánál), kornakátok (Alsó-Pannonia Kornakon városánál), eraviskok (ἑραβισχοι Alsó-Pannoniában), herkuniátok (az amantenek alatt), latovikok, azeriátok, varkiak. Claudius hegye, mely előtt (délre) a skordiskok, mögötte a tauriskok. A Szávában Metubarris (Zágráb) szigete a folyamiak közt legnagyobb. Ezeken kívül a következő folyók említendők: Kulpa (Colapis), mely Sziszeknél a Szávába foly, hol kettős medrével szigetet alakít, mely Segestica nevet visel, egy másikat Bisacuntius patak képez, mely Sirmium (Szerém) városánál foly a Szávába, hol a szerémiek és amantinok községe (civitas). Innen 45 ezer lépésnyire Taurunum (Zimony), hol a Dunával vegyül a Száva. Főlebb folynak: Valdasus (Valpó), Urpanus (Sárvíz), szintén nem csekélyek.

28. Pannoniához csatlakozik azon tartomány, mely Moesia (a görögöknél európai Mysia) nevet visel, és a Duna mellett a Feketetengerig terül. Kezdődik az említett összefolyásnál. Ebben a dardánok, celegerek, triballok, timachok, moesők, thrákok, a Feketetenger közelében a scythák. Jelesebb folyók: a dardáni hegyekből Margis (Morawa) a Pingus és Timachus patakokkal (Margus városnál a Dunába); Rhodopéból Oescus (Ischa Bulgáriában Oescum városnál foly a Dunába); Haemusból Utus, Eskám,<sup>10)</sup> Jeter. Id. *Plinius* III. 27. 28. 29.

<sup>10)</sup> Etelének is volt Eskám nevű országnagya, kinek leányát 449-ben elvette. Ugy látszik, a hun családnevek közt római eredetűek is voltak,

29. Egy nagy folyó Germania Abnoba hegyéből, mely mögött Rauricus (hegy és Rauriaca colonia) Galliában; az alpoktól ezer népség és esés közt Duna (Danubius) névvel, iszonyu víztömeggel növekedve, midőn Illyricumot kezdi érinteni, Ister nevet nyer, hatszáz folyót fölvéve, melyek fele hajózható, a Pontusba (Feketetengerbe) hat erős ággal behömpölyög. Első torkolata Peuce, ennél Peuce sziget, melytől a legközelebbi ág 19 ezer lépésnyi nagy mocsárba vész. Ezen mederből Istropolis közelében 63 ezer lépés kerületű tó képződik, Halmiris (sóstó) nevű. A második torkolat Naracustoma nevet visel: a harmadik Kalonstoma a Sarmat-sziget mellett; a negyedik Pseudostomon és Konopon diabasis (Szunyog-járás), ez után Boreostoma (északi) és Spireonstoma (vékony) torkolat.

30. Innen kezdve mindenféle scytha népek laknak és a tengerpart különböző vidékeit birják: a geták, a rómaiaktól dákoknak neveztetve, azután a sarmaták, a görögöknél sauomaták, köztök a hamaxobiek (szekérenélők) vagy aorsok; ismét az elfajult scythák és szolgáktól eredtek vagy troglodyták (barlanglakók), mellettük az alánok és rhox-alánok (elszakadt-alánok).<sup>11)</sup> Főnebb pedig a Duna és hercyni (tulajdonkép Karpát) hegység közt a pannon carnurtumi (Hainburg) telelő (katonai város) tájaig a germánok szomszédságában a mezőket és síkságokat lakják a jász-sarmaták (iazyses sarmatae), a hegyeket és erdőket az általuk elüzött dákok a Pathissus (Tisza) folyóig. A hegység tulsó oldalát a bastarnák tartják, innen tul pedig a többi germánok. Agrippa mindazon területet, mely az Istertől az (északi) oceánig 12 százezer lépésnyi hosszúságban és 4 százezer szélességben a sarmát sivatagtól a Vistula folyóig terjed, fölfedezte. A scythák neve

<sup>11)</sup> Pliniusnál nem roxolani, hanem rhoxalani áll; a görögben ρωξ szakadást jelent: tehát nem Ross vagy Rusz, miből a német és szláv írók orosz vagy ruthént származtattak.

mindenfelől átmegy a sarmaták és germánokhoz.<sup>12)</sup> Nem is maradt fön ezen ősi elnevezés másoknál, mint a legszélsőbb nemzeteknél, kik ezt nem tudva tanyáznak a többi halandók mellett.

*Plinius* IV. 24. 25.

31. A Tana folyót, mely két ágban foly a maeoti tóba, érintik a sarmaták, mint mondják a médek ivadéki, kik szintén több törzsre oszolnak; először a nőuraló sarmaták (gynaecocratumeni), innen az amazonok házassága; azután az evazák, coriták, cicimenek, messeniek, costobókok, choatrák, zigák, dandarok, tussageták, turkák (turcae, később így nevezettek a törökök is) egész az erdős, völgyes, rideg sivatagig; ezeken tul az arimphaeok, kik a riphaei hegyekhez tartoznak. A Tanát magát a scythák Szil-nek nevezik, a Maeotist Temerind-nek, mi anynyit jelent, mint tenger szülője.<sup>13)</sup> A Tana torkolatánál hasonnevű város is volt.

*Plinius* VI. 7.

### Domitianus (81—96).

32. (82—92.) Domitianus a hadjáratokat részint önkényt viselte, részint szükségből; önkényt a kattok, szükségből egyet a sarmaták ellen, kik a legiot a legatussal együtt leölték; a dákok ellen kettőt, melyek közül az első Oppius Sabinus consulviselt által nyomatott el, a második Cornelius Fuscus testőrségi főkapitány által, kire a hadviselést bizta. A kattok és dákok felett többféle csaták után kétszeres diadalt ült; a sarmatákról csak babérkoszort vitt a capitoliumi Jupiternek.

*Suetonius* Domit. 6.

<sup>12)</sup> Beolvadtak tehát a jászok is a lándzsás-médek (sauromaták) közé, kik szintén scythák valának; de nem veszték el, sőt magyar nyelvüket megőrizték a sarmat elnevezés alatt is.

<sup>13)</sup> Az eredetiben így áll: „Tanain ipsum scythae Silin vocant Maeotin Temerinda, quod significat matrem maris.“ Itt az in és a ragok accusativust jelölnek. Tehát a Temer = tenger, mint tányér = tángyér. Tengerind(itó),

**33.** (83.) A lygiai némely svévek által Moesiában haddal támadtatván meg, követeket küldének Domitianushoz segílyt kérni; ezt megnyerék, mely nem annyira mennyiség, mint tekintély szerint volt erős. Csak száz lovag adatott nekik. De a svévek, ez okból megharagudván, a jász népet maguk pártjára vonva felkészülének, hogy velük az Ister folyón átmenjenek.

**34.** (88.) Ez időben a rómaiaknak legnagyobb háborujok volt a dákokkal, kiknél Decebal nyerte el a királyságot. Ez a hadügy ismeretében belátó, a működésben buzgó, gyors a berohanásra és visszatérésre, ha az ügy kivánta. Jól értett cseleket vetni, csatát kezdeni, a győzelemmel legczélszerűbben élni és a vereséget türelemmel viselni. Miért is ő igen sokáig volt a római nép ellensége. Azon népet dákoknak nevezem, mert ők maguk is így nevezik magukat és ugyanezen névvel neveztetnek a rómaiak által; ámbár tudom, hogy ők némely görögök által getáknak mondatnak. Hogy ez jól van-e, nem tudom; de azt tudom, hogy a geták a Haemuson túl a Dunánál laknak. Domitianus ellenük hadat indítván, ámbár ő maga a háborut egy oldalról sem érinté, . . . mégis, vezéreket küldvén a had viselésére és katonasága nagy részét is csuful elvesztvén, mint győző küldött Romába levelet.

*Atwv LXVII.*

**35.** Domitianus a quadokon és markomannokon bosszút állni akarván, minthogy ezek a dákok ellen neki semmi segílyt sem küldének, Pannoniába jött, hogy ellenük hadat indítsion; azoknak békekötés végett másodszer hozzá küldött követeit megöleté.

Azonban Domitianus a markomannok által meggyőzetvén és megszalasztatván, gyorsan követeket küldött Decebal dák királyhoz, hogy őt a béke megkötésére fölkérjék, mit azelőtt többszöri kérésre sem adott meg. Decebal, mint-hogy nagy bajokkal küzködött, elfogadá ugyan az ajánlott



alkalmat a békekötésre, de maga Domitiánnal beszélgetésre menni nem akart, hanem Diegist kísérettel küldé, hogy a fegyvereket néhány fogolylyal együtt, amennyiben csak ennyit birni állított, adja át. Ez midőn megtörtént, Domitián Diegisnek koronát adott át, mintha valóban győzött volna és hatalma lenne a dákoknak királyt adni. Azután katonáinak czimeket és ezüstöt adott, és Rómába mint győztes a többi közt követeket és levelet is küldött Decebaltól mint ő mondá; de mások ezt Domitiántól költöttnek állítják. A diadalt sok jelvénynyel is ékesíté, de nem az ellenségtől elszedettekkel, hanem inkább ő készíttette azokat. Azonban a béke megszerzésére sajátjából is tett költségeket, midőn csakhamar nagy pénzösszeget és különféle mesterembereket adott Decebalnak, és még több adót is ígért a császári szer- és kincstárból. Ilyeneket használt mindig az ellenségtől elszedettek gyanánt, mintha magát az országot is meghódította volna.

36. Egyébiránt a dáciai háboruban a következő nevezetességek történtek. Julianus, kire a had viselése a császár által bízott, többi dolgait jól intézvé, megparancsolá a katonáknak, hogy saját és századosuk neveit pajzsaikra írják, hogy ekkép azok, kik kitünő vagy csuf dolgot végeznek, könnyebben felismertessenek; azután összeütköztvén az ellenséggel a Tapa hegyszorosban (*εν ταῖς Τάπαις*), azok nagy számát megverte; közülük Vezinas, ki az ővéinél Decebal után a második személy volt, minthogy élve el nem futhatott, szándékosan holtképen elesett, azután éjjel elszökött. Decebal félvén, hogy a rómaiak királyi városába rohannak, az annak közelében levő fákat kivágatá és a törzsekre fegyvereket tétetett, hogy az ellenségek azt gondolják, hogy katonák állnak ott, és visszatérjenek; ami meg is történt.

*Λιον* LXVII.

37. (Domitianus) négy hadjáratot vezetett; egyiket a sarmaták (jászok) ellen, a másikat a kattok és kettőt

a dákok ellen. A dákok és kattok felett két diadalt tartott, a sarmatákról csak babért használt. Sok bajt szenvedett ezen háborukban. A sarmatáknál az ő legiója a vezérrel együtt elveszett; a dákok által Oppius Sabinus consulviselt és Cornelius Fuscus testőrfőnök nagy sereggel megöletének.

*Eutropius VII, 23.*

### Nerva (96—98).

38. (97. körül.) A hermundurok mellett (az Elbe mellékén) a nariskok, azután a marcomannok és quadok laknak. A marcomannok fő dicsősége és ereje, valamint lakhelye is, elűzvén hajdan a bójokat, vitézséggel szereztetett. A nariskok és quadok sem korcsosodnak. Ezek képezik Germania homlokát, amennyire a Duna által szegélyeztetik. A marcomannok és quadok napjainkig (Tacitusig) királyaikat saját nemzetükből nyerték, Marbód és Tuder nemes törzséből; már idegeneket is eltűrnek. De a királyok ereje és hatalma a római tekintélytől. Ritkán segítettnek fegyvereinkkel, hanem gyakrabban pénzzel. Nem kevésbé erősek hátrább a marsignok, gothinok, osok és buriak; a marcomannok és quadok hátát zárják be. Közölük a marsignok és buriak nyelvük- és szokásaikkal a svévekhez tartoznak; a gothinokat a gall, az osokat a pannoni nyelv feddi, hogy nem germánok és hogy adózásokat tűrnek. Az adók egy részét a sarmaták, más részét a quadok mint idegenekre róják ki; a gothinok, hogy nagyobb legyen a szégyen, vasat is bányásznak. Mindezen népek kis részben a mezőséget, a többiek az erdőket és hegyek ormait és hátait lakják. Elválasztja és elmetszi Sveviát a hegyek összefüggő láncza, melyen tul többféle népek laknak, kik közül legterjedtebb a lygiek neve több községbe szóródva.

39. A peucinek, venedek és fenniek (finnek) nemzetet a germánokhoz vagy a sarmatákhoz számítsam-e, nem

tudom; ámbár a peucinek, kiket némelyek bastarnáknak neveznek, beszédük, szokásaik, földjük és lakhelyeik által germanokul mutatkoznak. Mindnyájuk tisztátlansága, az előkelők restsége, vegyes házzasságaik által némileg a sarmaták szokásait követik. A venedek sokat vesztenek szokásaikból; minthogy ami érdőség és hegység a peucinek és fennek közt van, rablásaikkal bekóborolják. Ezek mégis inkább a germánokhoz számíthatók, mert házakat is állítanak, pajzsokat is hordoznak, lábaik gyorsaságának is örvendenek; mi a szekereken és lovakon élő sarmatáknál másképp van. A fenneknél csudálatos vadság, piszkos szegénység; nincsenek fegyvereik, lovaik és házi isteneik, edelük fü, ruházatuk bőr, szobájuk a föld. Csupán nyilaikban reményük, melyeket vas hiányában csontokkal hegyesítenek. A vadászat együtt táplálja a férfiakat, nőket; együtt járnak és a zsákmány részét követelik. A kisdedeknek sincs a vadak és záporok ellen más mendékük, mint hogy ágakból készített földél által védetnek. Ide bujnak az ifjak, ez a vének menedéke. De ezt boldogabbnak tartják, mint szántani a földet, dolgozni a házakban, az ő és mások vagyonát remény és félelem közt őrizni. Biztosak az emberek ellen, biztosak az istenek irányában, azon legnehezebb dolgot elérték, hogy még fogadalomra (vallásra) sincs szükségük.

*Tacitus Germ. 42. 43. 46.*

## Második század.

### Traianus (98—117).

40. (101.) Traján midőn egy ideig Rómában tartózkodott vala, seregével a dákok ellen indult, miután azok felett, mik náluk történtek, gondolkodott; azon pénzt is

sajnálta, melyet azok évenként kaptak; végre tapasztalá, hogy seregeiket naponként szaporitják és folyvást kevésbébbek lesznek. Megtudván az ő elindulását Decebal, megijedt; mert tudta, hogy azelőtt nem a római népet, hanem csak Domitianust győzte le, most azonban a római néppel és Traján császárral lesz háboruja, ki igazságosságával, vitézségével, jóságával sokkal kitünőbb és testi erejével is (ő ugyanis 42 éves korában kezdett uralkodni), és oly kedélylyel bir, hogy sem az ifjuság vakmerővé, sem a vénség lassuvá nem teszi. — Miután Traján a dákok ellen meghozta a sereget és nem messze volt a tápai hegyszorostól, hová a barbárok táborukat helyezék, egy nagy gomba hozatott eléje, melyen latin betűkkel írva volt, hogy a burrok és minden szövetségesek (a jászok is) kéri Trajánt, hogy békét kötvén, térne haza. De mindamellett Traján összeütközött; mely csatában, ámbár az ellenség közül igen sok megöletett, mégis övéi között is igen sok sebesültet látott. Midőn már elfogytak a katonák sebeinek bekötözésére való tárgyak, saját ruháját sem kimélte és azt adá a sebekre. Azután a hegyek tágasabb helyeire nyomult, és más-más hegytetőre jutván, nem csekély veszélyek közt a dákok királyi székhelyéhez ért. Lusius a másik oldalról előtörvén, a dákok közül igen sokat levágott és elfogott. Decebal mindjárt azok közül, kik kalapot viselének, az előkelőket Trajánhoz küldé és általuk békét kért, igérvén, hogy a föltételeket hiven teljesíteni. — — Végül a fegyvereket letevén, Traján követeket küldött ez okból a tanácshoz, hogy általa is megerősítsék a béke. Így az egyesség megkötöttvén és Zermizegethusánál a tábort elhagyván, a többi vidéket őrséggel megerősítvén, Itáliába visszavitetett (103).

*Actus* LXVIII.

41. (104.) Decebal, részént mert igen sok dák Trajánhoz átment, részént más okokból, ismét békét kért. De midőn őt rábírní nem lehetett, hogy fegyvereit és magát át-

adja, már nyíltan nem gyűjtött sereget; de ez okból a szomszéd népeket (a jászokat is) a háborura meghíta, állítván, hogy ha általuk elhagytatnák, ők is veszélynek tenének ki magukat; mert biztosabban és könnyebben megtarthatják szabadságukat, ha a megtámadtatást be nem várva harcolandnak, mint ha Decebalt elveszni hagyják és aztán maguk társak- és szövetségeseiktől megfosztatva kénytelenítettnek az ellenséggel küzdeni.

42. (105.) Jelentetett, hogy Decebal sokat tesz a békekötés ellenére, hogy fegyvereket szerez, a szökevényeket befogadja, a várakat javíttatja, a szomszéd népeket követek által segítségre szólitja, és akik nem engedelmessékednek, megtámadja; már a jászok vidékének egy részét is elfoglalá, melyet midőn később visszakövetelének, Traján vissza nem adá.<sup>14)</sup> Ezen okokból Decebal ismét ellenségnek jelentetett ki a tanács által. Traján ezen háborut másodszor is maga, és nem más vezérek által, végzé be. De minthogy Decebal Trajánnál sokkal gyöngébb vala, kevés hiányzott, hogy a császár orozva meg nem gyilkoltatott. Decebal szökevényeket küldött Moesiába, hogy Trajánt ölnék meg, kihez azelőtt mindig könnyű volt a bemenet, és a háboru idején mindenkivel örömet beszélgetett. De a büntényt a szökevények nem merték végrehajtani, miután egyik közülük gyanuba esvén, elfogatott és nagy kínzások közt az ármányokat mind fölfedezé. Decebal Longinust, ki a rómaiak legügyesebb hadvezére volt, rábeszélte, hogy hozzámenjen, mintha kész volna parancsait teljesíteni. Midőn ez megjött, elfogató őt, és nyíltan kérte Traján tanácsát. Miután semmit sem vehetett ki tőle, rendelé, hogy bilincseiből feloldva őrizet alá helyeztessék; azután

---

<sup>14)</sup> Ezen rész valószínűleg a Tisza balpartján volt. Ott állott Ziridana (Sirtanya) és valószínűleg *Ζουρόβαρα* (Szuróvára) is, melyek nem dák, hanem jász városok valának. A Tisza nem volt állandóan a jászok határa.

kérte Trajánt, hogy Longinust visszafogadva vele békülne ki. Erre Traján kitérőleg válaszolt, hogy Longinust se nagyrabecsülni, se megvetni ne látszassék, kinek halálát ugyan nem várja, de életben hagyását sem óhajtja nagyon. Midőn ezt Decebal észrevevé és nem tudja mit tegyen, Longinus mérget vett be, melyet esetleg szerze magának, és meghalt.

*Nov LXVIII.*

43. Ez időben Traján kőhidat építtetett a Dunán, melyet én (Dion) eléggé bámulni nem tudok; mert ámbár más nagyszerű művei is vannak Trajánának, mégis e hid a többieket sokkal felülmulja. Ezen hidnak husz oszlopa van kockakövekből, melyek mindegyike az alapon kívül 150 láb magas, 60 láb széles, 170 lábnyi távolban egymástól boltozatokkal egybekapcsolva. E mű költségei majdnem hihetetlenek; de még csudálatosabb az, hogy ezek egy nagy, örvényekkel teljes és iszapos folyó medrében készültek úgy, hogy a folyó vize el nem vezetett. — — Ezen hid nekünk (230-ban) már semmi hasznunkra sincs, nem is járnak rajta; de fönmaradtak oszlopai, mintha csak azért készíttettek volna, hogy kitűnjék, miszerint az emberi elmének semmi sem lehetetlen. Ezen hidat Traján készíttette, félvén hogy a Duna befagyásakor a rómaiak, kik az innenső parton laknak, háborúval támadtatnak meg, mi ha megtörténnék, lehessen a sereget könnyen átszállítani. De Adrián császár ellenkezőleg félvén, hogy a barbárok a hid őrségét elnyomván, Moesiába könnyen átmehetnek, azon hid felső részét leszedette.

*Nov LXVIII.*

44. Így Traján azon hidat elkészíttetvén, a Dunán átjárt, és a háborút oly biztosan viselte, mint gyorsan; de a dákokat így is alig győzhető le. — — Decebal miután látta, hogy királyi székhelye és minden vidéke elfoglaltatott és közeledik azon veszély, hogy maga is elfogassék, megölte magát. Feje Rómába vitetett; így Dacia a

római nép hatalmába került, és (107.) oda Traján gyarmatokat telepített. Decebal kincsei is, melyeket székvárosától nem messze Sargetia patak alá rejtetett, megtaláltattak. Decebal t. i. a folyót foglyok által elvezettetvén és a medret megásatván, nagy mennyiségű ezüstöt, aranyat, legdrágább és legbecsesebb ingóságait, melyek hosszabb ideig fentarthatók, oda rakatta, s a kincstre erős kőboltozatot rakatván, a folyót előbbi medrébe visszavezetteté. Azonkívül ruhákat és más hasonló tárgyakat a barlangokba rejtetett ugyanazon szolgák által, kiket azután, midőn munkájukat bevégezték, megöletett, nehogy a történeteket elbeszéljék. De Bicilis, Decebal társa és barátja, ki a dolgot ismerte, elfogatván, ezen kincseket fölfedezé.

*Acton LXVIII.*

45. (107.) Traján, Daciát Decebal legyőzésével meghódítván, provinciává tévé a Dunán tul azon földeket, melyeket most (366.) a thaiphalok, victoalok és theruingek birnak. Azon tartomány tizszer százezer lépésnyi kerületű volt.<sup>15)</sup>

*Eutropius VIII, 2.*

46. Traján először, talán egyedül is terjeszté a római erőket az Isteren tul a dákok tartományába, meghódítván a kalapot viselő dákokat s más népeket Decibal királylyal, és a dardánokat.<sup>16)</sup> Egyszersmind napkelet felé mindazon népek, kik az Ind és Eufrát folyók közt laknak, háboruval leverettek, és a persák Kosdroes nevű királyától kezések követeltettek. Ezalatt ut készítettett a vad népek közt, melyen a Feketetengertől Galliába könnyen utazhatni; a gyanusabb és alkalmas helyeken várak építettettek; a Dunára hid is rakatott és több gyarmat telepítettett.

*Aurelius Victor Caes. 13.*

<sup>15)</sup> Tehát Traján Daciája nyugatra a Tiszaig terjedt és volt oka a Tisza keleti részét a jászoknak vissza nem adni. Azonban észak felé nem terjedt Traján hódítmánya a Tisza kanyarulatáig.

<sup>16)</sup> Aurelius Victor e helye meg van rontva, melyet az írók többféleképp magyaráznak. Az eredetiben így áll: „Quippe primus

### Adrianus (117—138).

47. (136.) A zsidók elleni háboru bevégeztetvén, az alánok vagyis massageták háboruját inditá Pharasman (iberiai király) és Mediát pusztitá, Armeniát és Kappadokiát is zaklatván. Azután az alánok, részént Vologaesus ajándékaival megnyeretve, részént Flavius Arrianustól, ki Kappadokiát kormányzá, félvén, megnyugvának.

48. (137.) Rómába. mind Vologaesustól, mind a jászoktól követek érkeztek; az előbbiek Pharasmánt vádolák, az utóbbiak a békét kívánták megerősittetni. Ezeket Adrián a tanácsba vezeté. Midőn a tanács ezen ügyekre a válaszolás teendőivel őt megbizta, mind írásban megfogalmazá, mind szóval elmondá a válaszokat. *Atov LXIX.*

### Antoninus Pius (138—161).

49. (160. k.)<sup>17)</sup> Felső-Pannonia határai: nyugatról a Kéti (Cetius) és némi részben a Karvanka hegy; délről Istria és Illyris része, egyenközü vonalban, mely a mondott nyugati határtól az Albán hegyen át a Bébi (Vellebit) hegyig, és ismét az Alsó-Pannonia határán vonatik,

*aut solus etiam vires romanas trans Istrum propagavit, domitis in provinciam Dacorum pileatis Sacisque nationibus Decibalo rege ac Sardonios.*“ Azonban ha a két S betüt D-re változtatjuk, mely betük a roszt kéziratban egymáshoz szoktak hasonlítani, és a szórendet kissé megbontjuk, mindjárt világos lesz a szöveg így: „vires romanas trans Istrum in provinciam Dacorum propagavit, domitis pileatis Dacis aliisque nationibus Decibalo rege, ac Dardaniis.“

<sup>17)</sup> Ptolemaeus földrajza, a második század utó felében iratván és tudományos rendszerben kezeltetvén, igen fontos tényező a jászok történelmének tanulmányánál. Minthogy azonban Strabon, Mela és Plinius adatai után nekünk már részleteiben fölöslegessé kezd válni, itt csak azon részeket adjuk, melyek az előbbieket kiegészítik és megvilágítják.



melynek fekvése  $41^{\circ} 30' 45^{\circ} 10'$ ; északról Norikum említett határa és a Dunának azon része, mely a Kéti (Cetius) hegytől azon helyig terjed, hol Narabon (Rába) folyó ömlik bele, melynek fekvése  $41^{\circ} 0' 47^{\circ} 40'$ ; keletről Alsó-Pannonia a két határ közti vonalnál. — Lakják ezen tartomány északi részeit azalok nyugatról, kytnek keletről; a délieket latobikok Norikum alatt, varkiánok keletre; a középső földet pedig boiok nyugatról és alattuk kolaitianok, keletről pedig jászok (Ἰάσσιοι) és alattuk oseriátok.

*Πτολεμαῖος* II. 13.

50. Alsó-Pannonia határai: nyugatról Felső-Pannonia azon helytől, hol a Narabon (Rába) folyó a Dunába észak felé befoly, a mondott határok közt; délről Illyrikum része, mely a mondott határtól a Dunának azon kanyarodásaig terjed, hol a Sauos (Száva) beömlik, melynek fekvése  $45^{\circ} 0' 44^{\circ} 30'$ ; északról és keletről a Dunának azon része, mely Narabon torkolatától a Száva torkolatáig terjed, mely rész helyzete: Narabon folyó után a kanyarodás Kurtánál  $42^{\circ} 0' 47^{\circ} 0'$ , a Duna folyó legészakibb kanyarulata  $42^{\circ} 30' 48^{\circ} 0'$ ; ahol a folyó belefoly (a Rába), mely a két Pannonia közt kelet (északkelet) felé foly, a Kéti (Cetius) hegyből eredő és Karrodunonnál (Körmend) összefolyó két patakából keletkezik, melyek közül az északi Savaria (Pinka), a déli Dáros (Lafnitz?) nevet visel  $44^{\circ} 20' 45^{\circ} 40'$ . A Duna kanyarodása Kornakonnál  $44^{\circ} 20' 45^{\circ} 15'$ , Akuminkonnál  $45^{\circ} 0' 45^{\circ} 20'$ , Rhitionnál  $45^{\circ} 30' 45^{\circ} 0'$ , hol a Száva ömlik belé, mely a Kéti hegyből indulva mindkét Pannoniát érinti  $45^{\circ} 0' 44^{\circ} 30'$ . — Lakják ezen tartomány nyugati részeit amantinok északra, alattuk herkuniatok, azután andiantok, azután breukok; a keleti részeket pedig északra araviskok, délre skordiskok.

*Πτολεμαῖος* II. 14.

51. Az átköltözött jászok (Ἰάσσυες οἱ Μετανάσται) határai: északról az európai Sarmatia része, mely délről a

a sarmát hegyek részét képezi a Karpát hegyig; nyugatról és délről Germania része, mely a sarmát hegyektől a Duna kanyarulatáig Karpisnál terjed, és a Duna folyónak azon része, mely innen a belefolyó Tisza (*Τιβίακος* hibásan) torkolatáig terjed, mely (Tisza) északról jő le, és torkolatának helye  $46^{\circ} 0' 44' 15''$ ; keletről Dakia a Tisza mellett, mely a Karpát hegyből eredve a keleti részről foly le és aztán megkanyarodik. Azon hegy fekvése  $46^{\circ} 0' 48' 30''$ . Ezen átköltözött jászok földén városok: Uskenon  $43^{\circ} 15' 48' 20''$ , Gormanon, ugyanez Clesenburgum némelyeknél  $43^{\circ} 40' 48' 15''$ , Abieta  $43^{\circ} 40' 48' 0''$ , Trisson  $44^{\circ} 10' 47' 45''$ , Párka  $43^{\circ} 30' 47' 40''$ , Kándanona  $44^{\circ} 0' 47' 20''$ , Péssion, Furtárka szerintünk  $44^{\circ} 40' 47' 0''$ , Partiskon  $45^{\circ} 0' 46' 40''$ .<sup>18)</sup>

*Πτολεμαίος* III. 7.

52. Dakia nevezetesebb városai (közt): Ziridana  $45^{\circ} 30' 46' 20''$ ; Zurobara  $45^{\circ} 40' 45' 40''$ .<sup>19)</sup>

*Πτολεμαίος* III. 8.

<sup>18)</sup> Ptolemaeusnak három kiadását tanulmányoztam. Az első igen régi latin „Geographia Cl. Ptolemaei Alexandrini olim a Bilibaldo Pirckheimerio translata. Venetiis, 1562.“ A másik görög-latin Wilbergtől, Essendiae 1842; a harmadik tisztán görög, Lipcse 1845. Épen az első helyen említett régi kiadás, mely egy még régibb kiadáson alapszik, nevezi Gormanumot Clesenburgnak és Passiumot Furtárkának; tehát ez nem csekély nyomatékkal bír a metanasta jászok magyarságára nézve. A jászok Furt nevű fejedelme a második század közepén élt és a markomann-háboruban részt vett; rájöttem Dion 71-ik könyvében. — Ide vehetjük még *Ziridana* és *Zurobara* városokat, melyeket Ptolemaeus a Tisza dák oldalára helyez, de időnként a jászok birtokában valának; így lesz: Furtárka, Szuróvára és Sirtanya, de még Kántanya is előkerül; mert a Candanum nem egyéb, mint neutrumja a Candana femininumnak. Ez áll még a görögben is: *δανος, δανα, δανον* (*Κάνδανον, Κάνδανα*).

<sup>19)</sup> *Ziridana* a némely kiadásban *Ziridava* alakban is előjő; de miután a Tiszától Erdély nyugati oldaláig egyetlenegy *dava* végzetű város sem fordul elő, és a *dava* (vagyis *geta*) városok túlnyomólag a mostani Oláh- és Moldvaországban feküdtek: világos, hogy azon

53. Az európai Sarmatiát (a Don folyóig) lakják leginkább venedek (vendek) az egész venedi öböl körül (a Baltitengernél); Dakia felett peukinek és basternák; az Azovtenger egész oldalán a jászok (ιάζυγες) és rholánok (ρωξολανοι); ezektől belebb az amaxobiek és alaun skythák. — A basternák és rholánok közt vannak a hunok (Χοῦνοι). — A Tana folyó kanyarulata alatt vannak: Sándor oltára 63° 0' 57° 0', Caesar oltára 68° 0' 56° 30', és a folyam torkolata közt Tana város (Ταναΐς) 67° 0' 54° 30'.

Πτολεμαιος III. 5.

54. Az ázsiai (Donontuli) Sarmatiában a Tana folyó északi kanyarulatánál a perierbidek erős népe, ugyanannak déli részén a jászmaták népe (ιαξαμάται vagy ιάζματα).

Πτολεμαιος V. 9.

### Marcus Aurelius (161—180).

55. (167—180.) Márk Aurel császár csak egy háborut viselt, a markomannit, de milyenre senki sem emlékezett, annyira, hogy a puniakkal hasonlított össze. Annál súlyosabb e tény, hogy a római seregek mind elvesztek; ez alatt azonban oly nagy dőgvész volt, hogy a persa győzelem után Rómában és egész Itáliában s a tartományokban az emberek legnagyobb részt, a katonaságnak majdnem minden serege a ragályban veszett el.

Midőn Carnuntumnál iszonyu munkával és mérsékléttel három évig kitartá a terhet, a markomanni háborut bevégzé, melyet ezekkel a quadok, vandalok, sarmaták (jászok), svévek és minden barbarság indított vala. Sok ezer embert ölt meg, és Pannoniát a szolgaságtól megsza-

---

kiadás hitelesebb itt, mely Ziridana alakban adja e város nevét. Hogy pedig Zurobara a görög kiejtésben Szuróvára, azt tudják azok, kik a görög olvasást az ujjgörög kiejtés szerint gyakorolják.

baditván, Rómában ismét, fiával, Commodus Antoninussal, kit már caesárrá tett, diadalt ült. *Eutropius VIII. 12. 13.*

56. (Dion 71-ik könyve.)<sup>20)</sup> Mihelyt Marcus Antoninus — meghalálozván Antoninus (Pius), ki őt örökbe fogadá — a császárságot elnyerte, mindjárt társul és az uralkodás részesévé fogadá Lucius Verust, Lucius Commodus fiát, minthogy ő gyöngye testalkatu volt és a tudományokra adta magát. Mondják ugyanis, hogy nem pirult mint császár és nem szégyenlett soha a tanító lakába járni, sőt gyakran meglátogató Sextus Boeotus bölcselőt, és Hermogenes szónoklati értekezéseinek meghallgatására nem hanyagul járt el; de különösen a Stoicusok szabályait követte. (Ezért mellékneve Antoninus Philosophus.) Lucius (Verus) ellenben izmos ifju vala és a hadügyekre is alkalmasabb. Ennek Márk leányát Lucillát nőül adá, és vejévé tevén, a pártusok elleni háboru viselésére küldé, amely háborut elébb Vologaesus kezdé, ki a rómaiak egész seregét, melyet Severianus Arméniának Elegia városába helyezett, mindenfelől körülvevén, a vezérekkel együtt összenyilazá és előlé; ezért a syriai városoknak igen rettegett volt.

57. (162.) Lucius amint Antiochiába érkezett, nagyszámu katonaságot gyűjtván és legjobb vezéreket választván, ő a városban maradt, hogy mindent rendezhessen és a katonáknak közlekedést szerezzen; a sereget Cassiusra bizá. Cassius a támadó Vologaesust vitézül megállá, és miután az szövetségeseitől elhagyatva hátat fordított, üldözé; Seleucia és Ktesiphonba ért, ezután Seleuciát pusz-

---

<sup>20)</sup> A markomanni háboruban a jászok tevékeny részt vettek, de a szövetségben valának még a markomannok, varisták, hermundurok, quadok, svévek, sarmaták, lakringek, búrok, vandalok a victóalokkal, ózok, bessek, kobótok, roxalánok, bastarnák, alánok, peucinek és kostobókok. Ezért czélszerűnek látszik Dion 71-ik könyvét csaknem teljesen átfordítani, ki e háborut érdekesen írja le.

titá és fölégette, Vologaesus királyi székvárosát Ktesiphont a földdel egyenlővé tevő. Midőn azonban visszatért, katonáinak nagy számát elveszté, kik részént éhség, részént betegség által veszének el; mégis Syriába megérkezett a megmaradt katonákkal. Ezen dolgokkal dicsekedett ugyan Lucius, de a szerencse végre nem kedvezett neki; mert nem sokára ezután Márknak, az ő ipának lesekét hányni mondatik, de méreggel megöletett, mielőtt tervét kiviheté.

58. (163.) Márk egész Ázsia kormányára Cassiust rendelé; ő a barbarok ellen, kik az Ister körül vannak, a jászok és markomannok ellen (*Ἰάζυξι τέ καὶ Μάρκομανοις*), majd ezek, majd azok ellen folyvást, amig csak élt, háborukat viselt, melyeknél Pannonia volt tartózkodási helye.

59. Ugyanezen időben a germanok, kik a Rajnán tul lagnak, egész Itáliáig jöttek, és a rómaiaknak nagy és terhes bajokat okozának; ellenük Márk Pompeianus és Pertinax hadvezéreket küldé. Ezen háboruban legjobban viselte magát Pertinax, ki később császárrá lett. — — Midőn pedig a markomannoknak egyik csatájuk jól sikerült és Marcus Vindex praefectus általuk megöletett, a császár neki három szobrot állított; midőn pedig azokat legyőzé, Germanicus czimet nyert. Germanoknak azokat nevezzük, kik a felsőbb vidékeken lagnak.

60. (173.) Ezen időben a rómaiak a jászokat először a földön, azután a folyón győzték meg; nem mintha hajóhadi csata lett volna, hanem annyiban, hogy a befagyott Dunán a futamlók utolértevé, mind ott, mind a szárazon harczoltak. Midőn a jászok a rómaiak által közelről üldöztetének, a rómaiakat elválasztva könnyen hitték legyőzhetni; minthogy azok a jeget nem szokták meg, a rohamot kiállani remélték. Tehát némelyek elülről, mások oldalról támadák meg lovasaikkal a rómaiakat, minthogy lovaik az ily jégen biztosan futni tanultak. Mit a rómaiak észrevevén, még sem félték, hanem megfordulva és az

ellenséggel szembezállva a legnagyobb rész lerakja a pajzsokat, és hogy el ne essenek, egyik lábbal rálépnek; így a rohamot először kiállják, azután megragadván a jászok kantárait, pajzsait és lándzsáit, azokat magukhoz huzzák, és az így bebonyolított embereket és lovakat ledöntögetik; nem is birtak azok a sikamlós helyen a rómaiak erejének ellenállani. Ámbár a rómaiak is elesének, mégis aki hanyatt esett, az ellenséget lábaival huzta, és mint a birkózásnál szokott történni, úgy hátra lökte, hogy felülkerelkedhetett; aki előre bukott, az előtte levő ellenséget fogaival marczangoló. Mert a barbárok nem ismervén a harcz ezen nemét és könnyű fegyverzetüek levén, kevésbbé valának képesek ellenállani, minek az lőn következése, hogy a sok közül csak kevesen futának el. Így Márk a sok és nagy csaták után és veszélyek közt a markomannokat és jászokat legyőzé.

61. (174.) Ezek után azok ellen, kik quadoknak neveztetnek, kemény csatája és nagy háboruja támadt, melyből a győzelem remény ellenére vagy inkább az Isten kegyelméből szerencsésen következett, minthogy a rómaiak midőn az ütközetben valának és legnagyobb veszélybe jutának, valóban csudálatosan és isteni módon menekültek meg. Midőn t. i. a quadok által alkalmas helyen körülvétetve pajzsok által összeszorittatának, azalatt a barbárok halogaták a csatát, remélvén, hogy a hőség és szomjuság miatt elveszendnek azok, kiket a körülfekvő helyek elfoglalása által így bekerítének, minthogy semmikép sem juthatnak vízhez. Midőn a rómaiak ily nagy bajokba kerültek, hogy betegség, sebek, napszurás és szomjuság által gyötörtetének, és sem harczolni, sem máshová huzódni nem birtak, hanem a csatamezőn állva azon helyre szorítva égtek: egyszerre a felhők annyira tornyosultak össze, hogy a legnagyobb zápor hullott nem az isten jótéteménye nélkül. Azt hirlik, hogy az egyiptomi nagy Arnuphis, aki Márk-

kal volt, Mercuriust, különösen azt, ki a levegőben van, és más szellemeket bizonyos varázslati mesterségekkel előhítt, és ezek által idézte elő az esőt.<sup>21)</sup>

62. Mihelyt esni kezdett, a rómaiak mindnyájan az égre néztek és az esőt szájukba ereszték; azután pedig az alátartott pajzsaik- és sisakjaikból részént maguk szőrcsölteket, részént lovaiknak adának italra. Ellenben a barbárok rájuk rohanván, egyszerre ittak és harczoltak, sebesültjeik pedig vérüket sisakjaikba folytatva, a vízzel együtt itták. Ezért a rómaiak nagy károkat szenvedének az ellenségtől zaklattatva, minthogy legnagyobb részt az ivással valának elfoglalva; de sebes jégeső és sok villám csapott az ellenségre. Ott tehát látni lehetett a vizet és tüzet egyszerre

---

<sup>21)</sup> Idáig szól Dion, kinek iratát Xiphilinus kiirásából ismerjük; ezen utóbbi keresztény író a következő sorokkal toldja meg Dion előadását: „Ezeket mondja Dion, de ő nekem hazudni látszik, akarva vagy akaratlanul, nem tudom; hogy szándékosan, inkább gyanitom. Ő tudhatja, hogy egy legio fulminatrix tulajdonnevet visel, ezt ő meg is említi a többiek elsorolásánál, és nem más okból, mást nem is hallani, mint abból, mi e csatában történt, nyerte azon nevet. Amely ok akkor a rómaiak üdvére, a barbárok kárára volt, nem azon nagy Arnuphis; minthogy sehol sincs említés arról, hogy Márk a bűvészek társaságának vagy a varázslatoknak örült volna. Amit e dologról tudok, ebből áll: Márknak volt egy legioja a maltai katonákból, kik mindnyájan Krisztust tisztelik; a császárhoz jött a testőrparancsnok, nem tudván ezen csatában mit tegyen és az egész sereget féltvén. Mondják, hogy előadta légyen, miszerint semmi sincs, mit azok, kik keresztényeknek neveztetnek, imáikkal meg nem nyernének, és hogy van egy egész legio ilyféle emberekből. Márk ezt megtudván, kérte őket, hogy az ő Istenükhöz esedezenek. Midőn azok ezt megtették, Isten őket azonnal meghallgatá, és az ellenséget villámmal sújtá, a rómaiakat esővel felüdité. Ezen dolgokra Márk nagyon elcsudálkozván, császári rendelettel a keresztényeket megtisztelé és azon legiot villámosnak (fulminatrix) nevezé. Ezekről egy levél is fönmaradni állittatik. A pogány görögök tudják, hogy azon legio villámosnak neveztetik, és azon dolgokról tanuskodnak; de az okát, hogy miért neveztetett úgy, nem mondják meg.“

esni az égből és ez okból némelyeket nedvesedni és másokat inni, ismét másokat összeégni és végkép elveszni. Nem érte a tűz a rómaiakat, vagy ha néha hozzájuk csapott, mindjárt kialudt; még a zápor sem segített a barbárokön, hanem a lángokat táplálta mint az olaj, annyira, hogy az esőben átázottak is vizet kerestek, vagy megsebesíték magukat, hogy a tüzet vérrel olthassák; egy rész a rómaiakhoz menekült, mintha csak ezeknek lenne a víz üdvös, kiken még Márk is megkönyörült. Ezért a katonák által hetedszer kiáltatott császárrá. Ámbár ezt máskor meg nem engedé, míg a tanács által el nem határoztatott, most nem utasítá vissza, mintha ezt istenileg nyerné, mi iránt irt is a tanácsnak; Faustina pedig a legiok anyjának neveztetett.

63. (174.) Marcus Antoninus Pannoniában maradt, hogy a barbárok követeinek válaszokat adjon. Többen jövének hozzá szövetséget ígérve, kiknek vezetőjük Batar (*Barráπιος*) egy 12 éves fiu volt. Ezek pénzt kaptak, minthogy Tarb (*Τάρβος*) szomszéd fejedelmet, ki Daciába tört és ezüstöt követelt, háboruval fenyegetőzván, ha nem kapna, megzabolázták. Mások békét kértek, mint a quadok, és megnyerték azt, hogy így a markomannoktól elszakasszanak, és azért is, mert sok lovat és ökröt adának, sőt minden szőkevényt és foglyokat is, elébb 13 ezeret, azután a többit is kiadni ígérték. Megtiltatott azonban nekik a többiekkel közlekedni és kereskedni, a markomannokkal és jászokkal is. Megesküvének, hogy ezeket se be nem fogadják, se az ő földjeiken utat csinálni nem engedik, velük nem közlekednek, hanem maguk a quadok is a rómaiak javát mozdítandják elő és azok számára a szükségesekekről gondoskodnak. Résztént ezek jövének Márkhoz, résztént mások számosan neki hűséget ígérni, résztént nemzetek, résztént tartományok szerint követeket küldének. Ezek közül némelyek a római katonaságba bevétettek és máshová küldettek



a foglyok- és szökevényekkel együtt, ahányan ezt megnyerheték ; mások földet és szántókat nyertek részént Daciában, részént Pannoniában, részént Moesiában, Germaniában, még Itáliában is. Ezek közül a Ravennában lakók annyira törekedtek, hogy azon várost is elfoglalni merészelték ; miért is többé a barbárok közül nem csak nem bocsátott többet Itáliába, hanem azokat is, kik elébb oda jövének, más gyarmatokba vitette.

64. Az astingok pedig, kiknek vezérek Rhaus és Rhaptus valának, megjelentek, hogy Daciában lakhassanak, a szövetség föltétele alatt pénzt és szántóföldeket szerezni remélvén ; de semmit sem nyervén, nejeiket és gyermekeiket Clemensnél zálogul hagyák és a kostubókok vidékének fegyveres elfoglalására indultak ; de midőn ezeket leverték Dáciát is háborgaták. Tehát félvén a dankringek, nehogy Clemens félelemből őket az ő általuk lakott földre zudítsa, a semmi roszat nem gyanitókra ütöttek és sokkal hatalmasabbak lettek náluknál, annyira, hogy az astingek a rómaiak ellen semmi ellenségeskedést sem terveztek többé, hanem sok kéréssel sürgették Márkot, adna nekik pénzt és földet azon föltét alatt, hogy az ellene hadat viselő nemzetek ellen hadakozandanak. De alig teljesítettek valamit abból, mit ígértek vala. A gotinok pedig, kik Márknak hasonlókat izentek, vezérül nyerék Tarrunius Paternust, kinek latin levelekben megbízatása volt azokat a markomannok ellen vezetni ; de nem csak ezt nem tették, hanem Paternust súlyos bántalmakkal is illették, miért azután ők elvesztek.

65. A jászok is követeket küldének Márkhoz békét kérni, kik mitsem nyertek. Mert Márk ezen emberfajt hűtlennek ismervén, és a quadok által is megcsalván, háborura akart kilépni. Mert a quadok nekik nem csak a háboruban mint szövetségesek segélyt nyujtának ; hanem azelőtt is a hozzájuk menekvő markomannokat, midőn még

a háboru folyt, minthogy a római erőt tovább ki nem bírhaták, befogadták; a béke szabályaiban foglaltakból sem teljesítettek, a foglyokat sem adák ki mind, hanem csak keveset és azokat, kiket sem eladásra, sem munkára nem használhattak. Ha néhány vénet átadának, rokonaikat maguknál tarták, hogy ezekhez ismét vissza szökjenek. Száműzvéen végre Furt (Φουρτιος) fejedelmüket, saját hatalmukból Ariogaesust választák fejedelmükké.<sup>22)</sup> Ezért a császár ennek törvénytelen választását nem akará megerősíteni, és a szövetséget sem ujítá meg, ámbár ötvenezer fogoly visszaadását ígérték.

66. (175.) A markomannoknak azután, midőn követeik által jelenték, hogy a rájuk rótt kötelezettségeknek, nehezen ugyan és alig, de mégis megfeleltek: a határos vidék és szántóföldek felét átengedte, hogy t. i. az Istertől a 38-ik stadiumig álljanak szállásaik és tanyáik; továbbá a vásárok tartására helyeket és napokat tűzött ki, minthogy e tekintetben azelőtt semmi különbség sem volt; megengedé a túszok kicserélését is.

67. Végre a zaklatott jászok is a békepontok meghatározása végett érkeztek, miután maga Szánti esedezve kérte Antoninust. Azelőtt ugyan Banadást (Banadasp), másik fejedelmüket fogságba tették, minthogy béke végett követeket küldött hozzá; most pedig Szánti (Ζαντικός, Zanticus) fejedelemmel a főurak mind megjelentek, és azon feltétek alatt, mint a quadok és markomannok, szerződtek, kivéve, hogy kétszeres részt akart az Istertől elmozdítani és más gyarmatokba telepíteni. A császárnak ugyanis az volt szándéka, hogy egészen elenyésszenek. Mert hogy még ekkor is mily erejük volt és a rómaiaknak mily bajokat okozhatának, csak abból is kitetszik, hogy százezer

<sup>22)</sup> A Furt név eredeti, de az Ariogaesus görögbe átfordított név, körülbelül nagybirtokost jelent.

fogyot adtak vissza, melyek közül azonban többen eladtak, sokan meghaltak, sokan elszöktek. Ezeken kívül szövetséges név alatt mindjárt nyolczezer lovast állítottak neki, kik közül mintegy ötezeröttszáz Britanniába küldetett.

68. Minthogy pedig Cassius Syriában új dolgokat kísérlett, kénytelen volt Márk akarata ellenére is a jászokkal békét kötni. Mert annyira megijedt azon mozgalom hírére, hogy még a tanácsnak sem írta meg a föltételeket, mi által annak kedvét kereshette volna, mint ezt némelyek tenni szokták.

69. A jászok azonban, újra követeket küldvén, a meghatározott pontokból némelyeket elengedtetni kértek. És sem ezek, sem a búrok a rómaiakkal szövetségre lépni nem akartak, míg Márk szentül nem fogadá, hogy örökké háborut viselend azok ellenségeivel. Ők ugyanis félték, hogy a quadok Márk által megengeszteltetve, mint azelőtt is történt, a határos háborut nekik hagyják.

70. Egyébaránt Márk azon népeket, kik követeik által vele alkudoznak, nem mind egyenlő feltételekkel látta el, hanem amint mindegyik megérdemlé: vagy római polgárjogot, vagy mentességet, vagy örökös avagy ideiglenes adómentességet, vagy folytonos éllemezést nyertek. És mint-hogy a jászok valának azok, kiket magának leghasznosabbaknak ítél, azokból is, mi rájuk rovatott, sokat sőt mind is elengedé, kivéve azon pontokat, melyek az ő gyűléseikre és kereskedelmükre vonatkoznak: hogy t. i. saját hajóikkal ne éljenek és a Duna szigeteitől tartózkodjanak. De megengedé, hogy kereskedés végett a roxalánokhoz Dacián átjárhassanak, valahányszor azt azok fejedelme nekik megengedi.

71. A quadok és markomannok pedig követeik által jelenték Márknak, hogy huszezer katona, kik az erődökben tartózkodnak, sem a barmok biztos legeltetésére, sem a földek művelésére, sem más teendőik iránt szükségessékre

nem fordítanak gondot, hanem mind a szőkevényeket, mind többeket a foglyok közül befogadnak, midőn azalatt ők (a rómaiak) nem valami kényelmetlenül töltik életüket, mint-hogy mind fürdők, mind más szükséges dolgaik bőségben vannak. Ezért a quadok, kik az erődök építését nem tűrheték, egész nemzetükkel a semnonokhoz átköltözni és szállásaikat megváltoztatni szándékoztak. Antoninus azonban, értesülvén határozatukról, azon utakat, melyeken áthaladniok kellett, elrontatá, és ily módon őket visszatartóztatá. Így nem annyira az ő birtokukat elfoglalni, mint inkább az embereken boszut állni látszott. A zaklatott naristák, mintegy háromezeren, önkényt átmentek a rómaiakhoz és földeket a mi birtokunkon kaptak.

72. (176.) Midőn Márk a polgárháboruhoz (Cassius ellen) készült, sok győzelemről a barbar nemzetek felett és magának Cassiusnak is haláláról értesítettett. Mert Cassius utazás közben Antonius századossal találkozik, ki őt váratlanul nyakán megsebzé; ámbár ezen seb nem volt halálos, minthogy Antonius lova megbotlása miatt a bűntényt bevégzetlenül hagyá; az meg is menekült volna a haláltól, ha e közben a tizedes őt meg nem öli. Ezek a levágott fejjel a császárhoz utaztak. Így Cassius, ki ekkép három hónapon és hat napon át a császárságról álmadozik, lenyakaztatott, fia pedig, ki akkor távol volt, megöletett. Márk, midőn oda érkezett, valamennyi nemzetekkel, kik a lázadást intézik, igen emberségesen bánt, és sem az alsóbb, sem a felsőbb rendű emberek közül senkit sem öletett meg. Ezen idő alatt Faustina meghalt (176).

73. (179.) Minthogy a skytha ügyek az ő jelenlétét ismét követelni látszottak, Crispinát korábban mint akará férjhezadá. Mert a Quintiliusok, ámbár mindaketten okosság, vitézség és legnagyobb javak által jeleskedtek, azon háborut bevégezni nem birták. Ezért maguk a császárok szükségkép odautazának. — Paternusnak nagy sereget

ad és őt a csata intézésére küldi. A barbárok egész nap harcoltak, végre azonban mindnyájan a rómaiak által leverettek. Márk most tizedszer neveztetett császárnak, ki ha tovább élt volna, azokat, kik Skythiában valának, mind hatalma alá hódítja vala; de elköltözött ez életről márczius 16-án (180) nem betegségben, melyben szenvedett, hanem mint biztosan tudom, az orvosok által megmérgezve, kik ezzel Commodusnak kedveskedtek. Midőn halálát közlegni érzé, Commodust a katonáknak ajánlá; mert nem akará kimutatni, hogy az okozá halálát. A rendeletét kérő katonai parancsnoknak felelé: Menj el keletre; én már nyugatra költözöm.

*Λων* LXXI.

### Commodus (180—192).

74. (180.) Néhány nap mulva, mialatt Commodust az atyja temetésének rendezésével foglalkoztaták, elhatározzák barátai, hogy az ifjút a hadsereg elé vezetik, hogy a katonákhoz beszédet intézzen és, mint ez a trónralépés alkalmával szokás, pénzkiosztással, önkénytes bőkezű ajándékozás által azok hajlamát megnyerje. Elrendeltetett tehát, hogy a szokásos helyen mindnyájan megjelenjenek. Miután tehát Commodus megjelent, az isteniszteletet elvégző és az e célra készített állványra lépett, honnan atyái barátaitól, kik igen sokan a legtudósabb férfiak valának jelen, körülvéetve ily beszédet tartott . . . Beszédét végezvén, bőkezűen osztá a pénzt, hogy a katonák hajlamát magának megnyerje; ezután a palotába visszatért. Rövid ideig minden az atyái jóakarók tanácsa szerint intéztetett, kik egész napokon át vele társalogtak és tanácskoztak, nem hagyván neki több nyugalmat, mint amennyit a test mérsékletes üdülésére elégségesnek gondoltak. Lassanként azonban behizelegették magukat hozzá némelyek az udvaroncok közül, kik mindent elkövetének

a fiatal császár kedélyének megrontására. Így az asztali hízlegők, kik a hashoz és ocsmány kéjekhez mérték a boldogságot, néha-néha figyelmeztették őt a város gyönyöreire, és majd a látni és hallani kellemes dolgokat emlegeték, majd az élet kényelmeit, melyek bőven vannak, elősorolák. Ezeken kívül az Ister partjait, melyek minden időben kietlenek, gyalázták. Mikor szünöl, oh császár, összefagyott és kiásott vizet inni? midőn mások meleg forrásokat, hideg folyóvizeket, kellemes illatokat és levegőt élveznek különösen Italiában! Ily dolgokat rakván az ifju szemei elé, kedélyét a gyönyörök kívánására tüzelték. Tehát mindjárt összehíván barátait, a honvágyat előttük nem titkolá; de a gyors változás okait megvallani átvállván, azt mondá, hogy az iránt aggódik, nehogy valamelyik gazdag a nemességből a császár palotáját elfoglalja, és azután összeszedvén eréjét, mintegy erős várból a főhatalmat magának megszerezze; mert a nép válogatott ifjaiból eléggé nagy erőt lehet összegyűjteni. Midőn az ifju ily okokat adott elő, a többiek szemeiket féltéken lesütve szótlannul és szomoruan néztek a földre, fölállott Pompeianus, ki a többieket korban meghaladá és rokonságban állott vele, minthogy Commodus nővérét vette nőül, ezeket mondá: . . . . .

75. Midőn Pompeianus jótanácsu beszédét végezné, az ifju idétlen törekvéseit kissé megfékezte, aki az öreg mondásaira semmi nyomatékos választ nem adhatván, a tanácsot szétbocsátá, a dolgot bővebben megfontolni ígervén. Azután udvaroncjai nagyobb és nagyobb kérelmeire már többé semmitsem közölt barátaival; hanem írásba foglalván rendeleteit, és az Ister partjainak védelmére s a barbárok fékezésére a neki tetsző egyének közől előjárókat ki-nevezvén, az elutazást elrendelé. Azok tehát, a rájuk bizott tisztségeknek megfelelően, nem sok idő múlva sokakat fegyverrel meghódítának, némelyeket pedig azok közől

nagy jutalmakkal barátságba vontak. Ez nem is volt nehéz dolog, minthogy a barbárok már természetüknél fogva pénzvágók, a veszélyeket megvetvén, vagy betörések és zsákmányok által szerzik élelmöket, vagy az eljök adott bérért a békét áruba bocsátják. Amit megtudván Commodus, hogy a nyugalmat pénzért, mi nála bőségesen volt, megváltsa, mitsem tagadott meg a követelőktől. Midőn pedig az elutazás híre a hadsereg közt elterjedt, mindnyájánál egyszerre nagy mozgalom támadt; mindenki Rómába visszatérni óhajtott, az ellenség földét elhagyva a városi gyönyörökre vágytak.

*Ἡρωδιανος* I. 5. 6.

76. Már a markomannoknak sem élelmük, sem elégséges emberük nem volt a megölettek sokasága és a szántóföldeknek örökös pusztítása miatt. Ez okból két követet a főbbek közül és kettőt az alrendűek közül békekötés végett Commodushoz küldének. Ez pedig minthogy teljesen el nem törölhette őket, mint munkától irtózó és a városi nyugalomra siető ember, részént az atyjától kitűzött, részént más feltételek alatt békét kötött, mint: Hogy a szökevényeket és foglyokat, kiket ez időben szereztek, Commodusnak visszaadják; bizonyos mennyiségű gabonát is évenként adjanak, mit később nekik elengedett; fegyvereket is követelt tőlök, és 13 ezer katonát a quadoktól, kevesebbet a markomannoktól, de ezért évenként adjanak néhányat. Meghagyá nekik azt is, hogy se gyakrabban, se több helyen az ő országukban gyűléseket ne tartsanak, hanem csak havonként egyszer egy római százados jelenlétében; ezenkívül se a jászokat, se a burokat vagy vandálokat ne háborgassák. Ezen szabályok mellett nekik megadá a békét, és mindazon erődöket, melyek azok határain tul tőlök elvették vala, elhagyá. A buroknak is, midőn követeket küldének, megadá a békét; ámbár általuk azelőtt többször kéretvén a béke, ezt megadni nem akará, részént mert még erejök volt, részént mert csak könnyebb-

séget akartak nyerni a további készülődésre. Most, hogy a háboru által megrontattak és kimerítették, a kibékülést elfogadá, a buroktól túsokat és számos foglyokat, a többiektől pedig 15 ezeret kapván, a hátralevők is kényszerítették, hogy esküvel ígérjék, miszerint se tanyákat, se legelőket nem keresendenek Dacia határaitól öt mérföldnyi távolságban.

77. (190. k.) Commodusnak némely háborui a Dacián túl lakó barbárokkal is voltak, melyekből Albinus és Niger, kik később Sever császár alatt folytaták e háborukat, nagy dicsőséget szerének maguknak. De a britanniai háboru mindnyája közt legnagyobb volt.

78. Commodus a tanácshoz intézett leveleit így kezdé: Császár Caesar Lucius Aelius Commodus Augustus, Kegyes, Szerencsés, S a r m a t i c u s, Legnagyobb Germanicus, Britannicus, a világ kerekiségének lecsendesítője, győzhetetlen római Hercules, legnagyobb főpap, tribuni hatalommal tizennyolczadszor, főhadvezér (császár) nyolczadszor, consul hetedszer, a haza atyja: a consuloknak, praetoroknak, néptribunoknak és Commodus szerencsés tanácsának üdvözlétét küldi.

Ανω LXXII.

---

## Harmadik század.

### Macrinus (217—218).

79. (218.) Macrinus idejében a dákok mozgalma tört ki, akik Dacia nagy részét pusztíták, és a háboru viselésére jobban és jobban vágyván, ez okból a túsokat is, kik szövetség czime alatt Caracalla császárnak átadattak, most visszavonták. — — Macrinus érdemetlenül Marcus Agrippát elébb Pannoniába, innen Daciába főparancsnokul küldé; ellenben ezen tartományok főnökeit, Sabinust és



Castinust azon ürügy alatt, hogy az ő tanácsaikra szükség van, valóban pedig, mert nagy tehetségüktől félt és Caracalla iránti barátságukat ismerte, azonnal magához rendelé. Ezért Agrippát Daciába, Decius Triccianust pedig Pannoniába küldé helytartókul. *Acton LXXVIII.*

### Alexander Severus (222—235).

80. (229.) Ami még hátra van, nem kísérhetém (Dion) figyelemmel; mert Rómában nem sokáig maradhattam, minthogy betegségbe estem. Midőn Kis-Ázsiából Bithyniába jövék, mindjárt innen Egyiptom helytartói székére mentem; midőn később Italiába visszatérék, egyenesen Dalmatiába, és innen Felső-Pannoniába küldtettem, hogy ezeket kormányozzam. Midőn ezt bevégezém, és Róma városába, azután Campaniába tértem, mindjárt nyugalomba lépék. Elmondom röviden, amik az én második consulságomig (229.) történtek . . . . . *Acton LXXX.<sup>28)</sup>*

81. (234.) Alexander Severushoz a persák elleni háboru bevégzésekor Antiochiában — küldöttek és levelek érkeztek az illyr főnököktől, melyek őt nagyon megszoríták és aggodalmait nagyobbíták. Ezek jelenték, hogy a germánok a Rajnán és Dunán átkelvén, a rómaiak határaiba ellenségesen betörték, és a partok közelében levő erdőket ostromolják, a városokat és falvakat pusztítják, miért az illyriai népek (Pannonia- és Noricumban) nem kis veszélynek vannak kitétetve, így az ő és a vele levő sereg jelenlétére szükség van. Ezek Sándornak irtózást, az illyr katonaságnak szomorúságot okoztak, kik

<sup>28)</sup> Dion ezen 80-ik könyvében többnyire a maga viszonyait emlegeti, de ezeket is csak röviden, és ezzel (a magyar történelem nagy kárára!) munkáját befejezi. Utána nagy hézag áll be — egész Ammianus Marcellinusig. Az időközben történetekről a többi kutatók alig adnak valamit a jászokra vonatkozólag.

kétszeres csapással lettek sujtva, mert a persa háboruban is sokat vesztenek és hazulról is rokonaik leöldökléséről értesültek. Ezért haragudának és Sándort vádolák, hogy a dolgokat keleten előbb félelem vagy gondatlanság által elhanyagoló, most pedig az észak felé hívó ügyek iránt késedelmeskedik.

*Ἡρωδιανος* VI. 7.

### Maximinus (235—238).

82. (235.) Midőn a tél beállott, sok fogolylyal és elszedett zsákmánynyal Pannoniába tért vissza (Maximinus), és Sirmiumban, mely azon vidék legnagyobb városának tartatott, rendezé téli szállását a tavaszi hadjáratra készülve.

83. (237.) Maximinus értesülvén I. Gordián ellen-császárrá kikiáltásáról, ellene készült, — összehivatván Sirmium város mezejére katonáit, föllépett az állványra, honnan a barátai által fogalmazott következő beszéd felolvása: „Tudom, hogy előttetek hihetetlen és meglepő dolgokat fogok mondani, de úgy vélem, azok nem annyira bámulatra, mint nevetésre méltók. Fegyvert emelnek ellenetek és vitézségtek ellen nem a germánok, kik gyakran legyőzettek, nem a sarmaták, kik nálunk naponként békeért esedeznek, stb.“

*Ἡρωδιανος* VII. 2. 8.

### Gallienus (259—268).

84. (265. k.) Gallienus, midőn ifjúságában császárrá tétetett, a birodalmat kezdetben szerencsésen, később kényelmesen, utoljára veszélyesen kormányzá. Mint ifju Galliában és Illyricumban sokat vitézül végzett, megölvén Mursa (Eszék) mellett Ingenuust, ki bibort öltött, és Regalianust. Sokáig kedves és nyugodt, később minden szilajságra hajolván, az állam gyeplőit dicstelen gyáva-

sággal és kétségbeeséssel tágitá. Az alemannok Galliát pusztítva Italiába hatoltak. Dacia, mely Traiantól a Dunán túl terjesztetett, elveszett. Graecia, Macedonia, Pontus, Ázsia a gótok által pusztítottak. Pannonia a sarmaták és quadok által dulatott. *Eutropius IX. 8.*

85. Gallienus, — neje Saloniana és Pipa nevű mel-  
lék-neje szerelmeinek hódolt, kit atyjától a markomannok királyától, szerződésileg átengedvén neki Felső-Pannonia részét, házasság czime alatt nyert. *Aurel. Victor Ep. 47.*

### Aurelianus (270—275).

86. (272.) Aurelián — Daciát, melyet Traján a Du-  
nán túl szerzett — elbogyá, egész Illyricum és Moesia (a  
jászok és gótok által) pusztítottván, nem remélte azt meg-  
tarthatni; kivonván a rómaiakat Dacia városai és falvai-  
ból, Moesia közepére helyezé, és ezt nevezé Daciának,  
mely most a két Moesiát választja el és a tengerbe folyó  
Duna jobb partján van, holott azelőtt balpartján vala.

*Eutropius IX. 15.*

### Probus (275—276).

87. Probus — Galliában és Pannoniában a szőlőter-  
mesztést behozá; katonái által Alma hegyet Sirmiumnál  
és az Arany hegyet Felső-Moesiánál beültetvén, a tarto-  
mánybeli lakosoknak művelésre átadá. Ez számtalan há-  
boruit bevégezvén, a békekötés után azt mondá, hogy nem  
sokára nem lesz szükség katonákra. Szigorú, vitéz és igaz-  
ságos férfiú volt, ki Aureliánt hadi dicsőségben elérte,  
erkölcesei által pedig felülmulá; mégis Sirmiumban katonai  
lázadás alkalmával a vas toronyban megöletett.

*Eutropius IX. 17.*

### Carus (282—284).

88. (284.) Ezután Carus, ki Gallia Narbo városában született, lett császárrá, azonnal Carinus és Numerianus nevű fiait caesárokká tette, kikkel két évig uralkodott. De midőn a s a r m a t á k k a l háborút viselt, jelentést kapott a persák mozgalmairól; keletre utazván, a persák ellen nemes dolgokat vitt véghez, azokat csatában szétveré, Coch és Ctesiphon nevezetes városokat bevette; de midőn Tigris felett tartá táborát, az isten nyila leütése által elveszett.

*Eutropius IX. 18.*

---

## NEGYEDIK SZÁZAD.

### Diocletianus (284—305).

89. (298.) Galerius caesar Diocletianus császárral majd együtt, majd egyenként (a persa háboru után) még több háborút is viseltek: a kárpokat és bastarnákat meghódíták, a s a r m a t á k a t meggyőzték. Mindezen nemzetekből a foglyok iszonyu seregeit telepíték le a római határok közé.

*Eutropius IX. 25.*

90. (304.) Constantius (Chlorus) előbbi nejétől Helenától nyeré Constantinus nevű fiát, ki később hatalmas fejedelem lett; — ez tudományokban kevésbé műveltetvén, mint tús Diocletian- és Galeriusnál ezek alatt Ázsiában vitézül katonáskodott, kit Diocletian és Herculus császárságróli lemondása után Constantius Galeriusától visszakövetelt; de őt Galerius több veszélynek tette ki. Így a lovag ifju a s a r m a t á k ellen katonáskodván, egy vad barbárt hajánál megragadván, Galerius császár lábaihoz vezeté az esedezőt. Azután Galerius parancsára egy mocsáron át, lovával bele lépven, utat nyitott a többieknek

a sarmatákhoz, kik közül többeket szétvervén, Galeriusnak győzelmet vivott ki. Ezután Galerius őt atyjának visszaadá (305).  
*Excerpta* 2.

### Constantinus (306—337).

91. (330—2.) Konstantin császár — a gótok ellen háborút indított és az esedező sarmatáknak segélyt adott. Ekkor Konstantin császár által közel százezeren éhség és hideg miatt elvesztek. Azután túszokat kapott, kik közt volt Ararik király fia is.

92. (334.) Így ezekkel békét kötven, a sarmaták ellen fordult, kik kétes hűségűeknek bizonyultak (334). Ezután a sarmaták szolgái minden uraik ellen felázadának, és azokat elkergeték; de az elűzötteket Konstantin örömmel befogadá, és 30 ezernél több vegyes koru és nemű embert Thracia, Kis-Scythia, Macedonia és Italia téerein letelepített (335).

93. (336.) Konstantin a gótok legvitézebb és legnépesebb nemzeteit magán a barbár földön, vagyis a sarmaták vidékén, tönkretette.  
*Excerpta* 31. 32. 34.

### Constantius (337—361).

94. (356.) Constantius császár hosszabb ideig kívánván Rómában tartózkodni, hogy tisztább pihenést és gyönyört élvezhessen, gyors és biztos hírnökök által ijesztetett, kik jelenték, hogy a svévek Raetiába törtek, a quadok Valeriát (Pannonia keleti oldalát), a sarmaták, a rablást legjobban értő nép, Felső-Moesiát és második (alsó) Pannoniát fosztogatják. Ezekről értesülvén, Rómába érkezése után harminczadik napon (356. máj. 29.) a városból távozván, Tridenten át Illyricumba sietett.

*Amm. Marcellinus* XVI. 20.

95. (358.) A császár e közben a (második) télen Sirmiumban pihenvén, komoly és gyakori hírnökök jelenték, hogy a sarmaták és quadok vegyesen, szomszédságuk, erkölcsaik és fegyverzetük hasonlatossága által megegyezve, második Pannoniába és Moesiába szétszórt csapatokban betörték. Kiknek a rablásokra inkább mint nyílt harcra alkalmas lándzsáik hosszabbak, pánczélaik tisztított és könnyített szarvából tollak alakjára vászon öltönyeikre varrva, lovaik — többnyire szokásból — heréltek, nehogy a kanczák látására megszaladjanak, vagy titkosabb támadásaiknál sűrűbb nyerítéssel elárulják gazdáikat. Tágabb távolságokban futkoznak másokat üldözve vagy hátat fordítva, gyors és tanult lovaikon ülve még egyet vagy kettőt is vezetnek magukkal, hogy a fölváltás az állatok erejét nevelje és vidámságuk a váltakozó pihenéssel kiegészíttessék.

96. A tavaszi éjnapegyenlőségkor (márczius 21.) a császár a katonaság erős seregét összegyűjtván, kedvezőbb szerencse vezetése mellett megindult; midőn a legalkalmasabb helyre érkezett, a fagyok megolvadása által megáradt Isteren a hajókon átvezetett hidon átkelvén, a zsákmányoló barbárok földére érkezett, akik a gyors utazás által megelőztetve és a harcos seregeket nyakukra közelni látván, kiket ezen évszakban még összegyűlni nem reméltek, mocczanni vagy állni sem bátorkodának, hanem a váratlan veszély kikerülésére mindnyájan futásnak eredtek. Akiknek lépteit elfogá a rettegés, leverettek; akik pedig a gyorsaság által menekültek a haláltól, a hegyek rejtekeibe huzódva látták hazájukat vassal elveszni, melyét megmentettek volna, ha azon tevékenységgel, melylyel elfutának, ellenállanak. Ez Sarmatiának azon részén történt, mely második Pannonia felé néz. Hasonló bátorsággal égetve és rabolva pusztított a katonai had a barbár birtokok Valeria felé eső részein.

97. Ezen csata nagyságától megrettenve a sarmaták fölhagytak a bujkálással, hanem háromfelé osztott sereget vezetve békekérés színe alatt a mieinket biztosabban megtámadhatni gondolák, hogy se nyilainkat ne lödözhesük, se a sebek ejtését el ne hárihassuk, se, mi a hadi cselekvényekben legutolsó, futásnak ne eredhessünk. Csakhamar megérkezének a sarmaták bajtársai a quadok, kik veszélyeikben sokszor válogatás nélkül résztvettek; de ezeket sem segíté a gyors bátorság, a nyílt veszélyekbe rohantak. Sokan megöletvén, azon rész, mely megmaradhatott, az ismeretes dombok közt elmenekült. Ezen esemény erejüket és bátorságukat fölkelvén, sűrűbb csapatokban egyesülve a quadok vidékeire sietett a sereg, kik a múlt esetből a következményektől félvén, alázatosan békeért esedezve bizalommal járulának a császár színe elé, ki ezek és hasonlók iránt engesztelékenyebb. A föltételek megállapítására kitűzött napon Sziszai (Zizais) akkori fejedelem, nem csekély testü ifju, szintén megjelent a sarmaták soraival, kiket csatarend módjára állított fel az esedezés végett; de meglátván a császárt, eldobá fegyereit, és egész mellével mintegy élettelen terült el. És a félelemtől elvesztvén szava tehetségét, midőn beszélnie kellett volna, nagyobb könnyöretet gerjeszte, többszörös törekvésre is keveset mondhatván zokogástól akadályoztatva, megengedettett, hogy kimagyarázza, amit kíván. Felüdvén végre és fölkelésre intvén, térdre borulva visszanyert szavával bünei elengedését és bocsánatot esdeklett. Midőn az esedezés végett a sokaság is előbocsáttatott, melynek száját a néma rettegés bezárá, a fenyegető veszély még kétes levén; miután az a földről fölkelni késztetett és sokáig mutogatá az esedezés jelét, mindnyájan elveték pajzsaikat és nyilainkat, s kezeiket könnyöregésre emelték, különféleképpen kigondolván, hogy fejedelmüket az alázatos kérdésben felülmulják. Elővezeté főnökük a többi sarmatákkal Rumo,

Szináfer (Zinafer) és Fragiled alvezéreket (subregulos) és számos előkelőt is, hogy megnyerés reményében hasonlókat kérjenek, kik ámbár szinte kevélykedtek a megadott bántatlanságon, ígérték, hogy az ellenségesen szerzett zsákmányokat megtérítik és magukat vagyonaikkal, gyermekeik- s nejeikkel és földeik területével együtt a római hatalomnak önkényt följajánlák. Felülmulta a méltányosságot a kegyelem, meghagyatván nekik, hogy szállásaikat rettegés nélkül foglalják el. Visszaadák foglyainkat és előhozák a követelt túszoikat; a parancsoknak engedelmeskedni megfogadták.

98. Ezen kegyelmi példa által buzdittatva elősiettek Arahar (Araharus) és Uzáfer (Usafer) fejedelmek (regales), az előkelők kitünőbbjei, a nemzetségi csapatok vezérei, kik közül az előbbi a hegyentuliak (transiugitani) és quadok részének, az utóbbi némely sarmatáknak volt főnöke, kik vidékeik szomszédsága és vadsága által összeköttetésben állottak. A császár ezen néptől tartván, hogy szövetekezést szinelve, rögtön fegyverre kelnek, a társakat elválasztatá és a sarmaták esedezőit kissé eltávolozni parancsolá, míg Arahar és a quadok ügye tárgyalatik. Ezek saját szokásaik szerint bemutatván, meggörbült testekkel állának, nagy büneiktől nem tisztulhatván, a sors utolsó csapásaitól félve a parancsolt túszoikat megadák, kik soha sem valának kénytelenek a szövetség zálogait előadni.

99. Ez jogosan és méltányosan bevégeztetvén, Uzáfer bocsáttatott a kihallgatásra Arahar folytonos tiltakozása ellenére, állítván, hogy a béke, melyet ő érdemelt, annak is javára szolgálendő, mint részesnek, ámbár az alsóbb rendű és az ő parancsainak engedelmeskedő. De e kérdés megvitatása után a sarmaták az idegen hatalom alól kivétetni rendeltetének, mint a rómaiak mindenkori védenctei (clientes romanorum), kik túszaikat felajánlák és a kikötéseket teljesíteni ígervén, azokat köszönettel fogadják,



**100.** Ezek után előtolakodott az összegyűlt nemzetek és királyok nagy serege a nyakuk fölött függő kard eltávolításaért esedezni, minthogy Arahárt is büntetlenül távozni tapasztalák. Ezek is hasonló módon békét nyervén, országaik beljének előkelő fiait túsokul nem várt gyorsasággal előállíták, valamint a követelt foglyokat is, kiktől nem kevesebb zokogással váltak meg, mint övéiktől.

**101.** Az ügyek elintézése után a sarmatákra fordított gond, kik könnyőreletre érdemesebbek valának, mint gyűlöletre, kiknek hihetetlen mennyire javukra volt ez ügy, hogy valónak lehet tartani azt, mit némelyek állitanak, miszerint a sors a fejedelem hatalmával legyőzetik, vagy készítettik. Hatalmasok és nemesek valának hajdan ezen ország lakói; de az alattomos bujtogatás a szolgálkat gonoszságra fegyverzé. És minthogy a barbároknál minden jog az erőben szokott állani, legyőzék uraikat, kikhez ők vad-ságban hasonlók, de számban erősebbek. Azok a félelemtől tanácsaikban megzavarodva a távolabb lakó victoalokhoz folyamodának, a bajban előnyösebbnek tartván védőiknek engedelmeskedni, mint saját rabszolgáiknak szolgálni. Miket elpanaszolván, a bocsánat megnyerése és hűségbe fogadás után, szabadságuk visszaszerzésére segílyt kértek. A császár az ügy gonoszsága által meghatva az egész hadsereg jelenlétében az összehivottakhoz szelidebb szavakat intézett, intvén őket, hogy senki másnak, mint csak neki és a római vezéreknek engedelmeskedjenek. És hogy a szabadság visszaadása méltóságban növekedjék, Sziszait a királyságban megerősíté, ki a látható szerencse ékességeire alkalmasnak és mint a dolog mutatá, hűségesnek látszott. Ezen dicsően végzetek után nem engedtetett meg az eltávozás senkinek sem, mig tetszés szerint vissza nem tértek foglyaink.

**102.** Ezeknek a barbár földön bevégzése után Bregetióba helyeztetett át a tábor, hogy ott is a quad háboru

maradványai az ott fekvő vidékeken könyek vagy vér által kioltassanak. Ezek királya Vitrodor, Viduar király fia, és Agilimund alkirály, más főrendüek és különféle népek birái, látván országuk és nemzetségük földén a hadsereget, a katonák lábai elé borulának, és bocsánatot nyervén, a rendeleteket teljesíték, gyermekeiket a megszállás zálogául, hogy a kirótt föltételeket teljesítendik, átadák; végre kivonván kardjaikat, melyeket istenségül tisztelnek, megesküvének a hűség megtartására.

**103.** Az elmondottak szerencsés bevégezése után, a határoló szolgáltszokhoz a jelvényeket gyorsan átvinni a közjó sürgeté, kiknek sok gonoszságoi véghezvitelét nem volt szabad tovább is túrni. Mert megfeledkezvén a régebben áttörő szabad-jászok meglakolásairól, ők is az időt alkalmasnak találták a római határon áttörni; csupán ezen ravaszságban voltak ellenséges uraikhoz hasonlók. Elhatároztatott azonban, ezt is gyöngébben torolni meg, mint a bűn nagysága követelte volna, ennyire halogatván a megboszulást, hogy távolabb terjeszkedvén, a mieinket sanyargatni, kevesbedjék erejük, kiket a hosszabb időn át elkövetett bűnök öntudata a veszélyektől rettegni intett. Azért a csata nagyságát maguk ellen közeledni érezvén, ravaszságot készítének és fegyvert és könyörgést. Azonban a hadsereg első megpillantására, mint villám által sujtottak és az utolsó dolgokat várva, életükért esedeztek, igérvén évi adót, erős fiatal ujonczokat és szolgálmányokat; de megtagadni látszottak a máshová költözést, ha kívántatnék, mint ezt mozdulataik és arczeleik által kimutatták, bizván lakhelyeik biztonságában, hol uraik kiűzése után házi isteneiket felállíták. Ezen földeiken ugyanis a berohanó Tisza (Parthiscus) görbülő folyásával az Isterhez keverődik; de midőn magánosan szabadabban foly, hosszú és széles térek mellett lassanként huzódik és azokat a torolat közelében keskenyre szoritja össze. A lakosokat a ró-

maiak betörése ellen a Duna medrével védi, a barbárok betöréseitől pedig saját akadályával biztosakká teszi. Az egész vidék azon része, mely nedvesebb természettel bír és a kiáradó folyók iszapjai által mocsáros és fűzfákkal teljes, járatlanná lesz, kivéve a jól ismerőknek. És ezeken felül a Tiszával határos szigetelaku kerületet e nagyobb folyó érintvén, a szomszéd földektől elválasztá.

104. A császár buzdítására velük született kevélységgel a folyam innenső partjára jöttek át, mint az eredmény mutatá, nem a meghagyásokat teljesíteni, hanem hogy ne látszassanak a katonaság jelenlététől rettegni; megálltak makacsul és mutaták, hogy csak azért jövének, hogy a parancsokat visszautasítsák. Mit a császár megtörténhetők sejtvén, a sereget titkon több csapatba osztva, ezek őket madár gyorsasággal saját táborukba bezárták. Most egy magasabb sánczra kevés kísérettel föllállván, testőrei fedezete alatt, őket szeliden inté, hogy ne zajongjanak. De elméjük kétségei közt habozva különféle dolgokra ragadtatának és dühösséggel vegyes ravaszszággal csatát kérni szándékoztak; hogy ellenünk közelebb tehesenek rohanást, pajzsaikat szándékosan távolabbra dobálgaták, hogy azok fölszedéseért lassanként előrehaladva ravaszság színe nélkül nyerhessenek tért.

105. Már estefelé járván az idő, midőn a hanyatló nap a munkát megszakasztani inti, a katonaság fölemelt zászlók alatt tüzes rohammal tör ellenök, akik összesorittatva és a sűrűbb élek által nyomatva maga a császár ellen, ki mint mondtuk magasabban állt, intézék támadásukat, őt szemeikkel és szilaj szavakkal szidalmazák. E düh esztelenségét a sereg haragja nem tűrhelvén, midőn a császárt erősen fenyegeték, a homlokot keskenyre alakítván, mely mozdulatot a katonai egyszerűség disznófejnek nevez, tüzes rohammal szétveté őket; jobbról a gyalogság a gyalog csapatokat szabdalja, balról a lovasság a gyors

lovasok csapatai közé tör. A testőrségi csapat más oldalról a felséget vigyázva környezvén, az ellenállók melleit és azután a futamlók hátait vagdalá. Az eleső makacs barbárok nem annyira a halált mint a mieink örömét fájlalni iszonyu morgással mutatták, és az elesettek közül, a holtakon kívül, legtöbben átvágott térdekkel a futás segélyétől megfosztatva, mások csonkitott karokkal, némelyek ugyan sértetlenül, de a rajtok gázolók sulyai alatt összeroskadva, a kinokat látható hallgatással tűrték. Közülük egyik sem kért bocsánatot, sem fegyverét el nem dobá, sem gyors halálért nem könyörgött, hanem fegyvereiket megtartva, ámbár gyötörtettek, kisebb bűnnek tarták mások ereje által, mint saját öntudatuk ítélete által legyőzetni, és nyögés közt lehetett tőlök hallani, hogy a sorsot nem érdemlék, melyre jutának. Így félórai idő alatt annyi barbár veszett el, hogy csak a győzelem jelölé, miszerint csata volt.

106. Alig végeztetett be az ellenséges nép leverése, a megölttek hozzátartozói csoportonként huzattak elő alacsony gunyhóikból kor és nem különbsége nélkül, és elébbi életük kevélysége eltöröltetvén, a szolgaság legalsóbb fokára jutának; rövid idő lefolyása után a megölték rakásai és a foglyok csapatai valának láthatók. Felbuzdulván tehát a küzdelem vágya és a győzelem haszna által, katonáink azok ellen mentek, kik a csatákat elhagyák vagy gunyhóikban bujkálva lappagnak. Ezeket, midőn azon helyekre ért a barbárok vérért szomjazó katonaság, a könnyü tetőket széthányva leöldözik, és senkit sem mentett meg a legerősebb gerendákból összeállított ház sem a halál veszélyétől. Végre midőn minden felgyujtatott és senki sem lappanghatott tovább, minden életsegély megvonatván, vagy makacsul veszték el a lángok közt, vagy a tüzet kerülők egyik veszélytől szabadulva az ellenség vasa által terítettének le. Mégis némelyek a tűz erejét és

és a törököt kikerülvén, a szomszéd patakok torkára bizák magukat, uszás segélyével a tulsó partokra jutni remélvén, kik közül legtöbbben elmerülve veszének el, mások nyilakkal lövetének össze annyira, hogy a sok kiontott vértől habzott a folyó. Így mindakét elem által a sarmatszolgákat a győzők boszuja és vitézsége kiirtá.

107. Elhatározottat tehát a dolgok ily rende után mindnyájától elvonni minden reményt és életörömet. A lakhelyek felgyujtása és a családok elrablása után rendeltetett a hajók összegyűjtése azok fölkeresésére, kiket a mi csapatainktól elválasztott a tulsó part; mindjárt nehogy a harcosok készsége ellankadjon, sajkákba szállva a kiküldött könnyű fegyveresek, elfoglalák a sarmaták rejtekeit, kiket a rögtöni látvány megcsalt, nemzeti csónakaikat és ismert evezőiket megpillantván. Midőn pedig a fénylő dárdákat, melyeket tiszteltek, közelegni látták, a mocsáros helyek menedékeibe jövének, kiket a katonák követve leöldözték, és ott is győzelmet találtak, hol bátorságosan megállani és valamit merészleni alig hittek volna.

108. Az amiciek (amicenses) előlése vagy szétverése után késedelem nélkül fölkerestettek a piciek (picenses), így neveztetve a szomszéd vidékektől, kiket vigyázóbbakká tettek társaik nyomoruságai, melyekről a hir gyorsasága által értesülének. Ezek elnyomására, minthogy nehéz volt a mindenfelé szétszórtakat az utak nem ismerése miatt követni, a taifálok és szabad-jászok segélye is igénybe vétetett. És minthogy a segélyhadakat a helyek fekvése elkülöníté, a Moesiával határos vidékeket a katonaság választá magának; a taifálok az ő szállásaikhoz legközelebb eső részeket nyerték; a szabad-jászok a velők szemben levő földeket foglalták el.<sup>24)</sup>

---

<sup>24)</sup> Ezen leírás szerint az amici jászok a Tisza nyugati, a piciek annak keleti oldalán laktak a Duna, Tisza és Maros közt. Ez is mutatja, hogy a Tisza nem volt állandóan a Jászság keleti határa.

109. A szolgál-jászok az ujabban leigázott és levert társaik példáján megrettenve, sokáig haboztak, valjon ellenálljanak, vagy könyörögjenek-e, minthogy mindakét esetre nem csekély okuk volt. Utoljára mégis győzött az öregek gyülekezetének sürgetésére a megadás tanácsa; a különféle győzelmeik pálmájához járult azok esedezése, kik a szabadságot fegyverrel támadák meg, és a többiek kérelme, kik meggyőzött békeszerető uraikat megvetve erősebbeket tátván, meghajták nyakaikat. Elfogadtatván tehát a közhűség, a dombok erődeit elhagyva nagyobb részük a mezők nagy téerein szétszórt római táborba sietett szüleik, gyermekeik és nejeik kíséretében csekély vagyonukkal, melyeket gyorsaságban összeszedhettek. És így azok, kik lelkeiket kívánták inkább elveszteni, mint a föld művelésére kényszerítettetni, midőn a szabad örültséget szabadságnak vélték, most a parancsoknak engedelmeskedni és más nyugodt és hű szállásokat elfogadni készek lettek, hogy se háboru által ne zaklattassanak, se lázadások által változniok ne lehessen. Azoknak, mint hihető, közegyetértéssel lett elfogadása után kissé megpihentek a velük született vadság által gonoszságra támadás után, mint ez még elő fog adatni.

110. A dolgok folyamának sikeres eredménye által az egész Illyricumnak (különösen Pannoniának) megfelelő kettős védelem (a jászok és a quadok részéről) ily módon megerősített, mely ügy kettős nagyságára vállalkozott a császár és mindakettőt bevégezte. A száműzött népeket, ámbár mozgalmaikkal gyanusak, de ezentul ovatosabban cselekvők, végre visszavezetvén, ősi székeikbe helyezé; azonkívül a kegyelem tetőzésére, nem bármely ismeretlen királyt, hanem azt, kit ők előbb választának maguknak, egy lelki s testi előnyökben kitűnő férfit tett királyukká. Ily jó cselekvények czimeül Constantius már a félnépek előtt magasabbnak tekintetvén, a katonaság egyetértésével

is másodszer Sarmaticusnak neveztetett a legyőzöttek nevével. Már eltávozni kívánván, összehivatá a testőrcsapatokat, századokat és zászlóaljokat mind, és a tribunálra felülve s körülvéttetve a jelvények és sasok, valamint a sokféle hatalmak seregétől, a hadsereghez nyájasan beszédet tartott. — A beszéd végeztével a gyülekezet gyorsan feloszlott a nagyobb nyeremény reményével, ünnepélyes szavakkal a császárt dicsérve fölkeltek és szokás szerint az istenre hivatkozván, hogy Constantiust nem lehet legyőzni, sátraikat örvendve foglalták el. A császár sátrába visszavezettetvén, két napi pihenéssel felüdült, és Sirmiumba diadalmenettel vonult be; a katonai osztályok pedig kitűzött székhelyeikre utaztak (358).

*Amm. Marcellinus XVII. 12. 13.*

**111.** (358.) Julius Constantius, ki huszonhárom évig uralkodott, majd külső, majd belső mozgalmakkal vesződ-  
vén, alig lehetett a háboruktól távol. Ennyi zsarnokság leverése után és időközben a persák rohamát feltartóztat-  
ván, a sarmat nemzetnek, köztök nagy ünnepélylyel gyű-  
lést tartván, királyt adott. *Aur. Victor Caes. 42.*

**112.** (359.) Constantiust, ki ekkor is Sirmiumban békével tartott téli szállást, fölzavarák a félelmes és komoly hirnökök, azt jelentvén, mitől ekkor nagyon irtózott, hogy a szolgál-jások, kikről az imént elmondottuk, mikép üzték ki ősi székeikből uraikat, most lassanként elhagyván azon helyeiket, hova a mult évben hasznosan telepítettének, nehogy változékonyságukban valami ellenséges tervet koholjanak, a határos vidékeket elfoglalák és ott szokásuk szerint szabadon barangolnak, honnan ha ki nem űzetnek, mindent felforgatni készek.

**113.** A császár tehát a sürgős ügy javítására a kívántató eszközökkel megindult, és Valeriába, Pannonia egykori részébe, mely Valeria, Diocletían leánya tisztele-  
tére szerveztetett és neveztetett így, megérkezett, és a se-

regét bőrökbe bujtatva szétküldőzé a Duna (Hister) folyó martjaira, kik által tapasztalá, hogy a barbárok az ő megérkezése előtt barátság színe alatt Pannonia alattomos pusztítására a kemény télen betörést terveztek, midőn még a tavasz melege által fel nem olvadt hó a folyót mindenhol járhatóvá teszi, a mieink melegebb természete pedig a fagyokat kevésbé tűrhető el.

114. Csakhamar tehát a szolgál-jászokhoz két ezredes küldetett, mindegyik egy tolmácssal, kik mérsékeltelten kérdezek, mi okból hagyák el házi isteneiket a béke és szerződés szerint nekik kitűzött helyeken, és miért kóborolnak szerteszét és a határokat a tilalom ellenére lépik át. Mire ők haszontalan és semmis okokkal feleltek a félelemtől hazudásra kényszerülve, és a császártól engedélyt kértek, hogy a haragot félretéve a folyón át hozzá mehesenek elmondani, mily bajokat szenvednek, és készek lesznek, ha kívántatik, a római birodalom bármely félreeső helyén letelepedni, hol hosszú időn át a békét mint áldásos istennőt tisztelnék s az adófizetők terhét és nevét elvállalnák.

115. Ezekről a tribunok visszatérte után értesülvén a császár, megörült, hogy a megoldhatlannak vélt ügyet minden nehézség nélkül elintézheti, inkább haszonvágytól ösztönöztetvén, mit a hízolgók serege növelt, kik azt hangoztaták, hogy a külügyeket lecsendesítvén és mindenfelé békét szerezvén, majd több gyermeknövelőt (proletárius) nyerend és erős ujonczokat szedethet, a tartománybeli lakosok pedig szívesen adnak aranyat gyermekek helyett, mely remény a rómaiak ügyét néhányszor megnehezíté. Tehát Acimincum (a mostani Kamenicz) táján sánczot ásatván, egy magasabb töltésre ülőhelyet készítettett, néhány katonát hajókkal küldött ki a folyó medrének a partok hosszában megvizsgálására egy Innocentius nevű mérnöknek, ezen terv szerzőjének kíséretében, hogy ha a barbá-



rokat zajongni tapasztalnák, azokat hátuk mögött váratlanul bekerítsék. Ámbár a szolgál-jászok ezeket sietni láták, még sem gondoltak másra, mint meghajolva könyörgéseket színelni, de egészen mást tervezni, mint amit jeladásaikkal és szavaikkal mutatának.

116. Meglátván a császárt a magas földhányaton, ki hozzájuk szelid beszédet intézni kívánt, hogy jövdjük iránt őket megnyugtassa, valaki azok közül iszonyu dühre fakadva saruját a császári székhez dobván, felkiáltott: „marha, marha!“ mi náluk csatajel.<sup>25)</sup> Ezt követé a rendetlen sokaság, kik rögtön fölemelvén a barbár zászlót, vadul ordítva egyenesen a császárra törnek. A császár a magaslatról lenézvén, minden tért telve látott futkozó tömegekkel és katonákkal s felfödött kardok és nyársakkal közelgő veszélyt: ő a külső katonaság közé vegyült, és ismeretlenül, hogy vezér-e vagy katona, minthogy sem keresésre sem megállásra nem volt idő, gyors lóra kapván, sebes nyargalvást elmenekült. A testőrök közül kevesen, midőn a terjedő tüzet fékezni kívánták, vagy megsebesülve veszték el, vagy a rájuk rohanók sulya alatt földre tiportattak; a császári trón pedig az arany vánkossal senkitől sem védve széttépetett.

117. Nem sokára hire terjedvén, hogy majdnem a végveszélybe sodortatva meredélyen áll a császár, a legrégibb sereg rajta segíteni óhajtván, minthogy még nem tudá, hogy a veszélyen túl van, magában kevélyen bizakodva a barbárok zajgó és harcziasan kiabáló makacs csapatai közé merül. És minthogy a vitézséggel szégyenét

<sup>25)</sup> Itt már nem igényeltetik több adat a jászok magyar nyelvének bebizonyítására, midőn a görög származású latin író világosan mondja, hogy a szolgál-jászok dühös vezére a császárra kiáltá a „marha, marha“ (magyar) szavakat. Hozzáteszi ugyan, hogy a „marha“ szó csatajelnek vétetett; de ezt történetírónk csak a csata után hallá így magyarázni, midőn már egy jász ember sem merte volna megmondani, hogy ők egyenesen a császárt nevezék „marhának.“

tisztázni vágyó csapatunk is előtört, a hitszegő ellenségre haragudván, mindenkit levagdalt kegyelem nélkül, letiporva az élőket, félholtakat s holtakat, és mielőtt jóllaknék a barbárok ölésével a katonaság, a holtak halomra szaporodának vala. Szorittatának a lázongók, kik részént leölettek, részént rettegés közt szétverettek, kik közül némelyek az élet reményét hiu kérelmekkel táplálták, de sok ütéssel verettek le. Miután mindnyájan kiirtattak és visszatérésre hangzának a trombiták, a mieink közül is, ámbár ritkán, látszottak halottak, kiket a heves roham tiport össze, vagy az ellenséges dühnek ellenállva födőzetlen oldalait mutatván, a balsors elragadá. Különösen feltűnt Cella, a pajzsgyártók ezredésének halála, ki az összecsapás kezdetén mindnyájuk közt először vegyült a sarmatak tömege közé. Ezen irtózatos dolgok után, elrendelvén a határok biztonságára szükséges intézkedéseket, Constantius Sirmiumba tért vissza a ravasz ellenségen boszut állva, és a legszükségesebb teendőket, melyeket az idő viszonyai igényeltek, elvégezvén, innen Konstantinápoly felé vette útját (359).

*Amm. Marcellinus* XIX. 11.

### Julianus (361—364).

118. (361.) Julián a Dunán Sirmiumba, innen Naesusba érkezvén, — Victor (Aurelius) történetirót, kit Sirmiumnál látott, onnan magához hivatá és második Pannonia consularis kormányzójává nevezé ki, azonkívül ércszoborral tisztelé meg mint józanságaért utánzandó férfit; később városi főnökké (praefectus urbi) tette őt.

*Amm. Marcellinus* XXI. 10.

119. (362.) Julián, midőn Palaestinán keresztülutazva Egyiptomba készült, a lázangó bűdös zsidók utálatán gyakran felboszankodván, mondják, hogy fájdalmasan

felkiáltott: O markomannok, o quadok, o sarmaták! végre nálatoknál hitványabbakat találtam.<sup>26)</sup>

*Amm. Marcellinus XXII. 5.*

### Valentinianus (364—375).

120. (371.) A quadok nemzete hirtelen mozgalom által zavartatott fel, mely most kevésbé irtózatos, de mily borzasztóan harczias és hatalmas volt azelőtt, mutatják tettei, mint, csak a könnyebbeket említve, az általuk és markomannok által ostromolt Aquileia, az elpusztított Opitergium és sok más nagy gyorsassággal kivivott véres csatáikból kitűnik, alig állhatván ellen a juli álpokon át-törő komoly császár, kit előbb említénk, Márk. És volt is e barbároknek méltó okuk a panasza.

121. Valentinián ugyanis határai megerősítésének dicsőséges, de tulságos vágyától mindjárt uralkodása kezdetétől fogva égvén, a Hister folyón túl a quadok földén, mint már a rómaiak által meghódított területen, őrségi várakat rendelt építtetni, miért a lakosok neheztelvén, ovatosságból követségek által is többször és panaszkodva tiltakozának. De Maximinus, ki minden tilosra vágyott és saját ábrándjait fékezni nem bírta, melyekhez a helytartói önhittség járult, többször vádolá Equitiust, Illyricum akkori tábornagyát, mint nyakast és hanyagot, ki a rábizott sürgős ügyet még nem végzé be, hozzáadván még tanácsképen, hogy ha kis Marcellianus fiára bizatnék Valeria kormányzása, a vár minden baj nélkül fölépülne.

---

<sup>26)</sup> Itt tekintetbe veendő, hogy Julián császár épen az előbbi (361.) évben utazott át Pannonián, és az uri jászok csak két évvel korábban (359.) helyeztettek viseza 25 évi száműzetésükből a szolgálások által elfoglalva volt birtokaikba. Ha ez időről Julián felkiáltása alappal bír, ez épen a rómaiaknak clinseik feletti zsarnokságát tünteti fel. (Lásd a Kutfőtöredékek 101. 108. 110. számait.)

Mindakettőt csakhamar megnyeré. Kineveztetvén és elutazván, midőn azon helyekhez ért, idétlenül felfuvalkodva mint fia, semmi nyájas beszédre nem méltatá azokat, kik soha sem tevén kísérletet kívánságaik kivívására, saját vidékeikből száműzettek; a kevésbé elébb kezdett mű folytatattatik, a kérelmezők seregének a válasz felfüggesztetvén. Utoljára Gabinius királyt, ki az ujítások elhalasztását illetelmesen kérelmezé, mintha kérésébe egyezne, szinlett udvariassággal másokkal együtt asztalához meghívá, de a lakoma utáni távozáskor, a vendégszeretet kötelmének szentségét gonoszul megsértvén, a magát biztonságban érzőt meggyilkoltatá.

122. Ezen iszonyatos dolog szétterjedt hire azonnal mind a quadokat, mind a körülöttük fekvő nemzeteket (a jászokat is) boszura ingerlé, kik a király halálát fájlatva, egyesültek a pusztításra. A Dunán átlépvén, midőn a mezei aratás végzésénél ellenséges berohanás nem váratott, megrohanták a népet, és a nagyobb részt leöldözvén, a megmaradtakat baromcsordáikkal együtt hazabajtották. Könnyen megtörténhetett volna egy jóvá nem tehető bűn is, mely a római szomorú dolgok közé tartoznék; mert kevés híja volt, hogy Constantius leánya, midőn azon nyilvános nyaralóban, melyet pisztrinek neveznek, a Gratiánnali eljegyzésre vitetve étkézett, el nem fogatott; de a kegyes istenség akaratából épen jelen volt Messalla tartományi kormányzó, ki őt birói hintóba helyezvén, a Sirmiumhoz huszonhatodik köig sebes vágatva szállíttatá.

123. Így a császári szűz a szánalmas szolgaság vesztélyéből szerencsésen kiragadtatott, kinek elrablása, ha csak megszábadítása nem sikerült volna, az államnak nagy csapásokat okoz vala; most a sarmatákkal egyesült quadok szélesebbre terjeszkedve, mint a rablás- és latorságokra igen hajlandó nép, az embereket férfi- és nőnemből, és a barmokat ragadozák, a falvakat fölégeték és a megrohant

lakók nyomorain örvendeztek, kiket egész váratlanul, minden kegyelem nélkül leöldözének. Ezen és hasonló bajok elterjedt rettegése közt a Sirmiumban időző testőrségi főnök Probus, a háboruk borzalmaihoz nem szokván, a dolgok szomorú látványán elszörnyedve, alig meré szemeit föl emelni, és soká habozott, hogy mit tegyen; már gyors lovakat rendelt a legközelebbi éji futásra, de ismét jobban meggondolván magát, mozdulatlan maradt, mondván, hogy mindnyájan azonual őt követnék, kik a falak közé zárva vannak, mi ha megtörténnék, a védtelen város az ellen kezébe jutna. Tehát kissé szünnén rettegése, a sürgős teendők véghezvitelére szánta el magát; a törmelékkal megtelt árkokat kitisztíttatá, a béke hosszú ideje alatt elhanyagolt és ledöntött falak nagy részét a magas tornyok tetejéig fölepítteté; így a munkát gyorsan bevégeztetvén, ennek költségeire a színház építésére már rég összegyűjtött összegeket elégségeseknek találá. És ezen üdvös intézkedéséhez még egy másikat csatolt: a legközelebbi állomásról a nyilazók csapatát a bekövetkezendő ostrom alkalmára berendelé.

124. Ezen akadályok által a barbárok a város ostromával fölhagytak, keveset értvén az ily harcchoz, és a zsákmányok terhe által is visszatartatván, Equitius nyomozására indulának. És midőn foglyaik jeleiből megtudák, hogy az Valeria messze terjedő téreire vonult, gyors léptekkel oda siettek agyarkodva, azon okból keresvén őt halálra, mert általa hitték az ártatlan király megöletését. Midőn gyors futással haragosan rohanának, ellenök két legio küldetett, a pannoniai és a moesia, csatára erős sereg, mely összebeszélés esetén kétségkívül győzelmesen tért volna vissza. De midőn elkülönözve akarták a garázdálkodókat megrohanni, egyenetlenség támadván köztök, az elsőbbség és a méltóság felett czivakodtak; az elmés sarmaták erről értesülvén, nem várván a csata ünneplés

jelét, megrohanják az első moesiai legiót; midőn pedig a katonák a zavarban fegyvereiket lasabban szedik elő, közlők igen sokat levágtak; erre fölbátorodva, rátörték a pannoniai seregre, és áttörvén a sorok tömegét, erős ütésekkel mind eltörölték volna, ha némelyeket a halál veszélyéből a gyors futás ki nem vesz.

125. A sors ezen szomorú rendelkezései közt Moesia vezére ifjabb Theodosius, akkor serdülő ifju, később igen jeles császár, a szabad-jászokat, kik a lázadó szolgák segélyére hivatva határainkon más oldalról törtek be, néhányszor kiüzé és leveré, sűrű ütközetekkel megtöré; így az erősen ellenálló összesereglett csoportokat elnyomá, hogy a gyors és vad öldöklőket vérrel elégítse ki. Mire a többiek, kevélységük már lelohadván, félték, hogy a vitéz vezér a határok szélén barangoló csapatokat leveri vagy megszalasztja, vagy az erdőkben lest hány nekik: az áttörés többszöri hasztalan kísérlete után elvesztvén a küzdés bátorságát, a multak elfeledését és bocsánatát kérték. A legyőzöttek a megadott béke idejében a békekötés ellenére nem cselekvének, leginkább azon félelemből, hogy Illyricum védelmére a galliai katonaságból nagy erő érkezett. (371.)

*Amm. Marcellinus. XXIX. 6. -*

126. (375.) Már serdülvén a tavasz, Valentinián Treverből (Trier) kiindulván, az ismert utakon gyors léptekkel haladt. A kitüzött vidékekre érvén, a sarmaták követsége jelentetik be nála, mely lábaihoz borulva békés esedezéssel könyörgött, hogy engesztelődve és szeliden jönné, mert semmi nagy gonoszságban sem valának az ő népeik részesek vagy egyetértők. Midőn ezt többször ismételve mondák, megfontolt elhatározással válaszolá, hogy ezeket azon helyeken, hol elkövetve lenni mondatnak, legigazságosabb bizonyítékok alapján megvizsgálandja és megtorlandja. Most innen Carnuntum illyricumi városba tért be, mely elhagyatott és szennyes volt ugyan, de a

hadsereg vezérének igen alkalmas, hol a véletlen vagy szándék szerint a legközelebbi állomáshól visszanyomható a barbár vágyakat.

127. És ámbár mindnyájuk réme volt, midőn őt keménynek és indulatosnak vélték, ki a bírákat mindjárt megbüntetendi, minthogy hitszegésük és pártoskodásuk miatt pusztult el Pannonia széle, mégis midőn oda érkezett, annyira ellágyula, hogy sem Gabinius halála iránt nem tett nyomozást, sem az államon ütött sebeket, melyek megszűntével vagy elhárításával minden jobban menne, bővebben nem vizsgálá, szokása szerint t. i., miszerint a közkatonaság javítása iránt szigorú vala, de elnézőbb a gazdagabbak és keményebb dorgálást érdemlők iránt. Csupán Probus ellen gyult haragra; míg őt látá, fenyegetni meg nem szűnt és nem szelidült, minek okai sem titkosak, sem csekélyek nem valának.

128. A nyári három hónapra át folytonosan Carnuntumban időzván a császár, fegyvereket és élelmet készítetett, hogy ha a véletlen úgy hozná magával, alkalomszerűleg becsaphasson a quadokhoz, kik a kegyetlen zavarokat okozák. Azután előre küldé Merobaudot a gyalogsereggel, melyet vezérlett, hogy a barbár falvakat pusztítsa és égesse, segédtszítul adatván melléje Sebastianus. Valentinán a tábort gyorsan Acincumba (Buda) helyezé át, és rögtön hajókat állítván össze, hidat veretett, melyen a tulsó partra ment át a quadok ellen, kik az egyes hegyekről lesték az ő érkezését, hová legtöbben a kételkedők és aggódók közül szeretetteikkel menekülének; de elrémültek, midőn az ő vidékeiken várakozásuk ellenére látták a császári jelvényeket. Előre haladt szoros léptekkel, amennyire lehetett, és korkülönbség nélkül levagdálá az embereket, kiket ekkor is tétovázva talált a hirtelen betörés; a házak leégetése után visszatért mindazokkal sértetlenül, kik vele valának. Acincumban időzván, az ősz hirtelen

beállt, és fagyni is kezdett, miért kényelmes téli szállást keresett, de seholsem találtatott alkalmas, kivéve Sabariát (Szombathely), ámbár ez is gyöngye meg az idő és a folytonos bajoktól megviselt állapotban volt. Ezért ez, ámbár nagyon szükséges lett, kissé mellőztetvén, ő serényen megindult, bejárván a folyó partját, és az erődöket öraktonasággal megrakván, Bregetioba (Szőny) érkezett.

129. Ezekután megjöttek a quadok követői a békét és a multak elfeledését alázatosan kérni, mit hogy akadálytalanul megnyerhessenek, ujonczokat és némely a rómaiak ügyének hasznos dolgokat ígértek. Midőn ezeket elfogadni és a frigyot megkötni tetszett, minthogy őket tovább zaklatni sem az élelem hiánya, sem a roszt évszak nem engedé, Equitius által a gyülekezetbe vezettedének. Midőn a félelemtől bágyadtan és megtörődve meghajlottan álltak, megdorgáltatának, és a szokásos eskümintá szerint hitőkkel is megerősíték, hogy az ellenünk elkövetett gonoszságok nem a nemzet főbbjei határozatából, hanem némely idegen és a partok határain lakó gonosz emberek által vitettek véghez, hozzáadván a tények tisztázására annak erősítését, hogy a jogtalanul és alkalmatlan időben kezdett erőd építése is a falusi nép dühét emelé. Erre a császár iszonyu haragra lobbanván, a válasz elején kevélyebben dorgálá szidó hangon az egész nemzetet, mint a jótéteményekről megfeledkezőt és hálátlant. Lassanként lecsillapodván, mintha villám sujtotta volna, szava elállott, és égi tüztől megfojtottnak látszott; rögtön kitörvén vére, és halálos izzadság boritván el, nehogy a silány nézők előtt rogyjon össze, élete titkosabb szolgálai összefutának, és őt belső szobájába vitték. *Amm. Marcellinus. XXX. 5. 6.*

### Valens (375—378).

130. (375.) A vészek magva és a különféle csaták eredete, melyekkel a hadi düh a szokott gyujtogatással



keverve mindent elárasztott, a következő okból származott. A hunok népe, mely a régi emlékekben gyöngén ismeretes és a maeoti mocsárokon túl a jeges oceánnál lakott, a vadság minden módján tulment.<sup>27)</sup> — — Öltözeteik lenoszövetből vagy erdei szőrmeállatok bőrből varrvák; nincs nekik más házi és más ünnepi ruházatuk: fakó színű öltönyük egyszer nyakukba öltve addig le nem tétetik vagy változtatik, míg tartós ernyedéssel rongyokban le nem lögg. Meggörbült sisakkal fődik fejüket, kecskebőrökkel óják lábszáraikat; saruik semmi alakra sem idomítva akadályozzák a szabad léptekkel járását. Ez okból a gyalog csatákra kevésbé alkalmasok: ellenben gyors, de alaktalan lovaikon mintegy leszögezve, és némelykor asszonyosan rajtuk ülve, végzik szokott foglalkozásaikat. Ezen nemzetből mindenki éjjel és nappal azokon ülve vásárol és árul, eszik és iszik, a barom keskeny nyakára hajolva alszik és még különféleket álmodik is. A gyűléseken az elöadott komoly tárgyak felett ily módon mindnyájan közösen táncszokoznak. Semmi királyi szigorral nem kormányoztatnak, hanem az előkelők csoportos vezényletével megelégedve áttörnek, ami eléjük akad. Néha ingerelve harcolnak; de a csatákat csapatonként különféle ordító szavakkal kezdik. Amint a vakmerőségekre könnyűek és hirtelenek, úgy egyszerre szándékosan szétszóródva portyáznak, és a csatát be nem végezve nagy öldöklésekkel nyargalásznak: sem a sánczokba rohanásnál, sem az ellentáborok zsákmányolásánál a szörnyű sebesség miatt nem vétetnek észre. Azért mondhatók majdnem legelkeseredettebb harczosoknak, hogy távulról hegyes csontokból tühegyként csudálatosan összeállított és elkülönített röplő

<sup>27)</sup> Itt a hunok szokásairól azon részleteket adjuk, melyek a jászok szokásainak hasonlatát kitüntetik, a valódi sarmaták szokásaitól pedig eltérnek. (V. ö. a Kutf. 8. 15. 22. 24. 30. 60. 70. 92. 101. 116. számaival a 21. 23. 31. számaival és a második rész lefordított adataival.)

nyilaikkal, közelről kardjaikkal minden maguk kimélése nélkül harcolnak; az ellenségeket pedig, midőn a kardok hátrányát észreveszik, rájuk vetett kötelekkel fogják el, hogy az ellenállóknak tagjaik meghurkolásával a lovagolás vagy járás tehetségét elvegyék.

**131.** (375.) A hunok összejárván az alánok azon vidékeit, melyeket a greuthungok szomszédságában tanai vidéknek nevezett el a szokás, sokat megölvén és kizsákmányolván, a többieket velük egyetértőleg harcolásra hittel erősítve csatolák; ezek segélyével Ermenrich tágas és termékeny falvait hirtelen betöréssel megrohanák.

**132.** (376.) A gótok Alvaiv vezérükkel a Duna partjaihoz értek, és Valenshez követeket küldvén, alázatosan esedeztek fölvételért, igérvén, hogy nyugton fognak élni, és ha az ügy kívánja, segélyt adnak. Mig ezek a külügyekben vitetnek, a rettentő hírek terjesztik, hogy az északi népek a szokottnál ujjabb és nagyobb bajokban fognak: mindazon részeken, melyek a markomannok és quadoktól a Feketetengerig terjednek, a barbár népek a messziről jött nemzetek hirtelen ereje által székeikből kiűzve a Hister folyó körül bolyongnak szeretteikkel szétszóródva.

**133.** (376.) Athanarik (gót király) a rómaiakban nem bizván, visszavonult, megemlékezvén, hogy egykor Valens az ő szövetkezését megvetette, állítván, hogy esküvel fogadá, miszerint sohasem engedi őt a római földre lépni, és ez okból a császár őt a folyam közepén kényszeríté a béke megerősítésére; ezen gyűlöletet még főnlónak hívén, a k a u k a l a n d i (erdélyi) magas hegyek és erdők miatt bejárhatlan vidékre huzódott minden emberével, onnan a s a r m a t á k a t kiszorítván.

*Amm. Marcellin. XXXI. 4. 13.*

**134.** (377.) Kis-Scythia és Moesia tartományaiban minden ennivaló elfogyván, a vadság és inség sürgetésére

a barbárok nagy tömegekben berohanni vágytak. Ezt többször megkisérvén, midőn a mieink élénksége által a zordabb helyeken erősen ellenállva visszaveretének, a végszükségtől kényszerítve, némelyeket a hunok (chuni) és alánok közül a nagy zsákmányok reményével szövetségükbe vonának.

**135.** (378.) Sebastianus indítványára némelyek a csata megkezdését sürgeték; azonban a lovasság fővezére (magister equitum) *Victor*, sarmata, de kémlelő és óvatos, sok vele érzővel együtt, a társcsászár (Gratián) megérkeztét bevárni tanácsolá, hogy a galliai hadsereggel egyesülve, könnyebben elnyomassék a (gót) barbárok lángholó elbizottsága. De győzött a császár (Valens) gyászos végzete és némely főtisztek hizelgő tanácsa.

*Amm. Marcell. XXXI. 8. 12.*

(Ezen 135-ik töredékkal a magyarok jász korszakára vonatkozó adatgyűjtemény be van fejezve. Ide járulhat még azon öt töredék, mely a metanasta jászok magyar nemzetisége megállapításához külön fordítottatott le: az arimás, a káspi sarmatak, a rhoxalánok, a jászok véresküje és a mastor szavak értelmezésénél.)



**Második rész.**

# **A METANASTA JÁSZOK**

**MAGYAR NEMZETISÉGE.**

*I. Átmenet és a kutfők átnézete.*

*II. A jászok a Tana vidékén.*

*III. A jászok a Tisza vidékén.*

## Átmenet.

Az első részben bemutatottuk a metanasta jászok történelmére vonatkozó kutfőtöredékeket, melyekből látja az olvasó a magyarok egyik ősi csoportjának ötszáz évi viszontagságait. A történelmi anyag ott össze van gyűjtve, sőt az épület alapjai, oszlopai és falai is készek; csak a kiszépités, betetőzés hiányzik, hogy a magyarok történelme épületének ezen új része rendszeres alakot nyerjen.

A betetőzést a metanasta jászok magyar nemzetiségének megállapítása adja meg. Ezen kérdés megoldásával a magyar honalapítás története ezer évre terjed ki négy korszakkal:

1. A hun-jászok (iazyges) korszaka Kr. e. 112—378. Kr. u.

2. A nagy-hunok (huni) korszaka Kr. u. 378—456.

3. A hun-székelyek (siculi=székölyi) korszaka 456—568.

4. A várhunok (varchunitae, avaros) korszaka 568—888.

Ezen négy honalapítási korszakra következett a hun-ugarok (hungari) bejövetele, kik legvitézebb és legerősebb törzsük nevéből magukat magyaroknak nevezék el (888). Így Magyarország már ezer évi történelemmel bírt Árpád idejében: Iazygia, Hunnia, Sículia, Avaria és Hungaria nevek alatt.

A hun-magyar nemzetiséghez tartoztak tehát sor szerint: a jászok, hunok, székelyek, avarok,

magyarok, és történelmük egybefüggő folyamat képez a mostani haza területén is. A nevek változtak, de a nemzetiség ugyanaz maradt évezredekén át.

Minket most a jászok nemzetisége érdekel bővebben. A hunok, székelyek és avarok magyar nemzetisége már kétségtelenül be van bizonyítva; a következő értekezés pedig kimutatja a jászok magyar nemzetiségét.

A jászok magyar nemzetiségének megállapításánál először a kutfők, másodsor a jászok tenger-melléki, és harmadszor tiszamelléki viszonyainak ismertetése szükséges.

A tenger-melléki viszonyoknál a Mithridat előtti, alatti és utáni idő képezi a fontosabb időszakokat; a tiszamelléki hazában: a honalapítás küzdelmei (Kr. e. 35—80. Kr. u.), a dák és markomann-háborúk (80—180.), a honrendezés (180—333.), végre a szolga-jászok lázadása általi állami hanyatlás (333—378.) képezik a fontosabb időszakokat.

Magyar irodalmunkban ezen 500 évre terjedő korszak némi megvilágítására tudtommal három iratot találunk: Katona József, Hornyik János és Gyárfás István történelmi munkáiban.

Hornyik János 1860-ban adá ki „Kecskemét város története“ című munkájának első kötetét, melynek előszavában bevallja, hogy a metanasta jászok korszakát Katona József kézírata nyomán Bálint Antal kegyesrendi tanár szerkesztése szerint 1834-ben megjelent „Szabados Kecskemét alsó Magyarország első mezővárosa történetei“ című munkából szedegette. A többi közt ezt mondja:

„Kecskemét előkorát — a történelmi kutfők kezdetétől a magyar nemzet beköltözéséig — csak említeni szándékoztam; de miután Katona István Ka-



loca város és érseki egyházmegye történetét s Katona József Kecskemét város megkísérlett történeti vázlatát e modorban irták, — a közvéleménynek nevezett szóhadományt helybeni körülményekre alkalmazni szeretők pedig ezt követelték, — ám legyen: dunatiszaközének a magyar nemzet honalapítása előtti eseményei összeállítását is megkísérletem, és e korszaknak egy egész szakaszt áldoztam.“

Ezen körülmények közt nem tudjuk, hogy ama sok tévedést és hibás fordítást, mely Hornyik nevezett munkájában a metanasta jászok korszakára vonatkozólag előfordul, kinek tulajdonítsuk. Ő ezt is mondja: „Hazám tudósait tisztelettel kérem, hogy igénytelen egyéniségem csupán mint történetkedvelőt — dilettanst, — munkámat pedig mint kalászatot, böngészetet — compilatiót — tekinteni sziveskedjenek, s ez első kötetnél nagybecsű ítéletöket még függesszék föl.“

Igy tehát a metanasta jászok történetében előforduló hibák egyenesen Katona Józsefnek, a „Bánk bán“ szerzőjének tulajdonítandók.

Tíz év múlva (ez után) jelent meg egy másik terjedelmes munka, mely szintén kiterjed a metanasta jászok korszakára.

Gy á r f á s I s t v á n munkája: „A jász-kunok története“ megjelent Kecskeméten 1870-ben. Ez sok tekintetben igen becses munka, de az olvasót borzasztóan fárasztó rendezetlen adathalmazával és határozott véleményének ki nem mondásával a tanulmány nál visszariasztja, és így igen kevés olvasó fog találkozni, ki azt elejétől végig áttanulmányozza. Azonban ez állításom nem kevesbíti Gyárfás munkájának becsét; ami megrovandót találtam, az leginkább csak a metanasta jászok történetére vonatkozik,

ennek szerzését pedig Gyárfás nem is tulajdonítja magának.

Egyébaránt Gyárfás a metanasta jászok korszakára nézve Hornyiknál is kényelmesebben és tévesebben járt el. Gyárfás a 305. lap jegyzetkéjében ezt mondja: „A dunatiszaközi régi jászok történetét a fáradhatlan Hornyik Kecskemét város története I. kötetének 3—68. lapjain részletes hűséggel előadván, vezérfonalul némi változtatással czélszerűnek láttam ezt követni.“ Így aztán se Katonától, se Hornyiktól, se Gyárfástól nem kapunk legkisebb világosságot a jászok eredetére nézve. Katona Lengyelországból hozza be őket a sarmaták közül, holott a metanasta jászok már Krisztus sz. előtt a Tiszánál voltak, midőn a sarmaták a Dontól alig terjeszkedtek vala még a Feketetengerig. Azt ugyan nem ismeri el a három említett író közül egyik sem, hogy a iazyges szláv szó volna; de ott már aztán nem sokat ér a tagadás, hol másrésről az állittatik, hogy a jászok Lengyelországból jöttek be.

Én tehát e két munkát buvárlataimnál épen nem használhatám; csak azt nyerém általuk, hogy kezdetben több tévedésbe sodortatám, melyekből csupán tanulmányaim későbbi folyamán vergődhettem ki.

Azon érdemét Hornyiknak és utána Gyárfásnak mindenesetre hálával ismerem el, hogy ők sok kutfőt megnevezvén, tudtomra adák, hogy mely munkákat kell leginkább megszereznem és tanulmányoznom. De én azon kutfőkben sokkal több használható helyet találtam mint ők, és így amiket gyűjtöttem, mégis csak magam erejéből szerzém.

---

## I. A jászok őskori történelmének kutfői.

Minthogy a jászok eredetének meghatározásánál a főkérdés a körül forog, hol laktak időnként a jászok: tehát az elsőrendű tényező az időszerinti földrajz. Itt lényeges körülmény az, hogy megtudjuk, az illető földrajzi munka mikor íratott és melyik időről nyújt adatokat.

A Krisztus sz. utáni első és második századból csak két görög (Strabon és Ptolemaios) és két latin író (Mela és Plinius) földrajzi munkáját bírjuk; még Tacitus „Germaniáját“ is ide vehetjük ugyan, de a mi célunkra ez már nem nyújt bővebb adatokat. Lássuk a négy földrajzot egyenként.

*Pomponius Mela* Kr. u. 44. és 54. közt írta „De Situ Orbis“ című munkáját; de adatainak ideje nem egyenlő. Minthogy ő spanyol ember volt és épen az ő idejében tették a rómaiak északi fölfedezéseiket Britanniában s északi Germániában, ezen adatokat Mela a legujabb forrásokból írta össze, talán szemtanu is volt ő e vidéken; de a Dunától keletre és a Feketetenger északi oldalán ő nem járt, és így e vidék földrajzi adatai sokkal régiebbek koránál. A Tanais vidékét régebbi földrajzírók adatai szerint írta le, mi ránk nézve még becsesebbé teszi munkáját, minthogy az ő elődeinek munkái elvesztek, és így tőle második kézből mégis nyerhetünk használható adatokat a Krisztus előtti időkről.

Hogy Mela Európa keleti részét sokkal régibb munkákból ismeri, kitűnik abból, hogy még Pannoniát sem említi, holott Pannonia még Augusztus császár alatt (Kr. e. 35.) kezdett fölfedeztetni és Tiberius alatt már rendezett provincia volt; de Mela az ő spanyol hazájában nem törődött a keleti ügyekkel, és megelégedett az ide vonatkozó sokkal régibb adatok lemásolásával. Amit tehát Mela az iazamatákról ír, ennek idejét a Kr. előtti század elejére (Kr. e. 90. körül) vonatkoztathatjuk; de amit a Visztula keleti oldalán lakó sarmatákról állít, már az ő életidejére (Kr. u. 50. k.) tehetjük; ámbár itt azon tévedést követi el, hogy tulajdonkép a tiszai jászokat írja le az északi sarmaták neve alatt.

Mela földrajza csak rövid tankönyv három könyvben, és mindegyik könyv több fejezetet foglal magában. Idézése ilykép történik: Lib. III. Cap. VII. vagy rövidebben így III. 7.

*Strabon* földrajza a régiek közt legterjedelmesebb és legérdekesebb. *Strabon* életrajzának legfontosabb adatait saját munkájából össze lehet állítani. Ő előkelő görög családból származott és anyai ágon Nagy-Mithridat pontusi király egyik fővezérétől származott. Született Kr. e. 66-ban az akkori pontusi királyság Amasia városában. Bentázá Európa, Ázsia és Afrika legnevezetesebb részeit, és így állítá össze nagy földrajzát. Miután ő Mithridat és utódai történetét és állami viszonyait közelebbről ismerte, adatai megbecsülhetlen értékkel bírnak a jászok történelmére nézve. Meghalt Kr. u. 24-ben 90 éves korában. Hogy munkáján hosszú ideig dolgozott, nemcsak a nagy terjedelemből, hanem abból is kitetszik, hogy némi dolgot munkája folytán más-más alakban ad elő, amint t. i. újabb változások álltak be. A tanaisi dolgokról úgy ír, mint azokat fiatalabb korában ismerte, mint-hogy öregsége éveit Itáliában tölté. Ezért a jászokra nézve

oly adatokat nyerünk Strabontól, melyek a Kr. előtti egész századra vonatkoznak; tehát Mela adatait folytatják. — Mela és Strabon legfontosabb kutfők a jászok eredetére nézve; de természetesen csak combinatiók és deductiók segélyével használhatók.

Strabon tizenhét könyvben állítá össze „Geographica“ (*Γεωγραφικά*) czimű munkáját minden alfelosztás nélkül. Az újabb kiadók fejezeteket és szakokat is különböztetnek meg; de legszokottabb a Casaubonus által kiadott legjobb régi kiadás lapjait idézni, mely lapszámok az újabb kiadások oldalain is mindig ki szoktak tétetni. Tehát azon számok, melyek az idézeteknél 1-től 840-ig szoktak használtatni, minden újabb kiadásban a lapok oldalain (margo) megtalálhatók és felüthetők.

*Idősb Plinius* nagyterjedelmű munkát irt „*Historia naturalis*“ czim alatt harminczhét könyvben; de ezek közül csak a hat első képezi a földrajzot. Mintán tudjuk, hogy Plinius Kr. u. 77-ben végzé be munkáját és 79-ben életét, tehát nála az első század földrajzát találjuk meg.

Plinius munkája könyvek (libri), fejezetek (capita) és szeletek (segmenta) szerint szokott beosztatni; de az idézés rendesen csak könyvek és szeletek szerint szokott történni, így: Lib. III. Segm. V., vagy rövidebben csak ilyenképen: III. 5.

*Ptolemaeus* (*Πτολεμαῖος ὁ Κλαύδιος*) alexandriai mathematicus; Antoninus Philosophus vagyis Márk-Aurél (161—180) korában írta tudományos rendszerű földrajzát. A jászok városait részletesen ismeri, melyek földrajzi fölvétele a markomann háboru idejében (166—180) legkönnyebben történhetett. Ezen időben (170 körül) uralkodott a jászok Furt nevű fejedelme is, kinek nevérol Pessium városa Furtárka nevet nyert. — Ptolemaeus munkája tehát a második század földrajzát képezi, és minthogy a jászok tiszavidéki városait is leírja, (mit az előbbi három

földrajzíró nem tett), a jászok későbbi történetére nézve legbecsesebb.

Ptolemaeus földrajza nyolcz könyvből áll, mindegyik több fejezettel. Az újabb kiadásokban még §-kat is szoktak megkülönböztetni; de minthogy a fejezetek többnyire a városok neveit és fokait táblás átnézetben adják, meg lehet elégedni a könyv és fejezet idézésével is, így: Lib. III. Cap. VII., vagy rövidebben III. 7.

Ezen négy földrajz nyújtja a jászok eredetére nézve az alapkutfőket. Ezek adatait a történelmi kutfők szerint kell rendezni.

A történelmi kutfőket két osztályba sorozhatjuk, amint t. i. tulnyomólag a tengermelléki vagy a tiszavidéki jászok történetét világítják meg.

A tengermelléki jászok történelme csak Kr. e. 112-ben nyílt meg a görögök és rómaiak előtt, midőn Mithridat először látogatta meg a Tanais körül lakott scythákat, és így a régebbi történetírók munkái nem birhatnak ide vonatkozólag hitelességgel. Dárius bolyongása a geták sivatagján szintén nem nyújthat megbízható adatokat Tanais vidékéről, és így Herodot munkája a jászok eredetére nézve nem használható. Elvetendő Arrhianos és Curtius is, vagy csak összehasonlítólág igen óvatosan használándó.

A tengermelléki jászokra vonatkozólag csupán két munka bir kutfői fontossággal: a görög Appián és a latin Justinus.

*Appián* (Ἀππιανός) Alexandriában született, és a Kr. u. második század első felében írta történelmi munkáit; czélunkra leghasználhatóbb Mithridatról írt története. Appián 24 könyvet írt, melyek közül több elveszett. Idézése oly részeknél, melyek több könyvet képeznek, könyvek szerint, az önálló egyes könyveknél czim szerint történik, így: Mithr. 121. (Ez utolsó cikk a XII. könyvben.)

*Justinus* tulajdonkép csak kivonatát adja Trogus Pompeius nagy történelmének, mely Krisztus idejében iratott, de elveszett. Justinus irata 44 könyvből áll apró fejezetekkel. Idézése liber és caput szerint történik, legrövidebben így: XXXVIII. 5.

Ide vehető Freisheimius is, ki Livius kiadván, a hiányzó részeket részletes kutatások alapján kiegészíté. De minthogy ezen író csak gyűjtő, de nem kortársa Liviusnak, az ő Supplementái csak segítségül, de kűtfőkül nem szolgálhatók.

A tiszavidéki (metanasta) jászok történelmének alapkűtfői ezek:

*Florus* csak kis munkát írt; de minthogy ez Livius kivonatát képezi és az elveszett részeket röviden visszaadja, ránk nézve becses. Ezen kűtfőből tudjuk először hitelesen, hogy a jászok már Augusztus császár idejében a Tiszánál laktak. Florus kétféle kiadásban van forgalomban: L. Annaeus Florus és ismét Julius Florus név alatt. Az előbbi négy, az utóbbi két könyvre van osztva, de a szöveg ugyanaz. Idézése tehát többnyire kétszeresen történik, így: Florus II. 28. (IV. 12.)

*Tacitus* született Kr. u. 55, meghalt 120 körül. Neje Agricola consul leánya volt (77); így részént ipa britanniai, részént Domitián kattok elleni hadjáratai alkalmával megismerkedett a germánok életviszonyaival, kikről egy földrajzi könyvet írt 97-ben. Ezután jelentek meg nagy történelmi munkái, az Annalok és a Historiák; de több könyv közlők elveszett. Ő kezdé észrevenni a jászok, svévek és dákok fontosságát, a Historiák bevezetésében panaszosan mondván: Ellenünk támadtak a sarmaták és svévek nemzetei; megnemesítették kölcsönös csatákkal a dákok!

Tacitus könyvek, néha szakok szerint is szokott idéztetni, kitétetvén a munka czimének első betűje is:

(Annales), H(istoriae), G(ermania), A(gricola), O(ratores).  
Igy: H. III. 5. G. 42.

*Dio Cassius* (Δίων Κασσιός) született Nikaeában Kr. u. 155, meghalt Campaniában 230 körül. Igen terjedelmes történelmet irt görög nyelven, melynek 34 első könyve elveszett, a megmaradt könyvek a 35-iktől a 80-ikig terjednek, és a rómaiak történetét Lucullustól kezdve a Kr. u. 229-ik évig foglalják magukban. Dion nem csak részletes előadásáért, hanem azért is becses, hogy ő egy ideig Pannonia helytartója volt, és így Pannonia, Iazygia, és Dacia iránt különösen érdeklődik. Hol mint kortárs ir, igen érdekesen adja a jászok történetét. Idézése rendszeren csak a könyvek szerint történik; az újabb kiadások szakaszokat is különböztetnek meg, így: LXXI. 7.

*Plutarch* (Πλούταρχος) a Kr. u. második század elején írta történelmi és bölcséleti munkáit. Ránk nézve csak kevés része (Lucullus és Pompeius élete) bir némi érdekel; de kutfői adatokat nem igen találunk nála. Idézése az életrajzok czimének megnevezésével és fejezetének szá mával történik, így: Lucull. 6. Pomp. 15.

*Suetonius* szintén életrajzokban adja történelmi munkáját Caesartól Domitianusig, és így imittamott használható pontokat találunk benne a jászok megtelepülése idejéből a többi írók szintén gyér adatai mellé. Idézése az életrajz czimének és fejezetének megjelölésével történik, így: Domit. 6.

*Eutropius* kis tankönyvet irt Róma építésétől kezdve a Kr. u. 366-ig terjedőleg, és így a jászok korszakát majdnem teljesen felöleli; de tömött rövidsége mellett csak kevés adatot nyújt azon népről, mely akkor világtörténelmi jelentőséggel nem birt. Felosztatik tíz könyvre, ezek ismét fejezetekre. Idézése ezek szerint történik, így: IX. 25.

*Herodianus* (Ἡρωδιανός) nyolcz könyvben írta meg a római császárok viselt dolgait Márk-Auréliustól kezdve Maxi-



minusig, vagyis 180-tól 238-ig; tehát épen kortársa volt Dionnak, kinek elveszett részeit néhol kipótolja. Idézése könyvek és fejezetek szerint történik, így: VII. 8.

*Aurelius Victor* neve alatt négyféle történelmi munka ismeretes: 1. A római nép eredete (*Origo gentis romanae*) előadja Róma történetét a legrégebb (Romulus előtti) időkről; 2. Róma jeles férfiairól (*Viri illustres*), magában foglalja a királyok, consulok s mások történetét 86 fejezetben; 3. A császárokról (*Caesares*) Octavianustól Canstantinusig 42 fejezetben; 4. Rövidlet a császárok erkölcseiről (*Epitome*) Octavianustól Thodosiusig 48 fejezetben. Az egész munka tömött rövidséggel iratott, és így érdekesebb részleteket nem nyerhetünk belőle; de legalább említést tesz néha-néha a jászokról is. Idézése a czim megemlítése és fejezete száma által történik, így: *Caes.* 42. *Epit.* 8.

*Ammianus Marcellinus* történelmi munkájának végén (378.) görög származásának vallja magát; de latin nyelven írta ránk nézve igen becses munkáját, előadván a császárok tetteit Nervától Valens halálaig harminczegy könyvben, melyek közül azonban a 13 első könyv elveszett; a 14-ik könyv Gallus császárral kezdődik. Így az egész munka a 353-tól 378-ig történeteket bő részletességgel írja le. Idézése könyvek és fejezetek szerint történik, így: XVI. 20.

Ezen munka némely kiadásához egy toldalék van csatolva „*Excerpta auctoris ignoti*“ czim alatt, mely némi adatokat nyújt Konstantin császárról; folytatásképp adatik egy kronika-töredék Zeno és Anastasius kelet-római császárokról, kiterjeszkedve Odoaker és Theodorik királyokra is. E toldalékban Konstantin tettei érdekelnek minket, kinek négyszeri érintkezése a jászokkal röviden előadatik. Innen így idézhetjük: *Excerpt.* 3. 31. 32. 34.

Lehet még kutfőkül használni: *Dionysios Pe-*

riegetes görög versekben irt földrajzát és Jordanes (másképp Jornandes) „De Rebus Gaethicis“ czimü munkáját; de ezek már inkább a gothok és hunok történelmét világítják meg.

Mellékes apróságokat még némely más, különösen egyházi munkákból is szemelgethetünk; de azok már oly csekély és ovatosan használandó járulékok, hogy azokat bizvást el is hagyhatjuk a történelem érezhető kára nélkül.

---

## II. A jászok a Tana vidékén

*Krisztus születése előtt.*

### I. Mithridat előtt.

Kr. e. 112-ig.

#### Történelmi adatok.

A Krisztus születése előtti időkből a magyarok eléről nincs más kutfőnk, mint azon regényes elbeszélés a fehér gím-ünőről, mely Hunort és Magort a krimi félszigetbe vezette, kik azután alán és bolgár nőket ragadván el, nem sokára elfoglalák Scythiát és így a Tana folyó vidékein telepedtek meg.<sup>1)</sup>

Ezen elbeszélés csak annyiban bir fontossággal, hogy a magyar hagyományok a Tana (Don) vidékére helyezik a magyarok eredetét, és ezt a későbbi kutfők nem czáfolják meg. Így tehát nem lesz elhibázott munka, ha a magyarok egyikét töredékét a Krisztus sz. előtti században is a Tana partjain kutatjuk.

Minthogy Mithridat igen sok (Aurelius Victor szerint ötven) nyelvet megtanult<sup>2)</sup> és így a tanavidéki scythákkal is tudott beszélni; valószínű, hogy ezen scytha népcsoportok nyelvjárásai nem nagyon tértek el egymás-

<sup>1)</sup> Kézai krónikája I. 3. 4. 5.

<sup>2)</sup> Aurelius Victor: „Mithridates rex Ponti, oriundus a septem Persis, magna vi animi et corporis, ut sexingens equos regeret, quinquaginta gentium ore loqueretur.“ De Viris Illustribus 76.

tól, és azért volt oly könnyű Mithridatnak ily sok nyelvet megtanulnia, mert a tanai scythák csak tájszóokban eltérő nemzetiséget képeztek.

Mithridatnak nyelvismeretei segélyével sikerült a scythák belügyeinek titkaiba is behatolnia, és azok belviszályait figyelemmel kísérve hasznára fordítania, mire az alkalom nem sokára meg is jött.

A Kr. e. 112-ik évet megelőző időben a tanai scythák betörvén a krími félszigetbe, onnan kiűzék a tauri scythákat, és az egész félszigetet elfoglalván, a tengerszorostól keletre eső bosporán fejedelmeket is adózóikká tették. Ekkor a bosporánok és más görögök, kik a tenger közelében laktak, Pontus ország királyához Mithridathoz folyamodának segélyért, ki ezen alkalmat örömmel fogadta a scythák legyőzésére. A scythák ekkor e vidéken három nagy csoportban laktak: a királyiak (basilii) vitéz katonák valának Scilur<sup>3)</sup> király kormányja alatt; a földművelők (georgi) nagy kereskedést űztek gabonával, és nemcsak a többi scythákat, hanem a görög bosporánokat is ellátták élelmi szerekkel; a vándorlók (nomades) jó vadászok és a csatákban jó íjászok (nyilazók) valának.<sup>4)</sup> Mithridat tehát nagy reményekkel kecsegtetheté magát, ha ezen scytháktól élelmi szereket és harcosokat szerezhet; így nem annyira alatvalókat, mint inkább csak szövetségeseiket kívánt a scythákban nyerni. Erre az alkalom más oldalról is kínálkozott. Scilurnak ötven fia volt, kik közül többen akartak királyságot nyerni, tehát a pártoskodások köztök napirenden valának.<sup>5)</sup> Mithridat mind ezen körülményeket ügyesen fölhasználva, czélját elérte. A scythák a félszigetben és a tengermelléken legyőzettek, a távolabb lakók pedig a pontusi király szövetségeseivé

<sup>3)</sup> Strabon 306. 309. 312.

<sup>4)</sup> Strabon 311.

<sup>5)</sup> Strabon 309. Kutfötöredékek 4. sz.

lettek; de ez alkalommal a bosporán fejedelmek is a pontusi király hűbéreseivé váltak.<sup>6)</sup>

Igy most megnyilt a pontusi király és népe előtt az addig ismeretlen Scythia; ezentúl ismeretes lett a föld a tudósok előtt is. Kr. e. 112-ik évtől kezdve tehát már biztos uton nyomozhatjuk itt a magyarok eredetét.<sup>7)</sup>

### Földrajzi adatok.

Mint hogy a scythák földének déli része csak Kr. e. 112-ben fődöztetett fel, az ezen időnél korábban létezett viszonyok csak a benlakók elbeszéléseiből lehetnek főbb vonásokban ismeretesebbek; de a följegyzések hiánya, a nyelv idegenszerűsége stb. a multa igen kevés világot nyújtott. Ezért Strabonnál csak néhány általános adatot találunk ezen időről:

„A legrégebbi görög írónál általában úgy találjuk, hogy ők az északi népeket a scythák és celtoscythák közös neve alatt foglalják egybe. Később ezen igen terjedelmes nevet megosztani kezdték, és mindazon népek, kik az Ister folyon túl, a Fekete- és Adriatengeren felül északra laknak, különbség nélkül hyperboreák, sauromaták és arimások (αριμάσποιοι), azok pedig, kik a Káspitengeren túl laknak, sákok (σακκοι) és massagetáknak neveztetek; de senki sem tud ezen népekről valami biztosat mondani, mindamelllett, hogy Cyrus háborujáról is beszélnek, mely a massageták ellen viseltetett. — Nagy-Sándor történetíróinak sem lehet könnyen hinni és ovatosság nélkül rájuk nem hivatkozhatunk; mert részént a vágy, hő-sük tetteit nagyítani, gyakran ösztönzé őket az igazság mellőzésére, részént azon tudat, hogy bátran hazudhatnak, minthogy oly dolgokról beszélnek, melynek Áz sia tulsó ré-

<sup>6)</sup> Strabon 309. Justin XXXVII. 3.

<sup>7)</sup> Strabon 14. Kutfőtör. 4. sz.

szén, igen távol a mi határainktól történtek. A rómaiak és pártusok uralma újabb időben (Kr. u. 20. körül) ezen vidékeket az előbbieknél sokkal jobban ismertették meg: mert ezen népek történetírói mindezen földeket és népeket sokkal hitelesebben írták le a régieknek, mit ők könnyebben és biztosabban is tehettek, mert pontosabb adatokkal rendelkezének.<sup>8)</sup>

Ezen előadásból annyi tűnik ki, hogy hyperboreák vagyis a legészakiabb népek a Kárpátoktól északra, a sauromaták ellenben a Kaspitengernél laktak; a középtért elfoglalák az arimások, kikről Pomponius Mela ennyit mond:

„Az európai Scythia lakói közt elsőik a scythák, ezek közt azok, kikről állítják, hogy egy szemük van, arimások (arimaspoë); ezektől tovább az essedonok a meotidáig.<sup>9)</sup> Tehát az arimás nevezet egyszemes vagy inkább csak egy szemmel néző értelmében vettett. Ezek a Don körül laktak.

### Nyelvészeti adatok.

A Kr. e. 112. éven túl még népismereti adatokkal nem rendelkezünk; de van két szó, mely nyelvészeti értelmezést megkíván ez időről. E két szó: Arimás és Tana.

Mi lehet az arimás vagy (mint a görögök és latinok írták) arimaspo?

Először is megmondjuk, hogy miért írjuk mi e szót magyarosan arimásnak. A régi íróknál nem találunk a susogó s hang jelölésére oly betűt, milyenek a későbbi német nyelvben az *sch*, az angolban *sh*, a szlávban az *š* jegyek. Azonban a latinok is csak kénytelenek voltak legalább az idegen szavakban susogó s hangot jelölni a szí-

<sup>8)</sup> Strabon 507. 508.

<sup>9)</sup> Pomponius Mela II. 1.

szegő *s* (magyarosan *sz*) ellében. Miután pedig a latinban az *s* a *p* betű előtt szintén susogóan hangzik, az idegen susogó *s* kiírására *sp* használtatott. Ezért a jászok Banadasp nevű fejedelme Banadás-nak olvasandó, valamint az arimasp = arimás. A latin *oe* és a görög *oi* a többes-ragot adja.

Most lássuk az arimás szó értelményét. Ezen szó értelmezői így okoskodnak: az „arimaspoë“ két szóból áll, némelyek szerint ari (egy) és masp (szem), mások szerint arima (egy), spoë (szem); de egyik értelmező sem vitatja meg a nyelvtani alapot. Csak ráfogni, hogy ari vagy arima egyet jelent, igen könnyű dolog.

Minthogy Strabon és előtte Herodot, kik görög nyelven irtak, ezen szót nem tekintik görögnek, hanem ők is a későbbi írókkal együtt scytha szóknak tartják, mi is annak tartjuk; de nem tekinthetjük az ari vagy arimá szót számnévnek, hanem az főnév valamely baj (kancsal-ság), rossz szokás (hunyorlátás) vagy más ily fogalom megnevezésére. Az arima szó tehát elavult magyar főnév lehet a karima hasonlatára, és megfelel az egyszem fogalmának („singulus oculus“ Mela szerint); így azután mint a karimás hangzik az arimás vagyis egyszemes. Ha ez áll, mi nagyon valószínű, miután a régiek értelmezésével is teljesen megegyező, úgy a népismereti adat is támogatja a nyelvészetit; mert az íjjal lövők csakugyan egy szemmel néznek a cél felé.

De ennek történelmi és földrajzi alapja is van. Tudjuk, hogy a magyar nemzet a hunok ivadóka, és a régi hagyomány szerint Hunor és Magyar valának ősapái, kik épen a Fekete- és Azovtenger északi vidékein laktak az őskorban. Ha most a hunor és magyar szókhöz olvasztjuk az arimás szót, lesz: hun-orimás, magy-arimás. Ha pedig a hunorimás-t nyelvtanilag közelebből tekintjük, önykénytelenül is előáll az egy-

szemes fogalma: hunyorimás = hunyorítós. Tudjuk, hogy a jászok és hunok jó nyilazók valának, de a czél eltalálására csak egy szemmel czéloztak, tehát hunyorítaniok kellett; minthogy pedig egész életük nyilazás közt telt el, sőt még a nők és gyermekek is gyakorlák e mesterséget, bizony nem volt csuda, hogy még akkor is hunyorgattak egyik szemükkel, midőn erre nem volt szükség. Ezért nevezettek az idegenek által egyszemeseknek vagyis a r i m á s o k n a k.

Ezen megállapításból kitűnik az is, hogy a Krisztus sz. előtti századokban a hunok és magyarok a Fekete- és Azovtenger északi vidékein laktak, és azok valának a régi írók által említett a r i m á s o k, hunarimások és magyarimások = hunyók, hunok.

Ez nem csak nyelvészeti, hanem positiv földrajz-történelmi adattal is bizonyítható; mert Ptolemaeus világosan írja a Kr. u. második században: „A basternák és rhoxolánok közt vannak a hunok.“<sup>10)</sup> Már pedig, ha még a Kr. utáni második században (a sarmaták bejövetele után) is maradtak ott hunok, annál inkább (még pedig nagy területen) voltak ott hunok a Kr. előtti századokban. És a hunok szomszédai valának a jászok még a Kr. utáni második században is, mint ez alább bővebben lesz előadva. Ezek a régi írók szerint mind a r i m á s o k valának.<sup>11)</sup>

A másik magyar szó a Kr. előtti időből a T a n a folyó és város neve. A görögök így irták e szót: *Tanaís*. Hogy az *is* szótag csak a görögös kiejtésre szolgál, nem

---

<sup>10)</sup> Ptolemaeusnál: „*Μεταζὺ δὲ Βαστερῶν καὶ Ρωξολανῶν Χοῦροι.*“ III. 5. Kutfőtöredékek 53. sz.

<sup>11)</sup> Az *arima* szó kiveszett a magyar nyelvből; de most föléleszthetjük azt a „*monocle*“ elnevezésére. Ez mindenesetre ér annyit mind az *éva d*, és többet mint az *iva d*, mely nem a „*saison*“ra, hanem az *iva d é k r a* emlékeztet.



szükség bizonyítani; az csak olyan toldalék, mint a magyar városoknál pl. Szeged-inum, Pest-inum, vagy más tulajdonnevekben pl. Carpath-us, Pirkheimer-ius.

A görög T a n a i s tehát magyarul T a n a vagyis t a n y a. E folyónál tanyáztak a hunok és magyarok, és ennek torkolatánál volt T a n y a város is. Hogy most az oroszok D o n néven nevezik, ez által nézetünk még inkább megerősítették. A német nyelvészek közül Grimm Jakab kifejté a hangeltolódás (Lautverschiebung) rendszerét, mely szerint a szavak betűi az évszázadok és ezredek alatt a rokon betűkre mennek át; így a t lassanként d-re változott a T a n a szóban. Az első a hang tulajdonkép nem változott meg; de minthogy a szlávok a magyar a tompa hangját nem tudják kimondani, helyette az o betűt vették fel.<sup>12)</sup> Az utósó a hang most már elkopott, mint ez a magyar nyelv történetében szintén ismeretes szabály. Tehát a mostani D o n szó épen annyit jelent mint a régi T a n y a = Dan(ya).

Ezen nyelvészeti következtetést támogatja a t ö r-

---

<sup>12)</sup> A német írók is, midőn a magyar a-t akarják utánozni, az o betűt használják: „Wie der Deutsche Michel, so ist der Magyar Mischko.“ Az is szokásuk, hogy a tulajdonnevekben midőn a magyar a-t ír, ők ékezetet tesznek rá (á), ellenben midőn mi á-t írunk, ők az ékezetet elhagyják (a); mert azt hiszik, hogy a magyarban is nyújtott (á) hangja van az a-nak mint a németben, és így az ékezet épen a tompa (a) hang jelölésére szolgál. — Ez alkalmával legyen szabad egy történetkét elmondanom. Egyszer utazásom alkalmával bementem a vendéglő éttermébe, hol épen két német katonatiszt beszélgetett. Egyiknek lábánál kutyája feküdt; a szembenülő tiszt rászól a kutyára magyaros kiejtéssel: „Miska!“ A kutya gazdája így felelt erre: „Ich bitte, er heiszt Mischko und nicht Mischka; er ist keine Sie, sondern ein Er!“ A tiszt ur azt gondolá, hogy a magyar nyelv hasonlít az olaszhoz, hol az o végzetű nevek himneműek, az a végzetűek nőneműek. Talán a német írók is ezen véleményben vannak, és azért írják a Magyar Miskát Mischko-nak, mert a Miskát talán valami gyöngéd hölgynek képzelik!

ténelem, mert csakugyan említik a Tanaist a legrégebb történetirók; támogatja a földrajz, mert Strabon szerint az arimások, Ptolemaeus szerint a hunok itt tanyáztak; támogatja a népisme, mert a hunok és jászok többször vándoroltak ugyan és nagyobb részt szekérenélők (hamaxobii) valának, de központi tanyájuk a Don folyónál volt, és Strabon szerint a Tana nagy barbár kereskedőváros vala.<sup>13)</sup>

A Tana egy időben Szíl-nek is nevezetett, miről alább leszen szó.

## II. Mithridat alatt.

Kr. e. 112—63.

### Történelmi adatok.

Mithridat elfoglalván a krimi félszigetet és a bosporán fejedelmek földeit, a többi scythákat pedig szövetségeseivé tevén, oly hatalomra kezdett vergődni, hogy a rómaiak birodalmát is meghódítani törekedett.

Mithridat tervének kivitelére hatalmas segílyt remélt a sauromaták-ban, kiket a rómaiak rövidebben sarmaták-nak neveztek. Ezeket szövetségbe hita, és jutalmul átengedé nekik a Volga és Don közti földet, melyet a scythák, mint ekkor már Mithridat alattvalói vagy szövetségesei, uruk Mithridat és új szövetségesei a sauromaták ellenében meg nem tagadhattak és nem védelmezhettek. A sarmaták ezen betódulása Kr. e. 90. körül történt.<sup>14)</sup>

A sauromaták a Kaszpitenger északkeleti oldaláról nagy sereggel jöttek át a Volgán, és az itt lakott hunokat és magyarokat részint elszakíták egymástól, részint északkelet felé szorították. A hunok azon része, mely a Don

<sup>13)</sup> Strabon 310. Kutfőtör. 4. sz.

<sup>14)</sup> Justin XXXVIII. 3. Kutfőtör. 2. 3. sz.

nyugati oldalán lakott, megtartá ősi tanyáját a jászok és alánok közt; a hunok nagyobb része azonban, a hozzájuk tartozó magyarokkal együtt, az Ural hegységhez és Ázsia északnyugati részeibe húzódtott, honnan a történelem folyamán később ismét előkerültek.

A Don nyugati oldalán maradt scythák még jó ideig (körülbelül Mithridat haláláig Kr. e. 63.) békében megtarthatták tanyáikat, és így a kis-hunok és mellettük a jászok egy ideig még a Don közelében laktak tovább is, mint ez a földrajzi adatokból ki fog világlni.

### Földrajzi adatok.

Strabon a sauromaták ősi lakhelyére vonatkozólag a Kaszitengert említi, melyet ő és utána még több földrajzíró csak a sziberiai tenger délre lenyúló öblének tartott, mely körte-alakban rajzoltatott a térképeken keskeny tengerszorosból szélesen elterülő körbe. Ezért Kézai krónikája is kerek tengernek nevezi. Strabon így ír:

„A Kaszitenger, mely máskép hyrkani tengernek is neveztetik, nem egyéb öblnél, melyet az északi jegestenger magából délfelé bocsát. Kezdetben nagyon keskeny, de mindig szélesebb lesz, kivált a végénél, hol ötezer stadiumra szélesedik ki. Ezen tenger már az ismeretlen országokkal határos. — Ha (északról délfelé) bele hajozunk, jobb kézről (nyugatról) laknak a scythák és sauromaták, kik ezen tenger és a Tana közt vannak, és mint említők, nomadok (vándorlók). A baloldalon, és így kelet felé ismét nomadok laknak.“<sup>15)</sup>

Ebből kitetszik, hogy a sarmaták a Kaszitenger északi oldalán jöttek be a Donig; de Strabon, ki az ot-tani száraz földről mit sem tudott, erről hallgatni kénytelen. Plinius szerint a sarmaták a médek ivadéka i,<sup>16)</sup>

<sup>15)</sup> Strabon 507.

<sup>16)</sup> Plinius VI. 7. Kutf. 31. sz.

mi nevükből is kitetszik: *σαυρο* = lándzsás, *ματα* = méd. Némelyek szerint a latin *sarmata* magyar susogó s-sel olvasandó, és ekkor *sar* = fehér. És így *sarmata* = fehér médet jelentene. Mindakét értelmezés megállhat. A sarmaták kezdetben csak a Donig nyomultak be és az ott levő hun-magyar tömeget kétfelé szakasztották; ekkor a hun-magyarok egyik csoportja, a jászok a Don tövéhez szorítottának le.

Ezen jászok, úgy mint a hun-magyarok is, a Donnak mindakét oldalán laktak. A keleti oldalon levő rész kénytelen lett a sauromatáknak meghódolni, és ezért őket Pomponius Mela nem *iazyses*, hanem *iazamatae* (jász-maták) néven említi, mert a *sar*-maták néptestébe mintegy beolvadván, szintén maták lettek,<sup>17)</sup> de megtarták külön (jász) nevezetüket még a második században is (Kr. u. 170.); még Ptolemaeus is e néven nevezi őket: *ἰαζαμάται*.<sup>18)</sup>

### N é p i s m e i a d a t o k .

A jászok szokásairól tudtommal csak Mela földrajzában találunk ez időről (Kr. e. 90. k.) adatokat. Különösen kiemeltetik, hogy a jász-matáknál a nők is csatároznak és az ily vitézkedés kötelesség.<sup>19)</sup> Ilyforma adatokat fogunk találni a későbbi „metanasta“ jászokról is.

### N y e l v é s z e t i a d a t o k .

Már az eddig előadottakban is kimutattuk történelmi és földrajzi, sőt némileg népismei adatokkal is támogott nyelvészeti okokkal, hogy a Tana vidékén már a Kr. előtti második században (Kr. e. 112. körül) hun-

<sup>17)</sup> Pomponius Mela I. 19. Kutf. 15. sz.

<sup>18)</sup> Ptolemaeus V. 9. Kutf. 54. sz.

<sup>19)</sup> Mela I. 19. Kutf. 15. sz.

magyarok laktak, és hogy a Tana és arimás szavak a hun-magyar nyelvhez tartoznak. Most mutassuk ki, hogy a jászok szintén nemcsak állami, hanem nyelvi tekintetben is a hun-magyarokhoz tartoztak vala. Lássuk először is az iazyges szót. A görög írók használták e szót először az íjászok megnevezésére, és így ennek görög elemzését kell bemutatnunk.

Hogy e szó ἰάζυγες többes számban áll, kitűnik abból, hogy Strabonnál és Dionnál (más görög íróknál is) előjönnek ezen alakok: ἰάζυγων (genitiv), ἰάζυξι (dativ) és ἰάζυγας (accusativ) mind többesben; csak egyszer olvasám egyes számban Dionnál, midőn Adrián császár meg akar halui: „előhivatá Mastort, egy barbár jász embert“ (μετεπέμψατο Μάστορα ἄνδρα βάρβαρον ἰάζυγα).<sup>20)</sup> Ha most tekintetbe vesszük azt, hogy a többes dativban a ἰάζυξι tulajdonkép iászukszi kiejtésnek felel meg, látjuk hogy a többi esetekben is *k* betűnek kellene állani a *g* helyett; de a görög nyelv mindig a széphangzást szokta követni, és így a rokonos mássalhangzók elcserélése nemcsak szokás, hanem épen szabály is. Kellemetlenül esnék a görög fülnek az ἰάζυγες kiejtése. Tehát elhagyva a többes nominativ ες ragát és a *g*-t elcserélve *k*-ra, lesz ἰάζυκ (iászuk). Most ha meggondoljuk, hogy a görög *y* néha *ü*, néha *u*, ismét *o* és *ö* hanggal is mondatott ki (Συλλα = Sulla, Πυμεταλκ = Rhometaleus, Μοισια = Moesia): világos, hogy az ἰάζυκ szó íjászok vagy legalább is íászukszi-knak olvasandó; ez pedig mindakét alakban tagadhatlan magyar többesszám, melynek egyese íász vagy a régi kihangzós (pl. Bules-u) írásmóddal íász-u. Ezért iratik még most is a régi Jászvásár (Moldvában) *y*-nal, így Iászy, hol az *y* csak a kihangzó *u*-t helyettesíti, de ma már nem kellene kimondani. Íász-u = íász vagy jász.

Az iazyges szó tehát csak úgy csuszott be a gő-

<sup>20)</sup> Dion LXIX. végénél.

rög és innént a latin irodalomba, mint pl. az alp-es-ek szó a magyarba; a magyar (jász-ok) többesraghoz adatott még a görög (ες) többesrag, az egyes szám csak kivételesen használtatván. Ezen tévedést már Plinius és Ptolemaeus észrevették, vagy tulajdonkép önkénytelen kijavíták, midőn a metanasta jászok pannoniai gyarmatát iasi és Ἰάσιοι névvel jelölték meg; de a keleti jászoknál meghagyták a régebbi írók iazyges szavát a történelmi hűség tekintetéből.<sup>21)</sup> Hogy az egyes szám accusativusában ἰάζυγα áll, ez annyiban megerősíti értelmezésünket, hogy tulajdonkép iászuk a tö, melynek végbetűje szebb hangzás végett g-re változott; de a görögök nem törődtek az-  
zal, hogy már a magyar (jász-uk v. -ok) szó többesben áll, valamint a magyar írók sem gondolják meg, hogy alp-ok helyett hibás az alp-es-ek kiírása, midőn az es rag a latin többest adja.

Fennmaradt még e korból két szó, melyek szintén a jászok által használtattak: a Szíl és a Temerind. E két szót Plinius tartotta fenn számunkra, ki a Kr. u. első században élt, és így nem későbbi hun vagy magyar, hanem valóságos ősi jász-magyar szók ezek a Tana és Maeotis partjairól.

Plinius ezt mondja: „A Tanát magát a scythák Szílnak nevezik, a Maeotot Temerindnek, mi annyit jelent, mint tenger szülője. („Tanain ipsum scythae Silin vocant, Maeotin Temerinda, quod significat matrem maris.“)<sup>22)</sup>

Itt az in és a rag az egyes szám accusativusát jelöli a görögös latin declinatio szerint, és így a nominativ nem lehet más mint Sil és Temerind.

Mikor és miért nevezhették el a jászok a Tana folyót Szílnak? Elnevezték a sauromaták beköltözése után a

<sup>21)</sup> Plinius III. 28. Ptolemaeus II. 13. Kutfőtör. 27. 49. sz.

<sup>22)</sup> Plinius VI. 7. Kutfőtör. 31. sz.

Kr. előtti században, és használták még Plinius korában; mert ekkor a Tana folyó már nem tanyát, hanem szomoru határszélét képezett a scythák és sauromaták közt. Ekkor Tana városa sem képezé már a jászoknak tanyáját, mert ezen város ezen időben el is pusztított. Plinius hozzá teszi a főnebbi szavak után: A Tana torkolatánál hasonnevű város volt (Oppidum in Tanais quoque ostio fuit). Elejénte azt hittem, hogy ez csak tollhiba est (van) helyett; de lassanként rájöttem Strabonnál, hogy Tana városa csakugyan elpusztított. Strabon nagy munkája hetedik könyvében még azt mondja: „Itt fekszik egy hasonnevű város (a Tana torkolatánál), mely Panticapaeum után a barbár városok közt legnagyobb.“<sup>23)</sup> De alább a tizenegyedik könyvben már így szól: „Ott, hol a Tana folyó a tengerbe szakad, egy város fekszik, mely szintén Tana nevet visel. Csak nem rég pusztított el Polemon király által, minthogy irányában engedetlenséget tanúsított; különben ez volt mind az európai, mind az ázsiai nomadok kereskedelmi helye. A nomadok ide rabszolgákat, szörméket és más árukat hoznak, melyek náluk otthonosak, és becsérelik ruhák, bor és más az élet kényelmeire szolgáló dolgokért.“<sup>24)</sup> Tehát Tana városa Kr. u. 10. körül pusztult el, és így Plinius 77-ben alapos tudattal mondhatta a v o l t - o t. Azonban Strabon szavai szerint talán nem egészen pusztított el; már később (Kr. u. 170. körül) Ptolemaeus ismét említi Tana városát; csak hogy ekkor már nem a független jászok, hanem a sauromaták és az általuk meghódított jászmaták számára építettett föl.<sup>25)</sup>

A Temerind név is a jászoktól alkalmaztatott az Azovtenger jelölésére; mert a szabad jászok laktak ott a sauromaták bejövetele előtt, és a jász-maták maradtak

<sup>23)</sup> Strabon 410. Kutfőtör. 4. sz.

<sup>24)</sup> Strabon 493.

<sup>25)</sup> Ptolemaeus V. 9. Kutfőtör. 54. sz.

ott a sauromaták bejövetele után; a jász-maták laktak ott még Plinius idejében is. Ha pedig a Temerind szó Plinius szerint annyi mint „tenger szülője (mater maris)“, világos, hogy azon ős jász szó a mostani magyar kiejtéssel Tengerindító. Ez nagyon természetes; hisz még most is van hasonló szavunk: így pl. némely vikéken a t á n y é r t t á n g y é r n a k mondják. Ha e két utóbbi szó egyet jelent, úgy a t e m e r és t e n g e r is egyet jelenthet. Hogy pedig a Maeotist épen t e n g e r i n d í t ó n a k nevezék a jászok, ez is igen egyszerű okból történt: Homer, Herodot, maga Strabon, sőt Mela és Plinius is, nem egy helyen mutatják, hogy ők és kortársaik a nagyobb tengerrészeket vizgyűjtő medenczéknek, a tengerszorosokat pedig megannyi vizbocsátó csatornáknak tartották; minthogy pedig a Tana folyót az Ural hegyből jöni képzelték, az volt hiedelmük, hogy a Tana a tenger forrása, és e szerint a Maeotis a tenger indítója, a Pontus ennek folytatása és így tovább. A Tana egyik kis mellékfolyója most is Temernik, egy város pedig az Azovtenger keleti partja és egy nagy tó közt most is Temerjuk. A Székelyföldön is van egy Nik, a Nyikó folyócska.

Ezek szerint a Szíl és Temerind ős jász szók magyarsága történelmi és földrajzi, sőt népismei adatokkal is támogatva levén, kétségtelen magyar szavakul veendők.

### III. Mithridat után.

Kr. e. 63—1.

#### Történelmi adatok.

Amig Mithridat élt, lehetetlen hogy a sauromaták a Don folyón hódítva átléptek volna. Ők Mithridat szövetségesei és némileg alattvalói is valának, uruk pedig nagy gondot fordított scytháira, kikre ép oly szüksége volt mint



a sauromatákra, és így ezek talán terjeszkedtek ugyan észak felé, honnan a hun-magyarokat mindinkább a finnekhez vagy kelet felé Ázsiába szoríthatták, ez valószínű; de a jászokat és hunokat a Don nyugati oldalán nem háborgatták, erre okuk és alkalmuk nem volt Mithridat életében.

Azonban megváltoztak a viszonyok Mithridat halála (Kr. e. 63.) után. Ekkor a krími félsziget és a bospóránok földje a rómaiak hatalma és általuk kinevezett fejedelmek kormányja alá került, kiknek elég dolgot adott nyugtalan és rendetlenségekhez szokott alattvalóikat fékezni, a rómaiak számára adókat és seregeket szerezni. Így aztán a sauromatákkal senki sem törődött többé. Ezek birtak annyi eszélylyel, hogy a római birodalmat becsapásaitól megkímélték; de annál szabadabban dulhattak a scythák vidékein. Különösen érdekükben állott a tengerpart felé terjeszkedniök, hol a jászok tanyáztak. Ezek a nagy erőnek ellen nem állhatván, nyugat felé kezdtek húzódni és az elhagyott területet részént szándékosan, hogy az utánuk nyomuló sauromaták élelmet ne találjanak, részént a háboru dulásai által elpusztíták. A Don torkolatának nyugati vidéke még Strabon idejében is pusztaság volt.<sup>26)</sup>

Azonban a jászok minden törekvése függetlenségük megóvására hasztalan volt; a tulnyomó erőnek végre megkelle hódolniok. Ezen meghódolás Kr. e. 50—40 körül történhetett. Ekkor ők is bekebeleztettek a nagy sarmat birodalomba; de nem olvadtak be annyira, mint a jászmaták a Don keleti torkolatánál. A tengermelléki jászok nem lettek matákká, mint keleti testvéreik; megtarták nevüket is (iazgyes, jászok), csak a történetírók nevezék el őket sarmat jászoknak vagy jász sarmatáknak, minthogy sarmat főuralom alatt éltek és teljes függetlenséggel többé nem birtak.

<sup>26)</sup> Strabon 310. Kutfőtör. 4. sz.

Azonban folyvást égett bennök a vágy a sarmat hatalom alóli szabadulásra. Midőn tehát meghallák, hogy Daciában zavar van, és hogy Oktavián caesar Pannoniát kezdi hódítani: lovasaik fölkerelkedtek és a Duna völgyében előbbre és előbbre nyomulának, míg végre Pannónia és Dacia (a rómaiak és dákok birodalma) között új hazát alkottak maguknak. A jászok egy része megmaradt a tengernél a hunok és roxalánok szomszédságában, és fönntarták a közlekedést az új és régi haza között. Ezért volt képes a maroknyi jász nép a római és dák birodalom közt négyszáz évig fönmaradni. Az új haza lakosai a Tiszánál a görök írók által „metanasta“ vagyis átvezetett, átköltözött jászoknak neveztetek el. A közlekedés a Dunán és tengeren a három jász haza közt folyvást fönntartott; ámbár a rómaiak többször iparkodtak a jászok forgalmát gátolni vagy legalább nehezíteni.

Krisztus idejében tehát már három csoportban laktak a jászok: a Donnál a jász-maták (iazmatae), a Feketetengernél a sarmat jászok (iazgyes sarmatae), a Tiszánál a független átköltözött jászok (iazgyes metanastae), kik azonban a rómaiktól, minthogy a sarmat birodalomból jöttek és a sarmat jászokkal tovább is közlekedésben maradtak, általában szintén sarmatáknak (sarmatae) vagy egyszerűen jászoknak (iazgyes) szoktak neveztetni. Ugy látszik, a jászok nem is tiltakoztak legalább kezdetben a sarmata nevezet ellen, mert így a rómaiak előtt úgy tüntek fel mint a nagy hódító sarmaták kiegészítő részei; ezért nem merték a rómaiak őket irtó háborúkkal zaklatni, félvén a nagy sarmat hatalomtól.

### Földrajzi adatok.

*Mela* még csak a Don tővénél lakó jász-matákról (iazamatae) szól, mint oly író, ki a keleti állapotokat csak régi iratokból ismeri. Különbösen is a többi jászok még a

régebbi időben közel laktak egymáshoz a Don mindkét oldalán. — Azonban *Strabon*, ki a keleti viszonyokat figyelemmel kísért és talán szemtanu is volt (minthogy fiatalabb korában Kisázsziában lakott), már megnevezi a tengermelléki jászokat (*ιδρυες*); de nem szól a jász-matákról, mint-hogy ezek az ő idejében (Kr. u. 15. körül) már teljesen beolvadtak és sauromatákká lettek. A jászokat már a Feketetengernél említi: „A Duna torkolatától északra van a geták sivatagja, azután következnek a tiramelléki geták, azután a jász sarmaták.“ Ezek után említi a többi sarmatákat és főlebb északra a rhoxalánokat. Tehát ekkor már a sarmat birodalom a Tira (Denester) folyóig terjedt.<sup>27)</sup>

*Plinius* a jász-sarmatákat már a Tiszánál említi és a tengermellékiekről nem is szól; mert nem tartja érdemesnek az apró részletekre súlyt fektetni, vagy azt hiszi, hogy a jász-sarmaták mindnyájan átjöttek a Tiszához. *Plinius* nem ismerte *Strabon* munkáját; azért ír oly hézagosan a keleti állapotokról. Így végzi e fejezetet: A scythák neve mindenfelől átmegey a sarmaták- és germánokhoz.<sup>28)</sup> Tehát Kr. u. 77-ben már a Visztula választá el egymástól Germaniát és Sarmatiát. *Mela* is a Visztulát említi (Kr. u. 50. körül) Sarmatia határául.<sup>29)</sup> Ezek szerint Kr. e. 63-ig csak a Donig laktak a sarmaták; Kr. u. 15. körül a Denesterig, Kr. u. 50. körül már a Visztuláig terjeszkedének. Azonban a *metanasta jászok* már Kr.

<sup>27)</sup> *Strabon* 306. Kutf. 6. sz.

<sup>28)</sup> *Plinius* IV. 25. Kutf. 30. sz.

<sup>29)</sup> *Mela* II. könyvének I. fejezetében még „*Buces amnis*“ (Bug) mellett említi a sauromatákat; III. könyve IV. fejezetében már a Vistula keleti oldalára helyezi őket. Világos, hogy elébbi állítása a Kr. előtti, az utóbbi a Kr. utáni időre vonatkozik, midőn Germania már az Elbéig meg volt hódítva, és így *Mela* innen újabb adatok nyomán írhatott, sőt itt szemtanu is lehetett; mint-hogy spanyol hazájából elmehetett Germaniába, de soha sem járt a Don folyónál.

e. 35. körül a Tiszánál tanyáztak uj hazájukban, még midőn a sarmaták csak a Deneszterig nyomultak előre.

### Népisme i a d a t o k.

*Strabon* ekkép ismerteti a r h o x a l á n o k a t, kik a jászok és hunok szomszédai valának:

„A bastarnákon tul legészakiabbak a r h o x a l á n o k, kik a Tanais és Borystenes közti földeket birják; mert mindaz, mit az északi vidékeken Germaniától kezdve egész a Káspitengerig ismerünk, nagy síkságot képez. Hogy a r h o x a l á n o k o n t u l m é g l a k n a k - e m á s n é p e k, n e m t u d j u k. (Tehát még az első század elején nem tudták, hogy a jászokon és r h o x a l á n o k o n t u l é s z a k r a a h u n o k l a t t a k.) A r h o x a l á n o k r ó l a n n y i t t u d u n k, h o g y T a s i u s v e z é r ö k a l a t t m i n t P a l a c u s n a k S c i l u r f i á n a k s e g é l y h a d a k ü z d ö t t e k M i t h r i d a t e s E u p a t o r v e z é r e i e l l e n. Á m b á r a r h o x a l á n o k a t á t a l á b b a n v i t é z e k n e k t a r t o t t á k, m é g s e m á l l h a t t a k m e g a z ő ö t v e n e z e r e m b e r ű k k e l D i o p h a n t M i t h r i d a t v e z é r é n e k h a t v a n e z e r e m b e r e e l ő t t, k i k t ő l l e v e r e t é n e k, m i t n e m l e h e t c s u d á l n i; m e r t m i n d e n b a r b á r é s k ö n n y ű f e g y v e r z e t ű n é p, h a m é g o l y v i t é z i s, a j ó l f e g y v e r z e t t é s h e l y e s e n f e g y e l m e z e t t s e r e g e l ő t t c s a k o l y a n m i n t e g y m e z t e l e n c s o p o r t. P á n c z é l u k, s i s a k j u k é s p a j z s u k ö k ö r b ö r b ő l k é s z ű l t, t ö b b i f e g y v e r ű k l á n d z s á k, k a r d é s í j. É s a m i l y f e g y v e r z e t e v a n a r h o x a l á n o k n a k, m a j d n e m o l y a n a t ö b b i s c y t h á k k é i s. A n o m á d o k s á t r a i, m e l y e k a l a t t é l n e k, d u r v a v á s z o n b ó l á l l n a k, m e l y a s z e k e r e k f ő l é v o n a t i k, é s e z e n s á t r a i k k ö r ű l l e g e l t e t i k n y á j a i k a t, m e l y e k t e j j é t, h u s á t é s s a j t j á t é l v e z i k. A z ő v á n d o r l á s a i k b a n a l e g e l ő k e t k ö v e t i k, m i n t h o g y f o l y v á s t a f ű u t á n j á r n a k: t é l e n á t a m a e o t i m o c s á r o k k ö z t, n y á r o n a s i k s á g o n t a r t ó z k o d n a k.“<sup>30)</sup>

*P. Mela* érdekes népisme i a d a t o t n y u j t a t a n a v i -

<sup>30)</sup> *Strabon* 306. 307.

déki belsőbb lakosokról, mi a hunok és magyarok egyik szokását képezte, és így látható, hogy a Tana északi lakói hunok és magyarok (vagy közös elnevezéssel arimások) valának már a Kr. előtti időben is. Mela így szól:

„A belebb lakók szokásai zordabbak és vidékük míveletlenebb. A háborukat és öldökléseket szeretik. — Még szövetségkötéseik sem vérnélküliek; megsebezik magukat akik szerződnek, és a kifolyt vért, miután (borral) elegyítették, megizlelik. Ezt az eskü legbiztosabb zálogának tekintik. A lakomák alkalmával elbeszélni, hogy mindegyik hányat ölt meg, legörvendetesebb és leggyakoribb társalgás; akik legtöbbet említettek, összekocczantott poharakkal felköszöntetnek s rájuk isznak. Ez a mulatók közt kiváló tisztelet.“<sup>21)</sup>

### Nyelvészeti adatok.

Strabon földrajza szerint a Kr. e. század közepén már a Deneszterig kezdtek nyomulni a sarmaták, és így a jászok az Azovtengertől a Feketetengerhez húzódtak. Ekkor történhetett az, hogy a jászok egy része vagy talán az egész nép a tirageták földére települt, kik ekkor részént egymás közt, részént a rómaiakkal kezdenek háboruszkodni. Ekkor keletkezhetett tehát Jászvásár, mely még most is Jassy (Iász) nevet visel. Vannak ott más magyaros hangzású városok is: Kis-Enő, Balta stb. Ezekről azonban nem tudhatjuk, hogy épen a jászok építették-e; mert építhették a későbbi hunok is (mint a Jassytól északnyugatra eső Budát), építhették még a magyarok is atelközi tartózkodásuk alkalmával. De Jász (Jassy) város nem keletkezhetett másoktól, mint épen a jászoktól; mert neve is erre mutat. A régi iratokban, így még egy 1412-ből fenmaradt okmányban is Forum-Iazygum (Jászvásár) néven említ-

<sup>21)</sup> Pomp. Mela II. 1.

tetik.<sup>32)</sup> Egyelőre ennyit hozhatunk fel a jászok nyelvéről keleti hazájukból; még lesznek több adataink tiszamelléki uj honukból is.

### III. A jászok a Tisza vidékén.

Kr. e. 35—378. Kr. u.

### IV. A két első század.

Kr. e. 35—180. Kr. u.

#### Történelmi adatok.

Minthogy itt nem a jászok történelmének megírása, hanem csak magyar nemzetiségének kimutatása czéloztatik, tehát most a legszükségesebb történelmi adatok közlésére szorítkozhatunk, csupán csak azon czélből adván azokat, hogy a földrajzi, népismei és nyelvészeti adatok a történelmi alapot ne nélkülözzék.

A dákok Bireviszt (*Βοιρέβιστος*) királyuk alatt a hatalom magas polczán állottak a Kr. előtti század közepén; de Kr. e. 35. körül, midőn keletről a sarmaták, nyugatról a rómaiak mindinkább körükbe nyomulának, belzavarak is támadtak közöttük, mig végre Bireviszt a néplázadás alkalmával megöletett (Kr. e. 32.) és a dák birodalom több fejedelem közt felosztatván, tetemesen meggyöngült.<sup>33)</sup> Ezen időben kezdtek a Borysten (Deneper) és Tyra (Deneszter) folyamok közt tartózkodó jászok a Duna

<sup>32)</sup> Horvát István: Rajzolatok 88—96. l. Gyárfás: Jász-kunok tört. 289. l.

<sup>33)</sup> Strabon 303—305. Kutf. 6. szám.

és Tisza közé húzódni, rokonaik nagyobb részét a tenger-  
nél hagyván.<sup>34)</sup> Ez utóbbiak azután a sarmaták által nyo-  
matva az erdélyi Kárpátokig terjeszkedének és itt Jassy  
városát alapíták, mely Jászvásár (Forum Iazygum)nak ne-  
veztetett.

A Tiszához költözött jászok a görögök által „meta-  
nastae iazyges“-nek, a rómaiak által azonban csak egy-  
szerűen iazyges vagy (miután tengermelléki rokonaik a sar-  
maták hatalma alatt álltak) sarmatáknak is nevezettek.

A jászok tiszai hazája tehát Kr. e. 35. és 32.  
közt keletkezett,<sup>35)</sup> és fönmaradt Kr. u. 378-ig, mely  
idő után a rokon hunok birodalmába olvadt be.

A beköltözésre vonatkozó történelmi adatok közül  
egyik lényeges körülmény az, hogy a jászok épen a sar-  
maták elől húzódtak nyugat felé; tehát a sarmaták a já-  
szoknak nem rokonaik, hanem hódítók, ellenségeik valá-  
nak. A Feketetengernél a valódi sarmaták csak Mithridat  
halála (Kr. e. 63.) után kezdének mutatkozni és csak  
Krisztus idejében terjeszkedének a Kárpátokig, midőn a  
metanasta jászok már a Tiszánál tanyáztak. Csak ezután  
(a Kr. utáni első század első felében) húzódtak a valódi  
sarmaták a Visztula folyóig, midőn a metanasták már  
régén ismeretesek valának vitézségükről a rómaiak előtt.  
Hisz Tacitus már Kr. u. 49-ben történt csatározásuknál  
nem is nevezi őket egyszerűen sarmatáknak, hanem meg-  
különböztetve említi őket, egyszer „sarmatae iazyges,  
“ másszor tisztán „iazyges“ nevezettel.<sup>36)</sup> Még később (Kr.  
u. 77.) mondja Plinius, hogy a scythák neve elvész a sar-  
mata névben.<sup>37)</sup>

---

<sup>34)</sup> Strabon 294. Kutf. 6. sz.

<sup>35)</sup> Dion XLIX. Florus II. 29. Aurel. Victor V. Illustr. 79.  
Kutf. 7. 8. 9. sz.

<sup>36)</sup> Tacitus An. XII. Kutf. 22. sz.

<sup>37)</sup> Plinius IV. 25. Kutf. 30. sz.

Világos tehát, hogy a jászok nem valának sarmaták; mert ekkor nem lett volna okuk épen a sarmaták elől menekülniök. Nem is olvassuk egész ötszázéves történelmük folyamán, hogy csak valaha is szöveteztek volna a valódi sarmatákkal. Csak annyit találunk, hogy a rhoxalánokkal valának szövetségben, de ezekre is csak oly alappal ruházták a rómaiak a sarmata elnevezést, mint a jászokra. A rhoxalánok sem voltak valódi sarmaták, hanem alánok az ősi időkből, kik a hunok és jászok szomszédságában laktak s valószínűleg szintén magyar nyelvjárással beszéltek. A görög ῥοξ (rhox) szó szakadást jelent; több író őket nem is roxolán, hanem rhoxalán néven nevezé: tehát ezek elszakadt alánok voltak, kik valószínűleg úgy váltak el a tanai alánoktól, mint a metanasta jászok a tenger melléki jászoktól; t. i. nem akarának a sarmaták hatalma alá kerülni, ezért huzódtak nyugat felé a jászokkal együtt.

Ezek szerint nincs egyetlenegy adat sem a történelemben, mely a jászokat a sarmatákkal rokonságban lenni tanúsítaná; ellenben van igen sok érv az ellenkezőre, vagyis arra, hogy a jászok a sarmatákat hódítóik, elnyomók, ellenségeik, vagy állami tekintetben uraik gyanánt ismerték, de rokonaiknak nem.

És így a jászok magyar nemzetisége a történelmi adatokból legalább negative (t. i. hogy nem sarmaták) világosan ki van mutatva. A pozitív bizonyítékot meg fogják adni a földrajzi, népismeik és ezekkel karöltve a nyelvészeti adatok.

### Földrajzi adatok.

Már Octavianus (44—0—14) idejéről mondja *Florus*: „A dákok hegyek közt lagnak. A sarmaták (jászok) a sík mezőkön nyargalásznak. Ezeket is ugyanazon Lentulus által a Dunától eltávolítani elég volt.“<sup>38)</sup> Te-

<sup>38)</sup> Florus II. 29. Kutf. 8. sz.



hát kétségtelen, hogy Augustus császár idejében a jászok már a Dunánál (és Tiszánál) laktak a dákok szomszédságában.

*Strabon* szintén ezt állítja; de mint igazságszerető író nem szól határozottan, mert nem látta a metanasta jászokat.<sup>39)</sup> Ő a Kr. előtti években Ázsiában, Kr. e. 24. körül pedig Arábia és Egyiptom téerein tartózkodott. Csak Augustus császár végéiben lakott Rómában, midőn munkája első része már készen állott; ezért ír ő ez időben ovatosan és csak hallomás (de mégis alapos tudósítás) szerint a tiszai jászokról.

*Mela* a tiszai jászokat összezavarja a Visztula melletti sarmatákkal. Az Adriától a Kárpátokig terjedő egész földterületről nem szól semmit; még azt sem tudja, hogy Pannonia már az ő életében rendezett római provincia volt. Őt tehát itt nem használhatjuk.

*Plinius* (Kr. u. 77.) már részletesebben meghatározza a jászok földét, említi azok pannoniai telepét is; de még városaikról nem szól.<sup>40)</sup>

*Ptolemaeus* egész részletességgel írja le a metanasta jászok birodalmát, a tengermelléki és tanai jászokéval együtt.<sup>41)</sup> Ezt tehát bővebben kell vizsgálatunk tárgyává tennünk.

#### A metanasta jászok városai.

Hogy a jászok városainak kijelölésében minél biztosabban haladhassunk, a görög szöveget egy újabb (Wilberg-féle 1842.), a latin szöveget egy régi (olim a Bilibaldo Pirckheimerio translata, nunc redacta a Josepho Moleto, — Velenceze 1562.) kiadás szerint állapítjuk meg. Ezek szerint a Duna és Tisza között *Ptolemaeus* a következő nyolcz várost jelöli ki:

<sup>39)</sup> *Strabon* 294. Kutf. 6. sz.

<sup>40)</sup> *Plinius* IV. 24. 25. Kutf. 27. 30. sz.

<sup>41)</sup> *Ptolemaeus* II. 13. 14. III. 5. 7. 8. V. 9. Kutf. 49—54. sz.  
Szombathy I. Kutf.

1. Ὀύσκειον, Uscenum 43° 15', 48° 20';
  2. Βόρμανον, Gormanum (Clesenburgum a nonnullis) 43° 40', 48° 15';
  3. Ἀβιητα, Abieta 43° 20', 48° 0';
  4. Τρισσόν, Trissum 44° 10', 47° 45';
  5. Πάρκα, Parca 43° 30', 47° 40';
  6. Κάνδανον, Candanum 44° 0', 47° 40';
  7. Πέσσιον, Pessium (Furtarca haec ipsa nobis est) 44° 40', 47° 0';
  8. Παρτίσκον, Partiscum 45° 0', 46° 40'.
- Dacia tiszaparti határán előjönnek még:
9. Ζιρίδανα, Ziridana 45° 30', 46° 20';
  10. Ζυρόβαρα, Zurobara 45° 40', 45° 40'.

Ezen városok nevei és fekvés-számai némely kiadásokban eltérnek egymástól. Így az 1. szám alatti város neve a Wilberg által *A*-val jegyzett kéziratban így áll: Ὀύσκειον, fekvés-száma pedig az *E*-jegyű kéziratban 48° 20' helyett 48° 30'.

A 2. város a *D*. kéziratban Ὀρμανον vulgo Γόρμανον (Gormanum). Az ékezés is különböző: *F*-nél az első *ó*, *E*-nél a közép szótagban az *á*, *M*-nél az utolsó *ó* betűn áll az ékezet.

A 3. város *E*. Ἀβιητα, *M*. Ἀβίητα, *A*. Ἀδρίητα, *S*. Abrieta. Wilbergnél Abieta 43° 20' helyett 43° 40'.

A 4. város (Trissum) 47° 45' helyett Wilbergnél 47° 15'.

A 6. város (Kándanon) fekvése Wilberg szerint 47° 40' helyett 47° 20'.

A 7. város *M*. kéziratban Πάσσιον, a 44° 40' helyett 44° 20'.

A 8. város ékezése vulgo az első szótagon áll: Παρτίσκον.

A 9. város *S*. kéziratban is Ziridana, de 45° 30' helyett 45° 20'.

A 10. város *S*-ben Zuribara.

A Nobbe-féle (Lipcse 1843.) kiadásban Abieta  $43^{\circ} 20'$  helyett  $43^{\circ} 40'$ ; Trisson  $47^{\circ} 45'$  helyett  $47^{\circ} 30'$ ; Káندان  $47^{\circ} 40'$  helyett  $47^{\circ} 20'$ ; Ziridana  $48^{\circ} 0'$ ,  $46^{\circ} 30'$

Most állapítsuk meg ezen városok fekvésének helyeit.

Hornyik és Gyárfás azt állítják, hogy a kijelölt számok azért nem használhatók, mert Ptolemaeus nem Ferrótól, hanem Alexandriától számítá a fokokat. Ez téves állítás, mely még ha állana is, semmi nehézséget sem okozna a kijelölésnél. Hisz a németek Ferrótól, az angolok Greenwichől, a francziák Páristól számítják a hosszúsági fokokat, számításuk még sem okoz nagy nehézségeket.

Ptolemaeusnak más hibája van. Ő a hosszúsági fokokat a Boldogok szigetétől (Ferrótól) kezdve egy hatoddal rövidebbre mérte, és így az ő hosszúsági fokai pl. a mi 38-ik fokunknál már körülbelül 45-re emelkedtek. Ellenben a szélességi fokoknál alig mutatkozik valamely jelentékenyebb eltérés. Ő Alexandriát a 31-ik fok alá helyezi hol most is megközelítőleg jelölik a térképek.

A jász városok fekvésének meghatározása tehát kényelmesen megtörténhetik, ha a Duna és Tisza helyzetének némely pontjait Ptolemaeus szerint kijelöljük, és aztán ezekhez mérjük a városok fekvését.

Ptolemaeus szerint a Duna legészakiabb görbülete  $42^{\circ} 30'$ ,  $48^{\circ} 0'$ . Tehát ez Pozson vidékét jelöli, mely szintén  $48^{\circ}$  a szélesség szerint; a hosszúság itt mellékes kérdés. Cornacumnál a Duna görbülete  $44^{\circ} 20'$ ,  $45^{\circ} 15'$ . E város a Dráva torkolata közelében fektűt; tehát most  $36^{\circ} 30'$ ,  $45^{\circ} 30'$ , és így a szélesség majdnem egyez a mostanival. Acimincumnál  $45^{\circ} 0'$ ,  $45^{\circ} 20'$ . Ez Kamenicz vidéke, most  $37^{\circ} 45'$ ,  $45^{\circ} 15'$ . A szélesség ismét egyez. A Száva torkolata (Zimonymál)  $45^{\circ} 0'$ ,  $44^{\circ} 30'$ ; most  $38^{\circ} 15'$ ,  $44^{\circ} 40'$ . A szélesség ismét egyez. A Tibiscus torkolata  $46^{\circ} 0'$ ,  $44^{\circ} 15'$ ; ez körülbelül a Temes torkolatának felel meg, ha a Száva torkolatának jelölésével

hasonlíttjuk össze. Itt tehát Ptolemaeus a Tisza és Temes folyók iránt tévedésben van. Ő a Tiszát akarja Tibiscusnak nevezni, mely a többi régi írónál Tissia vagy Pathiscus, és épen a Temes a Tibiscus. Ugy látszik, a jászok földje csakugyan a Temesig és nem csak a Tiszáig terült kelet felé. Ptolemaeus a Marost nem említi, mi színtén arra mutat, hogy a Tiszát a Temessel azonosítja. Ezekből kitűnik, hogy Ptolemaeus szélességi fokai csak kevésbé térnek el a mostani jelöléstől; a hosszúsági fokok pedig körülbelül egy hatoddal rövidebbek a mostaniaknál, és így a mostani fokszámok  $\frac{5}{6}$ -át teszik Ptolemaeus hosszúsági számainak. Ezen aránnyal kiszámíthatjuk a jászok városainak fekvését, ha nem is teljes pontossággal, de mégis megnyugtató megközelítéssel.

Lenne tehát a földrajzi hosszúság szerint: Uskenum  $36^{\circ} 5'$ , Gormanum  $36^{\circ} 30'$ , Abieta  $36^{\circ} 10'$ , Trisson  $36^{\circ} 50'$ , Párka  $36^{\circ} 20'$ , Kándanon  $36^{\circ} 40'$ , Pessium  $37^{\circ} 20'$ , Partiscum  $37^{\circ} 30'$ , Ziridana  $38^{\circ} 0'$ , Zurovara  $38^{\circ} 10'$ .

Mint hogy a Duna Vácztól Eszék tájáig déli irányban körülbelül a  $36\frac{1}{2}$  hosszúsági fokon huzódik, a Tisza pedig szintén ezen irányban körülbelül a 38-ik délkörön fut: világos, hogy a Dunához közel állottak: Uskenum, Abieta és Párka városok; a Dunától távolabb kelet felé Gormanum, Trisson, Kándanon; a Tiszához közelebb Pessium és Partiscum; a Tisza keleti oldalán Ziridana és Zurovara.

Ha most a szélességi fokokat is megnézzük, látni fogjuk, hogy Uskenon Vácztól északra, Abieta Pest tájékán, Párka Kalocsa táján állott; Gormanum Gyöngyös táján, Trisson Jász-Berény táján, Kándanon Kecskemét táján állhatott; Pessium Félégyháza, Partiscum Szeged helyén feküdt; Ziridana Szegeddel, Zurovara Zentával szemben állhatott. Teljes bizonyossággal egyiknek helye sem állapítható meg, de a megközelítés valószínű.

Kalocsa tájékán országot is indult nyugatról kelet felé a Dunán és Tiszán át Partiscumon keresztül; valószínű tehát, hogy Partiscum volt a jászok kereskedelmi, Kándanon pedig kormányzási főhelye. A Duna melletti kereskedelmi város volt Párka az országot által Partiscummal egybekötve.

### Népi szemelvények.

*Pomponius Mela* a Vistula széleig terjeszkedő sarmatákról írván, majdnem olyanokul írja le a sarmatákat mint a jász-matákat ismerteté. Így valószínű, hogy ő a tiszai jászok szokásairól hallott, de minthogy ezeket is sarmatáknak nevezték, a visztulai sarmatákra vonatkoztatá leírását, mi onnét is kitűnik, hogy a Kárpát hegységről mit sem tud, és így Sarmatiát a Duna által határolja, mondván:

„Sarmatia a tengertől szélesebben terjed, mint azon részek, melyek a Vistula által választatnak el, honnan hátrább huzódik és az Ister folyóig terjeszkedik. A nép viselkedésében és fegyverzetében hasonlít a pártusokhoz, de valamint az éghajlat, úgy kedélye is zordabb. Nem laknak városokban (Kr. u. 50. körül) és állandó szállásokban sem. Amint hívogatják a legelőket, amint a futó vagy úzó ellenség kívánja, úgy eszközeiket és vagyonukat magukkal hurcolva folyvást táborokban laknak. E nép harcias, szabad, féktelen és annyira rettenetes és kemény, hogy a nők is a férfiakkal együtt harcolnak; hogy pedig erre alkalmasak legyenek, a csecsemő lányoknak jobboldali emlőjét kiégetik: így a vágásokra mozgó karnál férfias lesz a mell. Ijakat feszíteni, lovagolni, vadászni a leányok gyakorlata; vágni az ellenséget a megnőttek kötelessége, annyira, hogy nem ölni bűnnek tartatik és ennek büntetése a szűznek maradás. <sup>42)</sup>

<sup>42)</sup> P. Mela III. 4.

*Tacitus* is szól röviden a jászok és sarmaták harcsmodoráról, összehasonlítva a rómaiakéval; miből kitűnik, hogy a jászok gyors lovaik és nyilazási ügyességeik által szoktak győzni, míg a többi sarmaták inkább nehéz lándzsáikkal ügyetlenkedtek. <sup>43)</sup>

Ezen népismeai adatok tanúsítják, hogy a jászok nem is hasonlítottak a sarmatákhoz, hanem igenis a hunokhoz és magyarokhoz.

### Nyelvészeti adatok.

Az első és második században a történetírók oly fukarok a jászok történeteiről, hogy alig emlékeznek meg róluk néhány szóval; és így ezen időben csak nyomait találjuk a jászoknak; de történelmüket alig. Csak a második század vége felé, midőn *Dion* már szemtanúként írja le a jászok tetteit, nyerünk bővebb adatokat; de ezen rész is csak megcsonkítva és *Xiphilinus* kiírása szerint második kézről jutott el hozzánk.

*Dion*ból néhány személynevet, *Ptolemaeus*ból néhány városnevet elemezhetünk nyelvészetileg.

*Dion* *Adrián* császár haláláról szólván, elmondja, hogy megunván kínos vizibetegségét, öngyilkosságra mérget és kardot kért, de nem adtak neki. „Ekkor, a pénzt és biztosságot ígérőnek sem engedelmeskedvén senki, előhivatá Mastort, egy barbár jász embert, kinek szolgálataival élt vadászatainál, annak nagy ereje és bátorsága végett, és részént fenyegetésekkel, részént ígéretekkel vele megfogadtatja, hogy őt megöli.“ <sup>44)</sup>

Ezen leírásból kitűnik, hogy az említett jász ember *Adrián* császárnál a vadászat mestere (*magister venationum*) volt; az ily alárendelt személyeket pedig a római császárok és főurak barbár nevükön szokták szólítani, kü-

<sup>43)</sup> *Tacitus* Ann. VI. XII. Hist. I. III. Kutfőtör. 21—25. sz.

<sup>44)</sup> *Dion* LXIX. végénél.

lönösen foglalkozásuk szerint. Tehát itt a *Mastor* nevezet nem egyéb, mint magyarosan kimondott *mastor* vagyis *mester*. Ezen adat nyelvtörténelmi tekintetben is érdekes: a latin *magister*-ből lett a *jász mastor*, a német *meister*-ből a magyar *mester*.

Dion továbbá még három *jász* fejedelmet nevez meg, ezek: *Furtios* (*Furtius*), *Banadaspos* (*Banadaspus*) és *Zantikos* (*Zanticus*), még egy törvénytelen fejedelmet is említ *Ariogaisos* (*Ariogaesus*) névvel.<sup>45</sup>

Ha most a három első nevet a főnebb kifejtett szabályok szerint elemezzük, látjuk, hogy az első név nem más mint *Furt*, akitől vette *Pessium* város is a *Tisza* közelében *Furt-árka* nevezetét; a második név *Banadás*, mert az *asp* szótag a magyar *ás* képzőnek felel meg, az *us* (*os*) pedig csak ragozási toldalék; a harmadik névben az *icus* (*ikos*) szótag megfelel a magyar *i* képzőnek, a *z* pedig a magyar *sz*-nek, lesz tehát *Szánti*; a negyedik név nem személynév, hanem Dion valószínűleg görögül kérdezte: ki az a törvénytelen fejedelem? és görögül válaszolták neki: egy nagybirtokos (*ἀριόγαισος*). Ezt ő személynévnek vette, mely szó német kifejezés szerint: sehr begütert, igen sok földdel bíró.

Ezekből kitetszik, hogy a *Furt*, *Banadás* és *Szánti* annyira magyarosan hangzó személynevek, hogy a most divatozó névmagyarosításoknál is bátran használhatók lennének.

*Ptolemaeus* földrajzából is nyerünk néhány magyaros hangzású városnevet, ha azokat kissé elemezzük.

*Uskenum*. Az *um* (*on*) ragot elhagyva, *Usken*. Ily alakban számos régi nevünk van, melyek hasonlatára ez *Óskény* olvasásnak felel meg. Itt még az is valószínű, hogy a második szótag nem *ken*, hanem *keu* (valamint a hunok budai átkelő helye nem *Kelen*, hanem *Keleuföld*

<sup>45</sup>) Dion LXXI. Kutf. 65. 67. sz.

vagyis Kelőföld). Az *eu* és *en* valamint a görög *eu* és *ev* egymáshoz hasonlítván, igen gyakran fölcseréltettek. Így tehát *Uskeu* = *Őskő*. Most is vannak *Őskő* vagy *Őskü* és *Órkény* helyneveink, és épen Vácztól északra van *Kékkő* és *Hollókő*, azon vidéken, mely a jászok „*Transjugitanorum*“ régiója volt.<sup>46)</sup>

*Gormanum*. Itt *Ptolemaeus* egyik régi kiadásának azon toldaléka, hogy ez némelyeknél *Glesenburgum*, igen fontos. *Tacitus* említi, hogy a régi németeknél a borostyánkő neve *Gles*,<sup>47)</sup> ez pedig részént a tenger fővénye, részént homokos göröngyök közt találhatik. A göröngy neve most németül *Klosz*, többesben *Klöße*, összetételekben *Klößen*.

Miután *Gormanum* városa a szomszéd quad-németek által *Glesenburg* vagy *Klößenburg* néven neveztetett, ezen város jász-magyar neve *Göröngyvár* lehetett, mi a latin névből is kilátszik, hol az *o* a mostani kiejtés szerint *ö*-nek is olvasható; lesz tehát: görm, görön, göröngy. Az sem lehetetlen, hogy *Gyöngyvár* volt neve;

<sup>46)</sup> *Amm. Marcellinus* (XVII. 12.) mondja: „*alter Transjugitanorum Quadorumque parti praeerat.*“ Tehát ezen vidék az *Ipoly* és *Cserhát* közt volt. A *cserhát* szó második része most is *iugum* (*montis*) értelményét adja. *Kutfőtör.* 98. sz.

<sup>47)</sup> *Tacitus* (*Germ.* 45.) így szól: „*Sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi glesum vocant, inter vada atque ipso litore legunt. Nec quae natura quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve. Diu quin etiam inter cetera eiectamenta maris iacebat, donec luxuria nostra dedit nomen. Ipsi nullo usu; rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas, quia terrena quaedam atque etiam volucra animalia plerumque interlucent, quae implicata humore mox durescente materia clauduntur.*“ Érdekes itt megemlíteni, hogy *Plinius* (IV. 30.) a dán szigeteket „*Glessariae insulae*“ néven nevezi: „*in Germanicum mare sparsae Glessariae, quas Electridas graeci recentiores appellavere, quod ibi electrum (borostyánkő) nasceretur.*“



mert a borostyánkő gyöngyökké is fűzetett. És minthogy Gormanum a mostani Gyöngyös táján feküdt, az is lehetséges, hogy Gyöngyös épen a régi Glesenburg nevét örökölte.

Kánda non. Már főnebb láttuk, hogy a hangeltolás (Lautverschiebung) alapján Tanából lett a Don; tehát a dana a városok régi neveinél a tanya értelménynek felel meg. Minthogy pedig a latin írók nem keresték a tana szó értelmét, azt hitték, hogy ez csak valami latin vagy görög toldalék, és így azt nőnemű (danus—a—um) végzetnek tartották; a város (oppidum, πόλισμα) pedig semlegesnemű lévén, a dana szót elváltoztatták semlegesnemű danum- és δανον-ra. Így keletkezett aztán a Kán-danum (Κάνδανον) Kán-dana helyett.

A Kándanon (Candanum) tehát nem egyéb mint Kándana vagyis Kán-tanya. Ez annyiból is valószínű, mert e város épen a kis Jászország közepén (Kecskemét táján) feküdt, és így beillett fővárosnak, a kán tanyájának; sőt védelméről is volt gondoskodva. Északról védte Göröngyvár (Gormanum) és Óskő (Uskeuum), délkeletről Furtárka (Pessium), mely helyek (nevük szerint) erődök voltak.

Pessium. Ptolemaeus régi latin kiadásában e névhez hozzátétegetett: „ez Furtárka szerintünk.“ Már ha e toldaléket nem Ptolemaeus, hanem Pirkheimer régi német író tette is Ptolemaeus munkájába, mégis annyi áll, hogy e várost a jász-magyarok régente Furtárkának nevezték, úgy mint Gormanumot a quad-németek Glesenburgnak. Hogy pedig egyik jász fejedelem Furt nevet viselt és épen Ptolemaeus kortársa volt (Kr. u. 170. k.), az történelmileg bebizonyított valóság.<sup>48)</sup> Itt tehát semmi bővebb elemzés nem szükséges; mert a latin Pessium

<sup>48)</sup> Ptolemaeus III. 7. Dion LXXI. Kutf. 51. 65. sz.

és görög Pession jászul Furt-árka volt. Hogy pedig Furt árka tisztán érthető magyar szó, ez minden magyarul beszélő ember előtt világos.

Párka. Ez is tiszta magyar szó. Hogy itt nem a mythologiai „Parcae“ nevezet forog kérdésben, az kitűnik abból, hogy a latinok e szót nem is szokták egyes számban használni; a jászok pedig nem sokat törődtek a római mythológiával. Inkább valószínű az, hogy Párka a Duna mellett, Partiscum pedig a Tiszánál ápolta a kereskedelmet, és e két város a Pannoniából Daciába vezető országút által is egymással össze volt kötve; tehát párja (párkája) volt ez Partiscumnak.

Partiscum. Ez a Tisza partján állott (Szeged táján); neve partoska értékenynyel bir, és keleti irányban párja volt Párkának. A partis olykép hangzik partos mellett, mint a koldis és koldus. Itt is érvényesíthető azon elemzés, mely a Káندانumnál alkalmaztatott: a Partoska nagyon nőneműnek látszott a latinok és görögök előtt; ők jobbnak tarták neutrumba tenni *um* (on) végzettel.

Zurobara (*Ζυροβαρα*). Ez az ujdörög kiejtés szerint (mely a philologok állítása szerint az ógdörög szavak kiejtésének is megfelel) világosan Szuróvára. A *z* kiejtése folyvást ingatag volt az irodalomban 2000 év óta: egyszer *sz*, másszor *z*, harmadszor *zs* vagy *s* (sch) hang jelölésére használtatott. Hogy egy kiadásban Zuribara áll, ez azt tanúsítja, hogy csakugyan két magyar szót képez, az *i* a Szur genitivusát akarja jelölni: Szur(nak) vára. Hogy ki vagy mi volt e Zur, Sur, Szur vagy Szuró, jelenleg még határozottan megmondani nem lehet; de a magyaros hangzás az első (Szuró) résznél és a magyar értemény a másodiknál (vár) kétségtelen.

Ziridana. Miután már kimutattuk, hogy a *dana* és *tana* a mostani kiejtés szerint *tanya*, e város magyar

neve meg van állapítva. Hogy mit jelent az első rész (Ziri), az némileg a Zur vagy Zuro megfejtésének sorsától is függ. E város tehát Sirtanya vagy Zsirtanya lenne; a második *i* genitívust mutat, ámbár mint magyar *i* képző is megállhat. Legvalóbbszinű a Sirtanya, hol valamely nagy csata után sokan lettek eltemetve, és a gyásztér azután várossá alakult át. Bármiként történt e város keletkezése és elnevezése, annyi áll, hogy e név magyar hangzással, sőt magyar értelménnyel is bír.<sup>49)</sup>

Abieta. Ez latin szó; tője abies—tis, származéka abietus—a—um = jegenyés vagy jegenyézet. Civitas v. villa Abieta = Jegenyés helység. Trissum (Τρισσόν) görög szó = háromféle: πόλισμα Τρισσον = Háromvár; talán három fallal kerített város volt (πόλισμα ὀχυρόν v. τεῖχος)

Igy a 10 jász város közül 8-nál kimutattuk a magyar hangzást és értelményt; bár ennyit tudnánk a hunok és avarok városairól is felmutatni!

## V. A két utolsó század.

*Kr. u. 180—378.*

### Történelmi adatok.

A markomann háboru mozgalmi után ismét hallgatnak történelmi adataink a jászok belviszonyairól; mert

<sup>49)</sup> Minthogy a Ziridana város neve némely kiadásban „Ziridava“ alakban is előjön, fölvilágosításul megemlíttjük, hogy a *v* betű *n* helyébe csak tévedésből jöhetett, mi a görög *v* és *ν* hasonlóságából és abból származhatik, hogy Erdély keleti határain számos *dava* (vagyis *geta*) végzetű város volt. De Erdély nyugati oldalától a Tiszáig nem laktak *geták*, és nem is fordul elő itt egyetlenegy *dava* végzetű város sem, és így azon kiadás hitelesebb e város nevének leírására nézve, melyben Ziridana áll (nem Ziridava). Igaz, hogy a *geta* városok is némely kiadásban *dana* végzettel állanak; de azok ismét épen ezen alakban hibásak.

letűnt a történetirók egéről Dion, és nem tűnt fel még Ammianus Marcellinus. A külháborúk nyomait megeljük a többi írónál is; de a belviszonyokról alig mutatkozik valami használható adat. A negyedik század második felében élénkül meg a jászok történelme ismét, Ammianus Marcellinus által, ki a többi nemzetekéi mellett élénken rajzolja a jászok történeteit is. Ha Dion és Marcellinus minden könyve fönmaradt volna, valószínűleg sokkal többet tudhatnánk jász-magyar őseinkről; de hiában a panas, meg kell elégednünk azzal, mit megtalálhatunk.

Nagy-Konstantin idejében (334.) kezdődött a szolgálászok lázadása és elszakadása a szabad-jászoktól. Azok 358-ban győzettek le; de egy év mulva ismét megtagadták az engedelmességet, mig végre majdnem teljesen kiirtattak.<sup>50)</sup>

### Földrajzi adatok.

*Ammianus Marcellinus* leírása szerint a szolgálászok közül azok, kik a Tisza és Duna által képezett félsziget alaku vidéken laktak, amicenses, a Tisza és Temes folyók közt lakók pedig picenses névvel említetnek. Hozzá teszi még, hogy a Moesiával határos vidéken a római katonák, a taifalok határán a taifalok, a nyugati oldalon a szabad-jászok üldözék a picieket. Ezen elöadásból világos, hogy a jászok földje csakugyan a Temes folyóig terjedt, mint ezt már Ptolemaeus leírása is gyaníttatá. A Temes torkolata a Dunának azon részén van, mely már Moesiával határos volt; a taifalok földje pedig Erdély

---

<sup>50)</sup> A jászok tiszavidéki államának története a markomann háboruig a Kutffötöredékek 8-ik számától a 73-ikig terjed; ezen időtől a szolgálászok lázadásaig terjedő történetet a 74—91. számok foglalják magukban. Ezen túl a szolgálászok lázadásai vannak leírva a 92—116. számokban. A jászok történetének végzaka a 117. szám-tól kezdve a 135-ik számmal fejeztetik be.

délnyugati határán terült.<sup>51)</sup> Még Traján császár vette el a jászoktól ezen temesi részt; de úgy látszik nem sokára visszafoglalták azok ismét, sőt tovább is terjeszkedtek egészen be Erdélyig; mert, midőn a gótok 376-ban Kaukalandot (a két Küküllő vidékét) elfoglalák, innen a jászokat kellett kiszorítaniok.<sup>52)</sup>

Ezekből az is kitűnik, hogy Sirtanya és Szuróvára csakugyan jász városok valának; csak Traján idejében<sup>53)</sup> jutottak a rómaiak kezébe, valószínűleg a markomann háboruig (106—180), és ezért sorozta azokat Ptolemaeus a daciai városok közé.<sup>54)</sup>

### Népismei adatok.

Ammianus Marcellinusból érdekes népismei adatokat nyerünk; de ezek már semmi új nyomatékot nem adnak a jászok nemzetiségének megállapításához. Az mutatkozik ezen író előadásából, hogy a jászok, a quadokkal folytonosan érintkezvén, barátkozván, sőt velük össze is házasodván, lassanként a quad-németek szokásait, viseletét és harcmódorát kezdék utánozni; de azért nemzeti szokásaikból nem vetkőztek ki. A pikkelyes viselet a negyedik században jöhetett a jászoknál divatba, midőn a quadokkal századok óta barátságban, a victoalakoknál, valamint a thrákok és macedonoknál is negyedszázadig (333—358) száműzetésben éltek s a taifákkal is megbarátkozának.<sup>55)</sup>

### Nyelvészeti adatok.

A metanasta jászok utolsó századából ismét maradtak

---

<sup>51)</sup> Amm. Marcellinus XVII. 12. Kutf. 108. sz.

<sup>52)</sup> Amm. Marcellinus XXXI. 4. Kutf. 129. sz.

<sup>53)</sup> Dion LXVIII. Kutf. 42. sz.

<sup>54)</sup> Ptolemaeus III. 8. Kutf. 52. sz.

<sup>55)</sup> Excerpta 32. — Amm. Marcellinus XVII. 12. — Kutf. 92. 95. 97. 101. sz.

fenn személynévek és egy tárgynév is, melyekből a magyar nemzetiséget következtetni lehet.

A 358-iki háboru alkalmával Zizais volt a jászok fejedelme; alvezérek valának: Rumo (vagy Rumon), Zinafer, Fragiled és Usafer.<sup>56)</sup> Egy quad-német vezér volt Arahar (Aracher).

Ezek közül az első név valószínűleg görögösen van irva; mert ámbár Marcellinus latin nyelven írta történelmét, de görög nemzetiségű katona volt, s munkáján igen gyakran érezhető a görög szófűzés és a gyakorlatlanság a latin nyelvben. Tehát Zizais a mostani kiejtéssel Sziszai (vagy Sisa).

A Zinafer és Usafer latinositott magyar nevek. Az a fer latin szó áfrikait, de barnát is jelent; tudjuk azt is, hogy a latinban a melléknév a főnév után szokott tétetni. A Zinafer tehát Barna-szin, az Usafer Barna-úz (vagy Barna-óz). A jászok beköltözése előtt Pannoniában és a Tisza vidékén kelta ózok laktak, kik tehát a jászoknak meg is hódolának. Hogy azután a jászokkal összeházasodván, rokonságba is jöhettek és főbb méltóságokra is juthattak, igen természetes.

Rumo (vagy Rumon) szintén óz származásu lehetett. Minthogy ezen név Marcellinusnál accusativban (Rumonem) jön elő, nem tudhatjuk biztosan, hogy az alanyeset *n*-nel vagy *n* nélkül mondatott-e ki. Rumon inkább oláh származásu lehetett, miután a negyedik században már *rumun* (román) nyelven beszéltek a daciai geták utódai. A jászok is oly türelmesek voltak az idegen nemzetiségek iránt mint a magyarok. Fragiled legvalóbbszinűleg quad származásu volt, és talán rokonság útján emelkedett alvezérségre. Német értelménye: Frage-ledig (kérdésen tuli). Az is lehetséges, hogy itt betűcsere van „Fragelid“ he-

---

<sup>56)</sup> Amm. Marcellinus XVII. 12. Kutf. 97. 98. sz.

lyett, mely esetben a német értemény Frage-leid (kérdést átaló) lenne.

Ezekből kitetszik, hogy a Szin-afերben az első szó (szin) teljesen magyar; a Sziszai magyarosan hangzik; a többiek pedig nem is valának törzsökös jász-magyarok.

Utoljára találunk még Marcellinusnál egy tagadhatlanul tiszta magyar szót, melyet a szolgáljások egyik vezére dühében mondott a császárra: marha!

Marcellinus részletesen elmondja, hogy a szolgáljások egyik vezére, meglátván Constantius császárt az emelvényen állani, ellene szitkozódni kezdett, és szitkai közt saruját a császár felé dobá, kiáltván: „marha, marha!“<sup>57)</sup>

E szavak így magyarul vannak Marcellinus munkájába bejegyezve. Ő ugyan e szavakat csatajelnek mondja, melynek kimondása után a szolgáljások előránták ruháik alatt rejtett fegyvereiket és előrontottak a hozzájuk beszélni szándékozó Constantius császár felé, ki gyors lovon menekült meg.

E szavak nem képeztek valódi csata-jelszót, hanem csak a jászok dühét kelték fel. A sarunak dobása a császár felé, ez volt tulajdonkép a csatajel. Nem is volt e jelenet rendezett csata, hanem csak egy csőcselék-csoport dühös rohama. A véres száju demagog valószínűleg ilyformán beszélt szolgatársaihoz: „Nézzétek azt a császárt, ki vérrel szerzett szabadságtokat elvenni akarja, hogy az isten verje meg! Rohanjuk meg őt, öljük meg; oda rohanjunk, hová sarumat dobom: haljon meg a marha, marha!“

Hogy Marcellinus ez utóbbi szavakat csatajelnek vevé, ez vagy onnét származott, hogy csakugyan csata következett

---

<sup>57)</sup> „Quidam ex illis furore percitus truci, calceo suo in tribunal contorto, *marha, marha!* quod est apud eos signum bellicum, exclamavit; eumque sequuta incondita multitudo, vexillo elato repente barbarico, ululans ferum in ipsum principem ferebatur.“  
Amm. Marcellinus XIX. 11. Kutf. 116. sz.

utána, vagy onnét, hogy a csata után a megmaradt szolgálások már rettegtek a császár boszujától, és nem merték megmondani, hogy ők tulajdonkép a császárt nevezték marháának, hanem inkább Marcellinus előtt csatajelnek mondták e szót.

Bármint történt is e jelenet, annyi bizonyos, hogy a marha szó magyar köznévvé, és ezt éppen a szolgálások egyike mondotta, ki bizonyosan anyanyelvén beszélt szolgálásaihoz.

---

## ZÁR SZÓ.

A jelen értekezésben elmondattott, hogy a Don folyónál Kr. e. 112-ben nyílt meg magyar nemzetünk ősi hazája és történelme a világ számára, és ekkor a nagy hun birodalom egyik csoportját képezte a jász nemzet. E nép Krisztus előtt 90-ben jutott az akkor bejövő sarmaták szomszédságába, és azon rész, mely a Don keleti partján tanyázott, csakugyan a sarmaták uralma alá került, kik azután már jászmaták-nak neveztettek el.

A Don nyugati partján megmaradának a jászok Mithridat halálaig (Kr. e. 63.); de ekkor megindult a sarmaták hódító hadjárata nyugat felé is. A jászok a Feketetenger partjaihoz húzódtak, de a sarmaták követék őket, és lassanként ezeket is meghódították. Ekkor a jászok, minthogy a sarmat birodalomhoz csatoltattak, sarmat-jászoknak vagy jász-sarmatáknak kezdenek hivatni; de mindenkép iparkodának a sarmat iga alól menekülni, és talán nem is lettek teljesen meghódítva. Még egy tekintélyes várost is alapítának, mely most is fennáll, ez Jászvásár (Jassy).



Látván a jászok közül többen, hogy a rómaiak határán alkalom nyílik új hazát alapítani, fölkerelkedének s a Tisza vidékén telepedtek meg (Kr. e. 35. k.). Ezeket a görög írók átköltözött jászoknak (iazyses metanastae) nevezék el; de a rómaiak csak egyszerűen sarmatáknak vagy jász-sarmatáknak nevezék ezentúl is. Ugy látszik, ekkor nem is tiltakozának a jászok a sarmata nevezés ellen; mert ezek folyvást terjeszték hódításaikat az északi nagy síkságon, és a jászok ily hódító nagy nemzethez tartozni nem tarták szégyennek legalább a rómaiak előtt, kik ilyképen ovakodtak őket megtámadni vagy kiirtani. Azonban a jászok más részről mindig gyűlöltek a sarmatákat, és annyira ellenséges indulattal tekinték azokat, hogy 500 évi történelmük folyamán egyszer sem szöveteztek velök.

Jó és balsors váltakozásai közt éltek ők tiszai hazájukban, ügyes politikával fenntartván magukat az őket környező ellenséges népek közt; de megóvták nemzetiségüket és szokásaikat a hunok beköltözéseig, kikkel aztán mint várvavárt rokonaikkal összeolvadának (378).

Ezen történelmi kimutatás tanúsítja, hogy a jászok épen nem valának sarmaták, kikkel nem is álltak rokonságban, hanem inkább gyűlöltek őket és kerülték.

Ki van mutatva továbbá földrajzilag, hogy ők a donmelléki hazájukban a hunok szomszédságában laktak, és midőn a Don keleti oldalán lakott hunokat a sarmaták észak és kelet felé kiszoríták, a hunok egyik csoportja, kiket kis-hunoknak nevezhetünk, a Don nyugati oldalán maradt a jászok szomszédságában, míg végre ezek nyugatra huzódván, a kis-hunok észak felé vonulva kerülték ki a sarmaták igáját,

hol még a második században megtaláljuk őket. A jászok földrajzi helyzete tehát a hunok társaságában tartá őket, kikkel egy nemzetiséget képeztek.

Tiszamelléki uj hazájukban is egész földrajzuk magyar nemzetiségükről tanuskodik.

Népismei külsejük szintén tanusítja, hogy ők nem sarmaták, hanem a hunok és magyarok rokonai: életmódjuk, harczmodoruk, viseletük a hunokéhoz és magyarokéhoz hasonlított, de nem a sarmatákéhoz.

Végül kétségtelenné teszik a jászok magyar nemzetiségét fennmaradt szavaik, melyek részént tisztán magyar szavak, részént magyarosan hangzanak. És így magyar nemzetiségüket a nyelvészeti adatok is bőven tanusítják.

A jászok saját régi szavai valának: *arimás* (hunyo), *tanya* (lakhely), *szil* (határszéli folyó), *temerind* (tengerindító), *jász* (ijász) és a *marha* (barom) köznevek. Városneveikben is magyar szavakat találunk: *Jász* (Iassy), *Óskó* (Uskeuon), *Kán-tanya* (Kándana), *Furt-árka* (Pessium), *Partoska* (Partisca), *Párka* (annak párja), *Szuró-vára* (Συρόβαρα), *Sir-tanya* (Ziridana). Személynevek is magyar értelménnyel vagy legalább magyaros hangzással birtak: *Furt* (Furtius), *Szánti* (Zanticus), *Szissai* (Zizais), *Banadás* (Banadasp), *Szin-áfer* (Barna-szin, Zinafer). Ezek fejedelmek és vezérek nevei. Volt még egy jász származásu vadász-mester is Rómában: *Mastor* (mester).

Ezen elősorolt szók kétségtelen magyar értelményü vagy hangzásu szavak, melyek a jászok nyelvén mindennapi használatban voltak, és tiszta magyar értelményük a történelmi, földrajzi és népismei adatok által is támogatatik. Így a nyelvészeti, népismei, földrajzi és történelmi viszonyok egyaránt min-

den kétségen kívül helyezik a metanasta jászok magyar nemzetiségét, és ezzel együtt a magyar nemzet kétezer éves történelmi életét is. Ily részletesen földerített kétezer éves multtal kevés nemzet dicsekedhetik.

És most lelkünk elmerenghet nemzetünk kétezer éves nagyszerű multján. Az idők nagy távolába viszaröpíthetjük képzeletünket a gondolat gyors szárnyain, és kalandozni engedhetjük az iszonyu harcok és törekvések, az anyag és szellem küzdelmeinek, az állami, nemzeti és egyéni élet változatainak bonyodalmas, de tanulságos tömkelegében.

Nemzetem, dicső magyar nemzet! Fennmaradál te az ellenséges vagy legalább nem rokonszenvező népek tömegében; gondolj erre és merits tanulságot, tanulj politikai és egyéni életbölcséséget őseid történelmének nyílt könyvéből. Kerüld egyaránt az elbizakodás vagy elcsüggedés vakmerőségeit; mert e nemzet, mely már a történelem ismert mezején is kétezer évig fennáll, fennállhat még és fenn fog állani másik kétezer évig és tovább is!

Néhány év mulva (1888-ban) lesz ezer éve, hogy Árpád, a magyarnak nevezett nemzet első fejedelme, e haza földére lépett; de ugyanakkor lesz már kétezer éve annak, hogy a magyar nemzet más név alatt a nemzetek történelmébe lépett. E nemzet többször jött a Tisza partjaira hazát alkotni, és e honalkotás történelme maga ezer évre terjed. Magyarország fennállott először a Don mellékén (112. Kr. e.), de alig nyolczvan év mulva (Kr. e. 32.) már megalapítá a tiszai Iazygiát; négyszáz-tiz év mulva (378.) megalakult a tiszai Hunnia, mely nyolczvan év mulva (458.) ismét felbomlott

ugyan, de fennmaradt Erdély bérczei közt egy töredéke, a kis Sículia, mely száztiz évig várta rokonai új bejövetelét, az avarokat (568.), és ismét feltámadt Hunnia más néven Avaria; ez ugyan végre elhanyaglott és idegen uralom alá került, valamint a kis Sículia is, de ott sem nyögött sokáig; 888-ban megjött Árpád a magyar rokonokkal és föléledt újra a végleges Hun-ugaria, mostani szép édes hazánk, a kedves „Magyarország.“

Két ezer év hosszú során át a magyar név külsőleg ugyan változni látszott; de a nemzet nem változott. E nemzet élt már a történelem előtti korban is ugyanazon nyelvvvel, ugyanazon nemzeti szellemmel, csak a név változott, ez is csak külsőleg. Történelme megnyiltával (Kr. e. 112.) már a hun név ismeretes volt, csak nem használtatott; a nagy hun tömeg arimás név alatt volt ismeretes, és e hun nép egyik törzse a hun-ijász. E törzs alapított először hazát a Tisza vidékén; aztán jött a főtörzs, a központi nagy-hun nép, melynek fennmaradt töredéke később nevet cserélt, hogy az ellenség közt megmaradhasson, a hun-székely; ismét jött a hun nép másik tömege, a vár-hun (avar), végre a hun-ugar (hungar), mely legvitézebb törzse nevét vette föl, és lett az egész nemzet államilag és egyénileg magyar.

Kétezer éves multtal bir tehát a magyar nemzet; történelme telve a zordság és nagylelkűség, az eszély és büszkeség, a szív- és kar-nemesség, a pogányság és kereszténység, az anyag és szellem hősiesség küzdelmeivel; de egész hosszú életén áthuzódik az állami és egyéni életbölcseesség és a kiolthatlan hazaszeretet éltető szelleme, mely mély tanulságokat rejt magában.

A magyar nemzet kétezer éves történelme bő anyagot nyújt a tudósnak gondolkozásra, a költőnek képzelődésre, a gyermeknek tanulásra, az érettebb férfinak és nőnek okulásra, az egész nemzetnek hazaszeretete, közszelleme és önbizalma fenntartására, élesztésére.

Becsüljük meg e nagy és szép történelmet, mely a nemzet iránytűje az élet tengerén, és szeressük édes szép hazánkat, melyért őseink oly gyakran és oly sok vért ontának!

Légy hive rendületlenül  
Hazádnak, oh magyar!  
Ez éltetőd, s ha bukni kell,  
Hantjával ez takar;  
A nagy világon e kívül  
Nincsen számodra hely:  
Áldjon vagy verjen sors keze,  
Itt élned, halnod kell!

---

# I.

## Időrendi tartalommutató.

### A. A tanavidéki jászok.

#### 1. *Mithridat előtt.* (—112. Kr. e.)

**A Krisztus előtti második században** a tanavidéki scythák általában arimásoknak (hunyóknak) nevezettek; több törzsre oszolva egy terjedelmes nyelvcsaládot képező magyar (hun) nemzetiséghez tartoztak. . . . 91. 93. 95. lap.

**A Kr. e. második század végén** az arimás (hun-magyar) scythák királya Szílur elfoglalja a kimmeriai (krimi) félszigetet és a bosporán fejedelmeket is adózóivá teszi. . . . . 92. lap.

#### 2. *Mithridat alatt.* (112—63.)

**Kr. e. 112.** Mithridat vezérei Szílur király ellen háborút vezetvén, fölfedezik a tanavidéki scythák országát, és ezzel megnyilik a hun-magyar-jász nemzet történelme. 93. l.

**Kr. e. 100 körül.** Mithridat folytatja és bevégi a háborút Szílur fiai ellen. (Kutfötöredék 1. sz.) . 1. lap.

**Kr. e. 90.** Mithridat a rómaiak elleni háboru segítésére behíja a sauromatákat a Kaszitenger keleti oldaláról, és átengedi nekik az arimások tanyájának egy részét. (2. sz.) . . . . . 1. 93. 95. 99. lap.

**Kr. e. 89.** Mithridat a sauromaták és hun-magyar-jász hadakon kívül más népektől is gyűjt hadsereget a rómaiak ellen. (3. sz.) . . . . . 2. 98. lap.

**Kr. e. 88.** Mithridat birodalmát a Tana vidékén észak felé is terjeszti. (4. sz.) . . . . . 3. 99. lap.

**Kr. e. 65.** Pompeius római serege egy részével a tanai vidéken táboroz (5. sz.) . . . . . 4. lap.

### 3. *Mithridat után. (63—1.)*

**Kr. e. 63.** Mithridat halálával a sauromaták (sarmaták) megkezdik hódító hadjárataikat nyugati irányban; meghódítják és beolvasztják a Don keleti oldalán lakó jászokat, kik ezentúl jász-matáknak (iazamatae) nevezetnek. (15. sz.) . . . . . 10. 100. lap.

**Kr. e. 60. k.** A Don nyugati oldalán lakó jászok (iazyses) a sarmaták miatt visszahúzódnak a Szil- és Tamerindtől. (31. sz.) . . . 23. 101. 102. 103. lap.

**Kr. e. 50. k.** A jászok a Feketetengertől a Kárpát-hegyek felé szorítottatnak. . . . . 105. lap.

**Kr. e. 40. k.** A jászok a Kárpátok keleti oldalán Jászvásárt (Jassy) kezdik alapítani. . . . 109. lap.

**Kr. e. 35. k.** A jászok egy része a többitől elválva a Tisza vidékére átköltözik; ezek a görög írók által metanasta (átvezetett) jászoknak nevezetnek. (6. sz.) 4. 106. lap.

## B. A tiszavidéki jászok.

### 1. *A honalapítás. (Kr. e. 35—80. Kr. u.)*

**Kr. e. 35.** Daciában belviszályok dulnak, a metanasta jászok beavatkoznak; Oktavián caesar megkezdí Pannonia meghódítását. (6. 7. sz.) . . . . . 4. 6. lap.

**34.** Pannonia és Dalmatia fellázad (7. sz.) 7. lap.

**32.** Bireviszt dák király megöletvén, Dacia földaraboltatik; a jászok Tisza vidékén megtelepednek. (6. sz.) 5. lap.

**30.** Kotizó a dák fejedelmek közt főhatalomra vergődik; a jászok vele tartanak. (8. sz.) . . . . 8. lap.

**25.** A jászok erősödnek és daczolnak Auguszttus császár seregével. (9. sz.) . . . . . 8. lap.

15. A jászok Thraciában zsákmányolván, a Dunán visszaszorítottatnak. (10. sz.) . . . . . 9. lap.

12. Kotizo dák király elestével a jászok Pannoniában kalandoznak, felhasználván a pannonok és dalmaták lázadásait, kik ellen Tiberius hadat vezet. (11. sz.) . . . . . 9. lap.

Kr. u. 7. A jászok Macedoniáig kalandoznak. (16. sz.) . . . . . 12. lap.

8. Dalmatia és Pannonia a rómaik által végkép meghódítottván, provinciákká alakítottatnak. (16. sz.) . . . . . 11. lap.

14. Augustus császár halálával Pannoniában katonai lázadás támad. (17. sz.) . . . . . 13. lap.

17. Marbód, a svévek és markomannok királya, háboruba keveredik Armin cherusk királylyal; a svévek a cheruskokhoz pártolnak át, Marbód a markomannoknál (a March folyóig) telepedik meg. (18. sz.) . . . . . 14. lap.

18. Katualda (Kattwalder) goton vezér Marbódot Marcomanniából kiűzi; ő pedig elűzetik Vibil hermundi vezér által. (19. szám.) . . . . . 15. lap.

19. Marbód és Katvalda kísérei letelepítettnek a March és Ipoly közt, és a quadok országát alkotják Vannius királylyal. (19. sz.) . . . . . 15. lap.

33. k. A jászok Pannoniában kalandoznak. (20. sz.) 16. lap.

49. Vannius quad király elűzetik Vangio és Sido által a hermundiak és ligiak segélyével; Pannoniában jász-telep alapítottatik. (22. 27. sz.) . . . . . 17. 21. lap.

69. A jász törzsfőnökök Vespasián császár javára Cremona ostrománál harcolnak. (24. 25. sz.) . . . . . 19. 20. lap.

## 2. A dák és markomann háborúk. (80—180.)

81. Domitián császár a kattok ellen hadat indít; a jászok és dákok ellen háborút tervez. (32. sz.) . . . . . 23. lap.

83. A jászok a svévek társaságában a ligiak ellen harcolnak Moesiában. (33. sz.) . . . . . 24. lap.



84. A jászok Domitián legióját a vezérrel együtt el-  
ölik. (32. 37. sz.) . . . . . 23. 25. lap.
88. Decebal dák király a jászok segélyével Domitián  
seregét meggyőzi és a császárt adófizetésre kényszeríti.  
(34—36. sz.) . . . . . 24. 25. lap.
79. k. A jászok az ózokat adófizetésre szorítják. (38.  
szám.) . . . . . 26. lap.
101. Traján császár Decebal dák király ellen hábornt  
indít, mely a sarmisegethuzai békekötéssel megszakad 103-ban.  
(40. sz.) . . . . . 27. lap.
104. Decebal a jászoktól, minthogy őt a rómaiak el-  
len nem segíték, a Tisza és Temes közti földet elveszi.  
(41. sz.) . . . . . 28. lap.
105. Traján ismét hadat vezet Decebal ellen. (42.  
szám.) . . . . . 29. lap.
106. Traján a Dunán köhidat építtet. (43. sz.) 30. lap.
107. Traján Decebalt legyőzi, ez magát megöli, kin-  
csei fölfedeztetnek; Dacia római provinciává alakíttatik.  
(44—46. sz.) . . . . . 30. 31. lap.
137. Adrián császár a jászok elleni háborut békekötés-  
sel befejezi. (48. sz.) . . . . . 32. lap.
138. Adrián magát jász származásu vadász-mestere  
(Mastor) által akarja megöletni. . . . . 118. lap.
160. k. A jász-telep Pannoniában gyarapodik (49.  
szám.) . . . . . 33. lap.
166. A markomann háboru megkezdetik a jászok és  
sok más népek részvéte mellett. (55. sz.) . . . 35. lap.
167. Mark-Aurél Pannoniát választja tartózkodási he-  
lyéül. (58. sz.) . . . . . , 37. lap.
173. A jászok a Duna jegén csatát vesztenek. (60.  
szám.) . . . . . 37. lap.
174. A villámos (fulminatrix) csata a quadok és jászok  
veszteségével végződik. (61. 62. sz.) . . . 38. 39. lap.

174. A quadok békekötéssel ígérk, hogy a jászokkal nem közlekednek. (63. sz.) . . . . . 40. lap.
174. A jászok számúzik Furt nevü fejedelmüket. (65. sz.) . . . . . 41. lap.
175. A markomannok a rómaiakkal békét kötnek. (66. szám.) . . . . . 42. lap.
175. A jászok Banadás fejedelmüket fogságba teszik; Szánti által békét kötnek. (67—70. sz.) . 42. 43. lap.
177. A markomann háboru ujrakezdődik és tart Márk-Aurél haláláig. (71—73. sz.) . . . . . 43. 44. lap.
180. A markomann háboru Commodus császár által befejeztetik. (74—78. sz.) . . . . . 45—48. lap.

3. A honrendezés. (180—333.)

200. k. A jászok városai: Őskő (Usken), Kántanya (Kándana), Furt-árka (Pessium), Partoska (Partisca), Párka, Göröngyvár (Gormanum), Jegenyés (Abieta), Háromvár (Trisson), Sirtanya (Ziridana), Szuró-vára (Συρόβαρα). A jásztelep is fennáll Pannoniában. (49—52. sz.) 32. 120. lap.
218. A dákok mozgalma kitörvén, Dacia provinciái alkotmánya bomladozni kezd. (79. sz.) . . . 48. lap.
235. Maximinus Sirmiumból a jászokat ellenőrizni. (82. sz.) . . . . . 50. lap.
237. Maximinus Pannoniát elhagyván, a jászok hadikalandokat kezdenek. (83. sz.) . . . . . 50 lap.
260. k. A jászok és quadok Pannoniát dúlják. (84. 85. szám.) . . . . . 50. 51. lap.
272. Aurélián császár kivonja a rómaiakat Daciából és Moesiában telepíti le. Ezen telep új vagy parti Dacia nevet nyer. (86. sz.) . . . . . 51. lap.
276. Probus háboruit bevégezvén, Sirmiumban a szőlőtermesztést behozza. (87. sz.) . . . . . 51. lap.
283. Carus a jászokkal háborut viselvén, a persák ellen indul. (88. sz.) . . . . . 52. lap.

**298.** Diocletian császár a jászokat meggyőzi, és a hadifoglyokat a római birodalomba telepíti. (89. sz.) 52. lap.

**304.** Konstantin császári herozeg a jászok elleni háboruban kitünteti magát. (90. sz.) . . . . . 52. lap.

**330.** Konstantin császár a gótok ellen segílyt kérő jászoknak segílyt ad. (91. sz.) . . . . . 53. lap.

*4. Az állami hanyatlás. (333—378.)*

**333.** Konstantin császár a jászok ellen hadat indít. A szolgálja-jászok uraikat elűzik; ezeket a császár a birodalom több helyére telepíti. (92. sz.) . . . . . 53. lap.

**336.** Konstantin a gótokat a (tengermelléki) jászok földén meggyőzi. (93. sz.) . . . . . 53. lap.

**356.** A jászok Moesiát és Pannoniát háborgatják. (94. szám.) . . . . . 53. lap.

**358.** A jászok a quadokkal együtt Pannoniában és Moesiában kalandoznak. Ekkor a jászok már a quadok vi-  
seletét és szokásait kezdék utánozni. (95. sz.) . 54. lap.

**358.** (márcezius végén.) Constantius a Dunán hidat veretvén, megtámadja a jászokat hazájuk déli oldalán (96. szám.) . . . . . 54. lap.

**358.** (ápril.) Constantius a quadok földén folytatja a hadjáratot. A quadok, utánuk a jászok is Sziszai fejedelmük által békét kérnek; majd Rumon, Szináfer és Uzáfer alvezérek is békét nyernek a császártól. (97—102.) sz. 55. lap.

**358.** (május.) Constantius megtámadja a szolgálja-jászokat a Duna jobb partján. (103—105. sz.) . . 58 lap.

**358.** (junius.) Az amici szolgálja-jászok, azután a piciek leveretnek, a megmaradtak a birodalomba telepítettnek; a szabad-jászok birtokaikba visszahelyeztetnek (106—111. szám.) . . . . . 60. lap.

**359.** (február.) A széttelepített szolgálja-jászok visszszökvén, Pannoniát háborgatják; Constantius Sirmiumból csapatokat küld ellenük. (112—114. sz.) . . . 63. lap.

**359.** (ápril.) Acimincumnál (Kamenicz) Constantius összehíja a szolgál-jászokat, kik egyik vezérük „marha“ kiáltása után a császárra rohannak. (115—117. sz.) 64. lap.

**362.** Julián császár a jászokról és zsidókról kedvezőtlenül nyilatkozik. (118. 119. sz.) . . . . . 66. lap.

**371.** A quadok királya Gabin (Gawein) a római kormányzó által meggyilkoltatván, Pannonia a quadok és jászok által pusztítottatik. (120—125. sz.) . . . . . 67. lap.

**375.** Constantius boszuló hadjáratot vezet a quadok és jászok ellen, melynek bevégezése után Bregetioban (Szöny) a békekötés alkalmával szélhűtésben meghal. (126—129. szám.) . . . . . 70. lap.

**375.** A hunok bejönnek Európába s a keleti gótokat legyőzik; harcsmódoruk és szokásaik hasonlítanak a jászokéihoz. (130. 131. sz.) . . . . . 72. lap.

**376.** A hunok jöttére a Duna és Kárpátok közti népek bolyongani kezdenek. (132. 133. sz.) . . . . . 74. lap.

**377.** A jászok a hunokhoz csatlakoznak. (134. sz.) 74. lap.

**378.** Adrianopolnál Valens császár elesik és a barbár népek győznek. (135. sz.) . . . . . 75. lap.

## II.

# Sorrendi tárgymutató.

|                      |           |
|----------------------|-----------|
| Felajánlás . . . . . | III. lap. |
| Előszó . . . . .     | VII. „    |

### Első rész.

#### **Kütfőtörédek.**

##### *A Krisztus előtti század.*

|                                         |      |
|-----------------------------------------|------|
| Mithridates (112—63.) 1—5. sz. . . . .  | 1. „ |
| Octavianus (44—0—14.) 6—11. sz. . . . . | 4. „ |

##### *Első század.*

|                                             |       |
|---------------------------------------------|-------|
| Augustus végévei (1—14.) 12—16. sz. . . . . | 9. „  |
| Tiberius (14—37.) 17—21. sz. . . . .        | 13. „ |
| Claudius (41—54.) 22. sz. . . . .           | 17. „ |
| Otho és Vitellius (69.) 23. sz. . . . .     | 18. „ |
| Vespasianus (69—78.) 24—31. sz. . . . .     | 19. „ |
| Domitianus (81—96.) 32—37. sz. . . . .      | 23. „ |
| Nerva (96—98.) 38—39. sz. . . . .           | 26. „ |

##### *Második század.*

|                                               |       |
|-----------------------------------------------|-------|
| Traianus (98—117.) 40—46. sz. . . . .         | 27. „ |
| Adrianus (117—138.) 47—48. sz. . . . .        | 32. „ |
| Antoninus Pius (138—161.) 49—54. sz. . . . .  | 32. „ |
| Marcus Aurelius (161—180.) 55—73. sz. . . . . | 35. „ |
| Commodus (180—192.) 74—78. sz. . . . .        | 45. „ |

*Harmadik század.*

|                                                 |          |
|-------------------------------------------------|----------|
| Macrinus (217—218.) 79. sz. . . . .             | 48. lap. |
| Alexander Severus (222—235.) 80—81. sz. . . . . | 49. ”    |
| Maximinus (235—238.) 82—83. sz. . . . .         | 50. ”    |
| Gallienus (259—268.) 84—85. sz. . . . .         | 50. ”    |
| Aurelianus (270—275.) 86. sz. . . . .           | 51. ”    |
| Probus (275—276.) 87. sz. . . . .               | 51. ”    |
| Carus (282—284.) 88. sz. . . . .                | 52. ”    |

*Negyedik század.*

|                                               |       |
|-----------------------------------------------|-------|
| Diocletianus (284—305.) 89—90. sz. . . . .    | 52. ” |
| Constantinus (306—337.) 91—93. sz. . . . .    | 53. ” |
| Constantius (337—361.) 94—117. sz. . . . .    | 53. ” |
| Julianus (361—364.) 118—119. sz. . . . .      | 66. ” |
| Valentinianus (364—375.) 120—129. sz. . . . . | 67. ” |
| Valens (375—378.) 130—135. sz. . . . .        | 72. ” |

Második rész.

**A metanasta jászok magyar nemzetisége.**

|                                                |       |
|------------------------------------------------|-------|
| Átmenet. (Katona. Hornyik. Gyárfás.) . . . . . | 79. ” |
|------------------------------------------------|-------|

**I. A jászok őskori történelmének kulfői.**

|                                                                                                                |       |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------|
| Pomponius Mela (15. sz.) és 94. 109. 117. lapon. . . . .                                                       | 83. ” |
| Strabon (4. 6. 12. 14. sz.) és 93. 99. 101. 108. l. . . . .                                                    | 84. ” |
| Plinius (26—31. sz.) és 102. 120. l. . . . .                                                                   | 85. ” |
| Ptolemaeus (49—54. sz.) . . . . .                                                                              | 85. ” |
| Justinus (3. sz.) . . . . .                                                                                    | 87. ” |
| Florus (8. sz.) és Freinhemius (1. 2. sz.) . . . . .                                                           | 87. ” |
| Tacitus (18. 19. 21—25. 38. 39. sz.) és 120. l. . . . .                                                        | 87. ” |
| Dion Cassius (5. 7. 10. 11. 16. 17. 33—36.<br>40—44. 47. 48. 56—73. 76—80 sz.) és<br>101. 118. lapon . . . . . | 88. ” |
| Suetonius (32. sz.) . . . . .                                                                                  | 88. ” |

|                                                 |          |
|-------------------------------------------------|----------|
| Eutropius (37. 45. 55. 84. 86—89. sz.) . . .    | 88. lap. |
| Herodianus (74. 75. 81—83. sz.) . . . . .       | 88. ”    |
| Aurelius Victor (9. 20. 46. 85. 111. sz.) . . . | 89. ”    |
| Ammianus Marcellinus (94—110. 112—135. sz.)     | 89. ”    |
| Excerpta auctoris ignoti (90—93. sz.) . . .     | 89. ”    |

## II. A jászok a Tana vidékén.

### I. Mithridat előtt. (Kr. e.—112.)

|                                                  |       |
|--------------------------------------------------|-------|
| Történelmi adatok. . . . .                       | 91. ” |
| Földrajzi adatok (Arimások.) . . . . .           | 93. ” |
| Nyelvészeti adatok (Arimás, Tana [103 .l.] ) . . | 94. ” |

### II. Mithridat alatt. (112—63.)

|                                                 |        |
|-------------------------------------------------|--------|
| Történelmi adatok . . . . .                     | 98. ”  |
| Földrajzi adatok (Kaspi sarmaták) . . . . .     | 99. ”  |
| Népismei adatok . . . . .                       | 100. ” |
| Nyelvészeti adatok (Iazyges, Szíl, Temerind.) . | 100. ” |

### III. Mithridat után. (63—1.)

|                                                  |        |
|--------------------------------------------------|--------|
| Történelmi adatok . . . . .                      | 104. ” |
| Földrajzi adatok . . . . .                       | 106. ” |
| Népismei adatok (Rhoalánok, Ős-hunok véresküje.) | 108. ” |
| Nyelvészeti adatok (Jászvásár.) . . . . .        | 109. ” |

## III. A jászok a Tisza vidékén.

### IV. A két első század.

|                                                                                                                                                                                        |        |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------|
| Történelmi adatok . . . . .                                                                                                                                                            | 110. ” |
| Földrajzi adatok. (A metanasta jászok városai.) .                                                                                                                                      | 112. ” |
| Népismei adatok (Sarmat-jászok.) . . . . .                                                                                                                                             | 117. ” |
| Nyelvészeti adatok. (Mastor [101. l.] Furt, Bana-<br>dás, Szánti. — Óskő, Göröngyvár, Kánta-<br>nya, Furtárka, Párka, Partoska, Szuróvára,<br>Sirtanya, Háromvár, Jegenyés.) . . . . . | 118. ” |

V. *A két utolsó század.*

|                                                                           |           |
|---------------------------------------------------------------------------|-----------|
| Történelmi adatok . . . . .                                               | 123. lap. |
| Földrajzi adatok . . . . .                                                | 124. „    |
| Népismei adatok. (Dívatváltozás.) . . . . .                               | 125. „    |
| Nyelvészeti adatok. (Sziszai, Barna-Szín, Barna-<br>Óz. Marha.) . . . . . | 126. „    |
| Zárszó . . . . .                                                          | 128. „    |
| I. Időrendi tartalommutató . . . . .                                      | 134. „    |
| II. Sorrendi tartalommutató . . . . .                                     | 141. „    |

---

**Javítandók.**

A 6. számu töredék fölé (4. lap) címül irandó: **Octavianus** (44—0—14). — A kutfőtöredékek négy számánál az évszámok így javítandók: 24. (69); 25. (69), 58. (166), 73. (177). — A 96. lap<sup>10)</sup> jegyzetében az első görög szó: *Μεταξὺ*.

---